

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОЗА ХАМРАЕВНА

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИНИНГ МЕДИТАТИВ ТАБИАТИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

**Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати
мундарижаси**

Оглавление автореферата докторской (DSc) диссертации

Content of the abstract of the doctoral (DSc) dissertation

Эрназарова Гулноза Ҳамроевна Ҳозирги ўзбек шеърятининг медитатив табиати.....	3
Ernazarova Gulnoza Hamroevna meditative nature of modern uzbek poetry.....	40
Эрназарова Гулноза Ҳамроевна Медитативные особенности современной узбекской поэзии.....	77
Эълон қилинган ишлар рўйхати List of published works	
Список опубликованных работ.....	82

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР
БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОЗА ҲАМРАЕВНА

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИНИНГ МЕДИТАТИВ ТАБИАТИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2020

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида 2017.2.DSc/Fil/63 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетиде бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.navoiy-uni.uz) ва «ZiyoNet» Ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Каримов Баходир Нурметович
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Якубов Исламжон Ахмеджанович
филология фанлари доктори, доцент

Дамин Тўраев
филология фанлари доктори, профессор

Ҳасанов Шавкат Аҳадович
филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

ЎзРФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори
институту

Диссертация ҳимояси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc. 03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2020 йил «24» декабрь соат 10:00 даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (___ рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100100, Тошкент, Яккасарой тумани, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Диссертация автореферати 2020 йил «21» декабрь куни тарқатилди.
(2020 йил «21» декабрь даги рақамли реестр баённомаси).

Ш.С.Сирожидинов

Илмий даражалар берувчи
илмий кенгаш раиси,
филол.ф.д., профессор

Қ.У.Пардаев

Қ.У.Пардаев

Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш илмий қотиби, филол.ф.д.

Д.Р.Юсупова

Д.Р.Юсупова

Илмий даражалар берувчи
Илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар
раиси ўринбосари, филол.ф.д.

КИРИШ (Фан доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида адабиёт тарихи ва адабий жараён билан боғлиқ бадиий асар таҳлилига доир муаммоларни медитатив лирика сатҳида ўрганиш ҳамда уни англаш зарурати филология соҳасида ҳам жиддий масалаларни кун тартибига қўймоқда. Жаҳон адабиётининг юксак намуналари жорий асрга келиб, глобал илмий муаммо доирасида ўрганилмоқда. Жараёнда гуманитар соҳаларда мазмунан мукамал, сифат жиҳатидан ўта янги илмий тадқиқотлар олиб бориш учун имкониятлар етарли. Бундан унумли фойдаланаётган адабиётшунослик илми ҳам ўз объектига янги нигоҳ билан қараш, медитатив лирикага оид муаммоларни чуқурроқ англаш йўлидан борди. Медитатив лирикани таҳлилий ўрганиш инсоннинг поэтик тафаккур тарзига хос қонуниятларни англаш учун муҳим. Ижтимоий муҳит ҳамisha адабий-маънавий, маданий ҳаёт билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Бугунги давр кишилари онгу тафаккури, руҳиятидаги янгилик ва ўзгаришлар бирламчи ҳолатда, адабиёт ва санъатда ўз аксини топади. Айниқса, адабий турлар ичида жиддий ёндашувни талаб этадиган лирик турни аниқ бир назарий муаммо асосида кенг қўламли тадқиқ этиш замонавий адабиётшуносликнинг долзарб масалалари сирасига киради.

Дунё адабиётшунослигида медитатив лириканинг янгича назарияси унинг олдинги даврлардаги тарихий ривожланишини теран англашга мўлжалланган. Адабиётшуносликда бу соҳадаги энг муҳим вазифа медитатив лирика талқини билан боғлиқ. Ишда адабиёт тараққиётида медитатив лириканинг ўрни ва аҳамиятини кўрсатиш муҳим муаммо сифатида қўйилди. Дарҳақиқат, шеъриятда медитатив лирика муаммосини ўрганиш муайян давр поэзиясининг специфик табиатини аниқлашда ҳам муҳимдир. Шеъриятдаги янгиланган бадиий тафаккур ўқувчилар дунёқарашини кескин ўзгартирди. Бу ҳолат ўз навбатида бадиий адабиётга, шеъриятга муносабатнинг янгиланиб, илмий-назарий талқинларда муайян ўзгаришлар юзага келишига ҳам сабаб бўлди. Замонавий шеъриятда, хусусан, анъанавий шеърий шаклларда ўзгаришлар юзага келди. Яъни, бугунги куннинг ижодкорлари қалбини тўлқинлантирган, уларни ижод ва эҳтиросга ундайдиган ижтимоий тамойиллар, ҳаёт ҳақиқатлари ўзгарди, шу тариқа шеъриятда бадиий эволюция юз берди. Шу билан бирга лирик фикр ва ҳис-туйғуларни абстракт усулда, мавҳум шаклда тасвирлаш тажрибалари ҳам пайдо бўлди.

Мустақиллик даврида ўзбек шеъриятининг юз йилдан ортиқ вақт ичида майдонга келган намуналарини қайта кўриб чиқиш, янгиланаётган, модерн услубдаги лирик асарларни ўзига мос назарий тамойиллар контекстида ўрганиш муҳимдир. Зотан, мустақил мамлакатимиз ижтимоий сиёсатида: “Буюк аллома ва мутафаккирларнинг ҳаёти ва илмий-ижодий фаолияти ҳақида яхлит тасаввур уйғотиш, ёш авлодни гуманистик ғоялар, миллий

ғурур ва ифтихор руҳида тарбиялашдек эзгу мақсадлар кўзда тутилган”¹. Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Усмон Носир сингари жадид адабиёти намояндалари, Ойбек, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Миртемир каби собиқ иттифоқ даврида ижод этган шоирлар, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матжон, Рауф Парфи, Ҳалима Худойбердиевадек ҳам шўролар тузими даврида, ҳам мустақиллик йилларида етук асарлар ёзган ижодкорлар, Йўлдош Эшбек, Эшқобил Шукур, Фахриддин Низомов, Баҳром Рўзимухаммад, Аъзам Ўктам, Ҳалима Аҳмедова, Зебо Мирзаева, Гулноз Мўминова, Ойдиннисо, Гўзал Бегим каби ўзига хос услубий йўналишида ижод қилаётган шоирлар асарларини “медитатив лирика” муаммоси асосида ўрганиш замонавий ўзбек шеърияти ҳақида комплекс назарий хулосалар чиқаришга туртки беради. Ушбу назарий муаммо асосидаги илмий тадқиқот миллий тарих, буюк мутафаккир аждодларимизнинг идеал ҳаёт йўли, халқона руҳият, шахснинг ижтимоий ва индивидуал психологияси, давр маданий аурасини лирик талқин кўламида ёритиб бериш имкониятини юзага келтирадики, буларнинг ҳаммаси тадқиқот олдига қўйилган муаммонинг долзарблиги ва унинг республика доирасида олиб борилаётган илмий ишларнинг устувор йўналишларига мувофиқ эканидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонлари, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 февралдаги 124-Ф-сон “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференцияни ўтказиш тўғрисида”ги фармойиши, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси ҳамда соҳага оид бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация Республика фан ва технологиялар ривожланишининг “Демократик ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

---

¹ Мирзиёев Ш.М. Адабиёт, санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси //Халқ сўзи. – Тошкент, 2017, 4 август.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи².

Медитатив лирика муаммоси ва замонавий ўзбек шеърияти ҳақида жаҳоннинг тан олинган илмий марказлари, ОТМларида, хусусан, Oxford University (Буюк Британия), Cambridge University (Буюк Британия), Humboldt Universitat (Германия), the University of Sorbonne (Франция), Kioto University (Япония), National University of Seoul (Жанубий Корея), Марказий-Европа университети ва «Очиқ жамият» институти (Будапешт, Венгрия), Manchester University (Буюк Британия), Жоржия университетининг экология институтути (АҚШ), Massachusetts Institute of Technology (АҚШ), Indiana University (АҚШ), Истанбул университети, Анқара университети, Карабук университети (Туркия), Россия давлат гуманитар университети, Москва давлат университети (Россия), Миллий илмлар академияси Адабиёт институтути, Баку Евроосиё университети (Озарбайжон), Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтути (Ўзбекистон)да илмий-амалий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Жаҳон шеършунослигида хусусан, замонавий шеъриятни ўрганишга йўналтирилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги илмий натижалар олинган: медитатив лириканинг эволюцияси ва генезиси, бадий, эстетик, маданий ва тарихий, фалсафий омиллари, мифопоэтикаси, жаҳон лирикасида медитатив талқин усулининг шаклланиши, тараққиёт омиллари (the University of Sorbonne (Франция), Kioto University (Япония), Manchester University (Буюк Британия), Indiana University (АҚШ), Анқара университети, Карабук университети (Туркия), Россия давлат гуманитар университети, Москва давлат университети).

Дунё адабиётшунослигида замонавий шоирлар ижодий лабораторияларини янгича ёндашув ва концепциялар ёрдамида тадқиқ этишнинг қуйидаги устувор йўналишларида тадқиқотлар олиб борилмоқда: жадиличлик даври деб ном олган шеъриятнинг ижтимоийлашган кўринишлари, совет даври ўзбек шеъриятининг жанр ва мавзу кўлами, 90-йиллардан кейинги миллий шеърият, уларда ижтимоий эрк, озодлик, мустақиллик ғоялари илгари сурилганлиги, унда инсон ва инсон ботини, шахс идеали, миллий психологиянинг акс этиши, ўзбек лирикасида жанр, образ, лирик қаҳрамон, метафоранинг намоён бўлиш хусусиятлари ва тараққиёт тамойилларини ишлаб чиқиш.

---

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи <https://arts.unimelb.edu.au/nceis;> <https://www.westernsydney.edu.au;> <https://sllc.umd.edu/persian/about;> <http://nelc.uchicago.edu;> <https://nelc.osu.edu;> <http://ut.ac.ir;> <http://www.um.ac.ir;> <https://www.amu.ac.in;> <http://www.du.ac.in/du;> <http://www.istanbul.edu.tr/tr;> <https://www.ankara.edu.tr;> <http://gazi.edu.tr;> <https://www.orientalstudies.az/ru;> <http://literature.az/?lang=aze;> <http://www.kaznu.kz/ru;> <http://www.iaas.msu.ru;> <https://www.ivran.ru;> <https://spbu.ru;> <http://www.orient.spbu.ru/ru;> <http://www.orientalstudies.ru> <http://orientalstudies.org.ua/uk/home;> <http://zoa.dmt.tj;> [http://iza.tj/ru/institut-yazyka-literatury-vostokovedeniya-i-pismennogo-naslediya-imrudaki;](http://iza.tj/ru/institut-yazyka-literatury-vostokovedeniya-i-pismennogo-naslediya-imrudaki) [http://tashgiv.uz/ru/;](http://tashgiv.uz/ru/) [http://navoiy-uni.uz/uz-k;](http://navoiy-uni.uz/uz-k) <http://www.samdu.uz> ва бошқа манбалар асосида амалга оширилди.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон адабиётшунослиги, аксарият рус адабий-илмий доираларида ўтган асрдан эътиборан лирикада медитативликнинг намоён бўлиш тамойиллари, медитатив лириканинг лирик жанрлар билан муносабати, медитатив лирика ва унинг етакчи вакиллари, медитатив лирика ва адабий давр, адабий оқим, ижодий методлар масаласида қатор тадқиқотлар майдонга келган³. Ҳозирги ўзбек шеърияти, унда медитативликнинг намоён бўлиши масаласи ўзбек адабиётшунослигида махсус ўрганилмаган. Аммо ҳозирги ўзбек шеъриятининг поэтик хусусиятлари, жанрлари, образлар кўлами, лирик композиция, лирик кечинма, “соф лирика”, унинг мумтоз шеърият, фольклор, мумтоз услуб ва образлар билан муносабати, миллийлиги, вазн, қофия масалалари атрофлича ўрганилган. Айни пайтда XX аср жадид шеърияти: Чўлпон, Фитрат, Ҳамза, Усмон Носирлар ижоди тадқиқотчиларимиз томонидан турли назарий-илмий муаммолар доирасида тадқиқ этилган. Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжонлар шеъриятининг бадиияти, образлари ва ғоявий хусусиятлари таҳлилга тортилган. Шунингдек, Э.Воҳидов, А.Орипов, О.Матжон, Ҳ.Худойбердиева, М.Абдулҳаким, У.Азим, Ш.Раҳмон, Х.Даврон, А.Ўктам, Э.Шукур сингари анъанавий, Р.Парфи, Й.Эшбек, Фахриёр, Б.Рўзимухаммад, Ҳ.Аҳмедова, Х.Рустамова, З.Мирзаева, Ойдинниси, Гўзал Бегим, Г.Мўминова сингари замонавий шеърият вакиллари ижоди ҳақидаги таҳлилий хулосалар, назарий умумлашмалар мақола, рисола, монография ва диссертацияларда ўз аксини топган⁴.

³ Литературный энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1987; В.Г.Белинский. Мақолалар. Ўзбекистон давлат нашриёти. – Тошкент: 1948; Муравьев В.С. Медитативная лирика // Литературный энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1987; Хализев В. Теория литературы. – Москва: Высшая школа, 1994; Шелли П.Б. Ғарб шамоли. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014; Пospelов Г.Н. Лирика. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1976; Эпштейн М. Природа, мир, тайник вселенной. – Москва: Высшая школа, 1990; Э.Кассирер. Сила метафоры / Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990; Жирмунский В.М. Композиция лирических стихотворений / Теория стиха. – Ленинград: Сов.писатель, 1975.

⁴ Жумабоева Ж. XX аср ўзбек шеъриятида психологик тасвир маҳорати. – Тошкент: Навоий, 2000; Жўракулов У. Худудсиз жилва. – Тошкент: Фан, 2006; Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007; Йўлдошев Қ. Сўз ёлкини. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018; Йўлдошев Қ. Очқич сўз. – Тошкент: Тафаккур, 2019; Каримов Б. Руҳият алифбоси. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2016; Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. 1-китоб. – Тошкент: O'zbekiston, 2008; Мамажонов С. Бизнинг Чўлпон. – Тошкент: Ёзувчи, 1997; Миллий уйғониш. – Тошкент: Университет, 1993; Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007; Раҳимжонов Н. Мустақиллик даври ўзбек шеърияти. – Тошкент: Фан, 2007; Ғафуров И. Ҳаё – халоскор. – Тошкент: Шарқ, 2007; Ҳамдамов У. Янгиланиш эҳтиёжи. – Тошкент: Фан, 2007; Ҳаққул И. Тасаввуф ва шеърият. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 1991; Қурбонбоев И. Медитатив шеърият // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2000; Жабборов Н. Замон. Мезон. Шеърият. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2015. Муллаҳужаева Р. Тафаккур янгиланиши (Шавкат Раҳмон ижоди мисолида). – Тошкент: Мухаррир, 2019; Афоқова Н. Абдулла Орипов лирикасида бадиий санъатлар: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент, 1997; Жабборова Д. Истиқлол даври ўзбек адабиётшунослигида Чўлпон шеърияти ва насрий асарлари талкини: Филол. фан. б-ча фалс. д-ри. ...дисс. автореф. – Самарқанд, 2018; Мирзаева Д. Ҳозирги ўзбек шеъриятида бадиий тафсил: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1994; Турдимов Ж. Лирик кечинма табиати: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1999; Ҳайитов А. 90-йиллар ўзбек лирикасида анъана ва бадиий изланишлар: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2004; Қурбонбоев И. 90-йиллар ўзбек шеъриятида образлилик: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2005; Сабирдинов А. Ойбек шеъриятида сўз ва образ: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1999; Сувонова Ж. Ҳозирги ўзбек шеъриятида бадиий изланишлар (У.Азим ижоди мисолида): Филол. фан. номз. ...дисс. – Тошкент: 2000; Хўжамкулов У. Миртемир лирикасида сўз ва образ: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2004; Шарипова Л. XX асрнинг 70-80-йиллари ўзбек шеъриятида фольклоризмлар:

Мазкур ишларда ҳозирги ўзбек шеърияти қуйидаги тамойилларга кўра тадқиқ этилди: 1) муайян давр адабий, ижтимоий ҳодисалири билан боғлиқ равишда, социалогик принциплар асосида тадқиқ этиш (жадид шеърияти, уруш даври шеърияти, мустақиллик даври шеърияти тарзида); 2) лириканинг таракқиёт тамойиллари, мавзу ва ғоя тадрижи нуқтаи назаридан; 3) бирон бир назарий муаммо доирасида; 4) ягона шоир лирикасининг поэтик хусусиятларига кўра; 5) замонавий шеъриятда етакчилик қилаётган адабий йўналиш, оқимларни намоён бўлиш хоссалари жиҳатидан.

Ижтимоий ҳодисалар билан боғлаб ўрганилган тадқиқотларда адабий давр сифатида ажратиб ўрганилаётган шеъриянинг ижтимоий-тарихий, индивидуал-психологик, назарий-поэтик жиҳатларини ўрганиш, бу ҳақида назарий умумлашмалар чиқариш, амалий йўналишларини белгилаш тадқиқотнинг етакчи принципи бўлиб хизмат қилади. Ўзбек шеъриятининг таракқиёт тамойилларига бағишланган ишларда шеърият такомилени ташкил этувчи омиллар, ички поэтик принциплар муаммоси тадқиқотларнинг умумий қиёфасини намоён этади. Назарий муаммолар юзасидан талқин қилишда замонавий шеъриятда кўзга ташланган поэтик тамойиллар ҳақида фикр юритилади. Ягона шоир поэтикасини таҳлил этишда, асосан, шу шоир ижодида етакчилик қилувчи жанрлар, образ ва тимсоллар, бадиий услубни белгилаш бош мезон қилиб олинади. Адабий оқимлар билан боғлиқ тадқиқотларда эса айни оқим ёки адабий методнинг лирик тасвир, ифода ва услубдаги кўринишлари тадқиқ объекти вазифасини бажаради.

Ҳозирги ўзбек адабиётшунослиги, шеършунослиги юқорида кўрсатиб ўтилган тадқиқот, рисола ва монографияларда муайян ютуқларга эришгани, ОТМ ва мактаб дарсликлари, ўқув қўлланмалари учун илмий замин ҳозирлаганини алоҳида таъкидлаш лозим. Аммо ҳалига қадар ҳозирги ўзбек шеъриятида “медитатив лирика” муаммоси комплекс ўрганилмаган. Мазкур тадқиқотда замонавий адабиётшунослигимизда кўзга ташланаётган айни бўшлиқни тўлдириш мақсад қилинган.

Тадқиқот мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий-тадқиқот режасининг «Адабиёт назарияси ва замонавий адабий жараённи тадқиқ этишнинг долзарб муаммолари» мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади ҳозирги ўзбек шеъриятининг медитатив табиатини белгилашда ХХ асрнинг бошларидан бугунга қадар майдонга келган ўзбек шеърияти намуналарини медитатив лирика контекстида илмий асослашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

медитатив лирика тушунчасининг келиб чиқиши тарихи, фалсафий асослари, илмий-назарий хусусиятларини жаҳон адабиётшунослиги контекстида ёритиш;

медитатив лириканинг ўзбек фольклори, мумтоз адабиёти, XX аср бошлари шеъриятида изчил тарзда шаклланиб, ривожланиб келгани, медитатив лирикага хос хусусиятларнинг миллий заминга эга эканини маънавий-маърифий, бадий-тарихий омилларидан келиб чиққан ҳолда асослаш;

миллий уйғониш даври ўзбек шеъриятида медитатив лириканинг намоён бўлиш принципларини кўрсатиш;

шўролар даврида ижод қилган Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон, Миртемир шеъриятида акс этган “марсиявийлик”, “бағишлов”, “сентименталлик” каби медитатив лирикага оид жиҳатларни очиб бериш;

Э.Воҳидов, А.Орипов, Ҳ.Худойбердиевалар ижодида акс этган миллий тарих, ижтимоий идеал ва фалсафий тафаккурнинг лирик талқин этилиш тамойилларини ёритиб бериш;

Р.Парфи, Ш.Раҳмон, М.Абдулҳаким, У.Азим, Й.Эшбек, Ҳ.Аҳмедова каби янги шакл ва мазмун изланишлари, бунинг аниқ натижаларини тақдим этган шоирлар лирикасида тарихий ўтмиш ва аждодлар образининг метафорик акс эттирилганлигини илмий асослаш;

мустақиллик даври ўзбек шеъриятида диний-маърифий мавзуларнинг лирик талқин этилиши, ўзбек модерн шеъриятида медитативликнинг намоён бўлиш тамойилларини белгилаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида А.Фитрат, А.Чўлпон, Ҳ.Ниёзий, У.Носир, Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон, Миртемир, Э.Воҳидов, А.Орипов, Р.Парфи, Ҳ.Худойбердиева, Ш.Раҳмон, М.Абдулҳаким, У.Азим, Й.Эшбек, Ҳ.Аҳмедова, Х.Рустамова, З.Мирзо, Ойдинниси, Б.Эрали, Гўзал Бегим каби шоир ва шоираларнинг медитатив лирика тамойиллари акс этган шеърий асарлари олинган.

Тадқиқотнинг предмети Медитатив лириканинг тарихий, фалсафий, эстетик омиллари, жаҳон шеъриятидаги кўринишлари, ўзбек шеъриятида кузатиладиган тарихий ўтмиш, идеал аждодлар талқини, бағишловлар, йўл хотиралари, лирик “мен”нинг ижтимоийлашуви, умуммиллий ва умумбашарий ҳолатларнинг лирик “мен”да хусусийлашуви муаммоларини комплекс тадқиқ этиш ҳамда муаллиф адабий-эстетик қарашини ёритиш ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертация мавзусини ёритишда аналитик, қиёсий-тарихий, қиёсий-типологик, герменевтик, контекстуал таҳлил усулларида фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ўзбек адабиётшунослигида илк бор медитатив лириканинг бадий-тарихий, ижтимоий-фалсафий, илмий-назарий тушунча ҳамда ўзбек лирикасига хос поэтик ҳодиса экани мисоллар асосида исботланган;

медитатив лириканинг халқона бадиий тафаккур, мумтоз поэтика, ўзбек халқи тарихидаги фаол ижтимоий ҳодиса билан боғлиқ томони, айти ҳодисанинг миллий замини шоирларнинг ўзига хос овози, услуби, манераси, ғоявий-эстетик принциплари мисоллар асосида далилланган;

ўзбек миллий уйғониш даври лирикасининг медитатив хусусиятлари А.Фитрат, А.Чўлпон, Ҳ.Ниёзий, У.Носир, Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон, Миртемирлар шеърятининг марсиявийлик, бағишлов, сентименталлик каби лирик жанрларда акс этиши ва ўзига хос бадиий-эстетик жиҳатлари очиб берилган;

XX аср ўзбек поэзиясида медитатив лириканинг жанрий янгиланишдаги ўрни, поэтик хусусиятлари, эволюциясининг эпик кўлам-халқ ижоди билан уйғунлиги ва поэтик тафаккур асоси бўлмиш – рамз, метафора, ташбеҳ, истиора ҳамда бошқа шеърӣ санъатларнинг миқёси, миллий тарих, ижтимоий идеал, фалсафӣ тафаккурнинг лирик-медитатив намоён бўлиш тамойиллари асосланган;

ҳозирги ўзбек шеърӣтидаги етакчи ғоялар билан медитатив лириканинг уйғунлиги, ушбу шеърӣят вакилларини ўзбек халқининг бадиий-эстетик тафаккур ривожига кўшган улуши ва уларнинг асосий ғоявий йўналиш, шаклий-услубий хусусият, композицион ранг-баранглик, полифоник оҳангларга алоҳида эътибор берилгани ҳамда илмий-назарий жиҳатдан миллий қадриятлар, идеал аждодлар образининг метафорик акс эттирилиши исботланган;

Шарқ адабиётига хос ижтимоий-фалсафӣ, диний-маърифӣ мавзуларнинг мустақиллик даври ўзбек модерн шеърӣтида лирик талқин этилиши медитативлик муаммоси орқали очиб берилди.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

медитатив лирика тушунчасини бадиий-тарихий, ижтимоий-фалсафӣ, илмий-назарий тушунча, лирик турга хос поэтик ҳодиса сифатида ёритишда ва адабиётшуносликда янги назарий тамойилларнинг майдонга келишида мазкур тадқиқот муҳим амалий аҳамият касб этади;

медитатив лириканинг халқона бадиий тафаккур, мумтоз поэтика, ўзбек халқи тарихидаги фаол ижтимоий ҳодисалар билан боғлиқлиги, жаҳоний поэтик ҳодисанинг миллий заминга эгаллиги илмий тадқиқот ва илмий ўқув жараёни учун хизмат қилади;

миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти, хусусан, А.Фитрат, А.Чўлпон, Ҳ.Ниёзий, У.Носирлар шеърӣяти, Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон, Миртемирларнинг собиқ иттифоқ даврида майдонга келган лирик асарлари, XX аср ўзбек шеърӣтида кузатиладиган “марсиявийлик”, “бағишлов”, “сентименталлик” каби медитатив лирикага хос бадиий-эстетик жиҳатларни теран англаш учун назарий манба вазифасини бажаради;

Э.Воҳидов, А.Орипов, Ҳ.Худойбердиевалар ижодида акс этган миллий тарих, ижтимоий идеал ва фалсафӣ тафаккурнинг медитатив лирика контекстида талқин этилиши Р.Парфи, Ш.Раҳмон, М.Абдулҳаким, У.Азим, Й.Эшбек, Ҳ.Аҳмедовалар лирикасида миллий тарих, идеал қадриятлар ва

аждодлар образининг метафорик тасвирлари, ўзбек модерн шеъриясида Шарқ адабиётига хос ижтимоий-фалсафий, диний-маърифий мавзуларнинг мустақиллик мафкураси асосида таҳлил этилиб, илмий хулосалар чиқарилиши ёш авлод маънавияти, илмий ва бадиий тафаккури такомил топишида фаол амалий моҳиятга эгадир.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги тадқиқотда истифода этилган ёндашув ва методлар, жаҳон ва ўзбек адабиётшунослиги ютуқлари асосида назарий ҳамда амалий умумлашмалар чиқарилганлиги; қиёсий-тирихий, қиёсий-типологик, герменевтик, структур таҳлил усулларининг бевосита миллий шеърият намуналари негизида янгилангани, янги қирралари очиб берилгани; олинган натижаларнинг нуфузли илмий ташкилотлар, ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқлангани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг илмий аҳамияти таҳлилга тортилган материаллардан олинган хулоса ва натижалардан Адабиёт назарияси, Адабиётшуносликка кириш, Ҳозирги ўзбек адабиёти, Янги ўзбек адабиёти, Бадиий таҳлил асослари, Адабий жараён, Ўзбек адабий танқиди тарихи каби фанлар йўналишида монография, дарслик ҳамда ўқув кўлланмалар тайёрлашда таянч илмий манба бўлиши, поэзиядаги медитативлик, услубий бетакрорлик масалалари ҳақидаги мушоҳадалар ижодкор феномени борасидаги тасаввурни тўлдириши билан изоҳланади.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти шундаки, адабиёт тарихи, адабиёт назарияси, бадиий таҳлил асослари, замонавий ўзбек адабиёти бўйича махсус курс ва махсус семинарлар олиб боришда, докторантлар, таянч докторантлар, магистрантлар, бакалавр босқичи талабаларининг билим савияларини такомиллаштиришда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларнинг жорий қилиниши. Ҳозирги ўзбек адабиётида медитатив лирика табиати, тарихий, фалсафий-бадиий асослари муаммоси тадқиқи бўйича олинган натижалар асосида:

XX асрнинг 20-30 йиллари ўзбек медитатив лирикаси бобига тааллуқли (Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон) медитатив хусусиятларнинг рус-европа лирикаси (Пушкин ва бошқалар) билан қиёсий таққосланиши, бу давр лирикасига хос бадиий-фалсафий қирраларнинг миллий ва жаҳон шеърияси билан қиёсий-типологик ўрганилишига доир илмий хулосалардан ФА – Ф1-Г040 рақамли “Ўзбек адабиёти қиёсий адабиётшунослик аспектида: типология ва таъсир” (2012-2016) мавзусидаги фундаментал лойиҳасида фойдаланилган. (Фанлар академиясининг 2020 йил 11 ноябрдаги № 3/1255-2452-сон маълумотномаси). Натижада ҳозирги ўзбек шеъриясида медитатив лирика табиатини бошқа халқлар адабиёти билан қиёсий ўрганишда, хусусан, типология, адабий таъсир каби қиёсий адабиётшуносликнинг муҳим муаммоларини ёритиш ва аниқ баҳолашга асос бўлган;

медитатив лирика тарихи ва унинг фалсафий, илмий-назарий хусусиятларини ёритишда мумтоз шоирлар, хусусан, Алишер Навоий лирикаси билан боғлиқлиги масаласига доир илмий-назарий хулосалардан

2015-2017 йилларда бажарилган А-1-118 рақамли “Алишер Навоий образининг тасвир ва талқинларига оид ўқув қўлланмасини тайёрлаш ва нашр этиш” мавзусидаги амалий лойиҳада фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 14 сентябрьдаги 89-03-3303-сонли маълумотномаси). Натижада истиқлол даври лирикасида диний-маърифий мавзудаги шеърларнинг медитатив хусусияти аслида Ислом маърифати, тасаввуф ғоялари билан боғлиқлиги масаласи ва унинг аҳамияти лойиҳа илмий хулосаларини бойитишга хизмат қилган;

Ўзбек шеърлятида медитатив лириканинг вужудга келиши, генезиси, жанрлар ва даврлар масаласини тадқиқ қилиш, ўтган асрнинг 20-30-йиллар лирикасида пайдо бўлган медитатив шеърят намуналарини таҳлил ва талқин қилиш каби илмий-назарий хулосаларидан Озарбайжон Миллий Илмлар академияси Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институтининг “Озарбайжон-Туркменистон-Ўзбекистон адабий алоқалари” бўлимида озарбайжонлик ўзбекшунос олимлар томонидан фойдаланилган (Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институтининг 2020 йил 18 сентябрдаги маълумотномаси). Натижада истиқлол даври ўзбек шеърлятида медитатив лириканинг мавзу ва ғоявий қўламини ўрганиш, бугунги ўзбек шеърлятида диний-маърифий мотивлар етакчилиги ва унга хос медитативлик масаласини ўрганиш ҳақидаги таҳлилий хулосалар хориж тадқиқотчиларнинг ўзбек адабиёти ҳақидаги билимларини мустаҳкамлашга асос бўлган;

замонавий туркий халқлар шеърлятини қиёсий таҳлил қилиш билан боғлиқ илмий муаммоларга оид хулосалардан Туркия Истанбул университетидаги замонавий турк лаҳжалари ва адабиёти курслари ўқув жараёнига татбиқ этилган (Туркия Истанбул университети доктори Эмек Усенмезнинг 2020 йил 12 октябрдаги маълумотномаси). Натижада Истанбул университетида “Адабий жараён”, “Ҳозирги ўзбек шеърляти” каби курслар юзасидан ташкил қилинган дарслар самарадорлиги ошишига, соҳага оид қўлланма ва услубий кўрсатмаларни ишлаб чиқишга хизмат қилган;

жадид шеърляти, шўро даври шоирлари ижод намуналари ва модерн адабиётига оид илмий хулосалардан Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси “Ўзбекистон тарихи” телеканалининг “Тақдимот” кўрсатуви сценарийсини шакллантиришда фойдаланилди (“Ўзбекистон” телерадиоканали ДУКнинг 2020 йил 3 декабрдаги 02-40-12-25-сон маълумотномаси). Натижада медитатив лириканинг тарихий, фалсафий асослари, ҳозирги ўзбек шеърлятининг маънавий-маърифий омиллари хусусида илмий фикр-мулоҳазалар юритилди ва ёш тадқиқотчиларга илмий-назарий маълумотлар берилган;

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Қашқадарё вилояти бўлими 2018-2020 йиллар мобайнида шоирлар ҳаёти ва ижодига бағишланган маданий-маърифий тадбирлар дастурини тайёрлашда, Абдулла Орипов ижод мактабида ўтказилган “махорат дарслари”да фойдаланилган (2020 йил 4 сентябрдаги 01-03-06/740-сонли маълумотнома). Натижада ёшларнинг Р.Парфи, Ш.Раҳмон, М.Абдулҳаким, У.Азим, Й.Эшбек, Ҳ.Аҳмедовалар

лирикасида миллий тарих, кадриятлар, идеал аждодлар образининг метафорик хусусиятлари очиб берилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Диссертация натижалари 9 илмий анжуманларда, жумладан 6 та халқаро ва 3 та республика илмий-амалий конференцияларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 28 та иш, жумладан, 1 та монография, ЎзР Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 19 та мақола, жумладан, 11 таси республика ҳамда 8 таси хориждаги илмий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация таркиби кириш, тўрт боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Тадқиқотнинг умумий ҳажми 272 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Тадқиқотнинг кириш қисмида диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти, предмети, илмий янгилиги ва амалий қиммати ёритилган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқотнинг жорийланиши, натижаларнинг эълон қилингани ҳамда диссертация тузилиши ҳақида маълумот берилган.

Диссертациянинг **“Медитатив лирика тушунчаси ва унинг тарихий, фалсафий-бадий асослари”** деб аталган биринчи боби иккита фаслни ташкил этади. Биринчи фасл **“Медитатив лирика тарихи, фалсафий, илмий-назарий хусусиятлари”** деб номланади. Мазкур фаслда Замоनावий ўзбек шеърятига янгича ракурсдан баҳо бериш учун дунё адабиётшунослигида кенг истеъмолда бўлган “медитатив лирика” тушунчаси доирасида фикр-мулоҳаза юритиш, нафақат, жорий фасл, балки ушбу тадқиқот иши олдида турган асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Афсуски, замоनावий ўзбек шеърятини бундай илмий-назарий мезон асосида сатҳида баҳоланган эмас. Ўзбек шеърятини таркибида хилма-хил шакллар, турли тажрибалар, жаҳон шеърятидан таъсирланишлар мавжуд. Изланишлар натижасида медитатив лирика тушунчасининг илмий-назарий мазмуни англаб олинган, ўзбек шеърятини лириканинг бундай турига мисол бўладиган кўплаб намуналар борлиги аёнлашади. Адабий ҳодисани ўз номи билан аташ, ҳақиқий истеъдодларга холис баҳо бериш, санъат асарини ажрата билиш ва замоनावий ўзбек шеърятини юзасидан фойдали умумлашма хулосалар чиқариш бугун эҳтиёжга айланган.

Медитатив лирика (*лат. Meditatio* – чуқур ўйлаш, муайян йўналишда фикр-мулоҳаза юритиш) – жанр ва мавзусига кўра фалсафий лирикага яқин, ammo унга тўла мос келмайдиган шеърини асар. Медитатив лирикага

тааллуқли бўлган шеърлар бевосита мушоҳада, ўй-хаёлга асосланган ва борлиқнинг сирли қонуниятларини англашга йўналтирилган индивидуал мулоҳаза асосига қурилган бўлади⁵. Ушбу манбада медитатив лирика лотинча “*meditatio*” сўзидан олинганлиги ва бу бадий-фалсафий термин “чуқур ва аниқ йўналтирилган мушоҳада” деган маъноларни билдириб, жанрий-тематик жиҳатдан поэзиянинг, хусусан, фалсафий лирика турига яқин келиши таъкидланади. Бундай лирик шеърлар “мушоҳадавий” табиати, борлиқ қонуниятлари сирларига етишишга йўналтирилгани, шоир “мен”ининг улуғворлик касб этиши билан ажралиб туради. Медитатив шеърят тарихига кўра насронийлар поэзиясида юзага келди. Масалан, Ўрта асрлар Византия шеърлятида Григорий Назианзин ва XVI аср испан шеърлятида Хуан де ла Крус шеърлари бунга мисол бўлади. Бундай шеърлий асарларда диний тушунча ва ҳис-туйғулар кўпроқ ифода қилинади. Медитатив лириканинг энг яхши намунаси сифатида инглиз сентиментал шеърляти вакили Эдуард Юнгнинг “Шикоят ёхуд ҳаёт, ўлим ва абадийлик ҳақида тунги ўйлар” (1742 - 1745) номли асари кўрсатилади⁶. Шунингдек, Т.Грейнинг “Қишлоқ қабристонида ёзилган элегия” (1751) асари медитатив лириканинг жанрий ўзига хослигини белгилаб бериш учун хизмат қилди. XIX аср рус адабиётида шеърлий мактуб, саёхат хотиралари ёки сафарнома руҳидаги шеърлар, табиат манзаралари билан уйғунлашган элегиявий характерли шеърлар медитатив лириканинг яхши намунаси дир.

Медитация тушунчаси шеърлардаги банд ва вазн қонуниятларига қарамасдан ҳар қандай поэтик жанрнинг кўламини сезиларли даражада орттириб юборади⁷. Кенг маънода адабий асарнинг бадиияти, санъатга хос жиҳати, жанрий хусусияти, мазмун-моҳияти ва индивидуал шаклий қирраларини адабиётшунослик илми медитация мезонлари асосида баҳолашга ҳақли. Шундагина бадий асарнинг гўзаллиги, нақадар адабий-эстетик таъсир қувватига эгалиги, поэтик даражаси аёнлашади.

Изланишлар натижасида медитатив лириканинг категориал белгиси сифатида қуйидаги тизим кўзга ташланди:

1. Лирик қахрамоннинг ички олами намоён бўлиши жараёнида ўз-ўзини тафтиш қилиши;
2. Шеърлий матнда эмоционалликнинг мавжудлиги;
3. Фикр ва туйғунинг уйғун ифодасида одам ва олам ҳақидаги мушоҳадавий умумлашмалар берилиши.

Аслида маънидан, ҳисдан йироқ бўлган асар бировнинг кўнглига ўтирмайди. Шоирнинг ўзи ҳайратланиб ўзи ҳаяжонга тушмаса, ундай тоифадаги шеърлар бошқалар қалбидан ўрин олмайди. Медитатив лирика намуналари сирасига ижод аҳлининг энг гўзал ва эстетик қийматга эга асарлари киради. Бундай муҳокамалар натижасида медитатив лириканинг ифода шаклига кўра икки тури ўзаро фарқланади:

⁵ Литературный энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 214.

⁶ Қаранг: <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke9/ke9-5232.htm>

⁷ Мирошникова О.В. Лирика К.К. Случевского (жанрово-композиционное своеобразие): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л.: 1983. – С.16.

- 1.Тавсифий-медитатив лирика;
- 2.Тасвирий-медитатив лирика⁸.

Тавсифий-медитатив шеърлар кўпроқ воқеликка асосланган бўлиб, бунга саёҳат хотиралари, шеъринг мактуб тарзида битилган лирик шеърлар киради.

Тасвирий-медитатив шеърларда маълум даражада тавсиф бўлиши ҳам, лирик субъектнинг руҳий ҳолати ифодаланиши ва шоирнинг умумкайфияти ифода қилиниши ҳам мумкин. Лирик асар медитативликка боғлаб ўрганилганда мазмунига жиҳатидан 1. Руҳий-медитатив шеърлар; 2. Мавҳум-медитатив шеърлар тарзида ҳам таснифланади.

Медитация билан тасвирийлик ўзаро уйғунлигини халқ оғзаки ижоди намуналарида ҳам кўриш мумкин. Мавсумий кўшиқларда нидо ва ундов, савол ва ҳайқириқ инсон ботинидан чиқади. Г.Н.Поспелов рус халқ кўшиқларидаги баҳорнинг келиши ва у билан мулоқот жараёнларини тасвирий-медитатив лириканинг ўзига хос намунаси сифатида келтиради⁹. Медитатив лирика тарихи ва ўзига хос жиҳатлари хусусида гап борганда элегия, шеъринг мактуб, бағишлов ва шу каби бир қатор шеърлар тўғрисида ҳам фикр юритиш ўринли бўлади. Элегия – фалсафий мазмундаги, қайғули ўйларни ифодалаовчи шеър. Бу жанр кўпроқ фалсафий қарашлар, қайғули ўй-изтиробларни акс эттиради¹⁰ ва унинг халқ оғзаки ижодидаги шакллари билан бири “марсия” деб юритилади.

Ўзбек шеърини тадқиқини таҳлилий кузатиш шуни кўрсатадики: а) марсиявийлик; б) саёҳат ва у билан боғлиқ йўл хотиралари; в) техник тараққиёт ва индустурия такомилни инсоний туйғуларнинг кушандаси деб билиш; г) қабристон поэзияси, ҳаёт ва ўлим фалсафаси; д) бағишловлар (Ватан, шахс, нарса-ҳодисаларга бағишлов шеърлар); е) лирик “мен”нинг ижтимоийлашуви; ё) дунё ва башарият ҳақидаги фикр кўламнинг кенглиги билан ажралиб туриш; ж) фольклор ва дунё халқлари адабиётининг узок тарихи билан боғлиқлик медитатив лирика табиатини белгилайди. Тадқиқотда шу илмий-назарий таҳлил ва таснифга мос мушоҳада юритилди.

“Медитатив лирика ва ҳозирги ўзбек шеърини: маънавий-маърифий, бадиий-тарихий омиллари” деб номланган иккинчи фаслида ҳозирги ўзбек шеъринида кўзга ташланаётган медитатив лирика намуналарининг маънавий-маърифий, бадиий-тарихий омилларини белгилаш, уларни аниқ талқинлар асосида кўрсатиб бериш муаммо-ечим тарзида акс этади.

Дарҳақиқат, ҳозирги ўзбек медитатив шеърининг бадиий-тарихий, маънавий-маърифий илдизлари ўта чуқур. У бадиий ҳодиса сифатида ўзининг бир нечта муҳим босқичларига эга. Ушбу босқичлар тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилиш учун эса медитатив лириканинг ижтимоий давр ва маданий муҳит билан боғлиқ жиҳатлари, жаҳон шеъринида кузатиладиган

⁸ Поспелов Г.Н. Лирика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С.103.

⁹ Поспелов Г.Н. Лирика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 103.

¹⁰ Қуроноф Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Т.: Akademnashr, 2010. – Б. 358-359.

тарихий шакллари, эволюцион-динамик табиати, қайси лирик жанрларда доминант шаклий-мазмуний хосса сифатида намоён бўлиши ҳамда, медитатив лирикага хос поэтик мезонлар ҳақида бир тўхтамга келиб олиш мақсадга мувофиқ. Бундай назарий умумлашма, йиғма таъриф ўзбек медитатив лирикасини илмий база асосида ўрганишга қўл келиши билан бирга, мазкур ҳодисанинг миллий шеърятдаги индивидуал хусусиятини белгилаш имконини ҳам беради.

Қатор тадқиқотлар, терминалогик луғатларда рус танқидчиси В.Белинскийнинг медитатив лирика намуналарини, хусусан, медитатив лириканинг ёрқин намояндаси Ламартин шеърятини танқид остига олгани қайд этилади¹¹. “XIX аср адабиётшунослигида медитатив лирика” термини кинояли маънода қўлланади. Масалан, В.Г.Белинский реалистик поэзиядан йироқ, кўпинча куруқ оҳ-воҳлардан иборат Ламартин шеърятига нисбатан ушбу терминни қўллайди”, деб ёзади бу ҳақда адабиётшунос Л.Юдкевич¹². Бундай қайд ва тасдиқлар медитатив лирика табиати ҳақидаги тасаввурларни хиралаштириши билан бирга, унинг ижтимоий воқелик, реал турмуш билан боғлиқлигини шубҳа остига олади. Аммо медитатив лирика намуналарини тизимли ўрганиш жараёнида шундай хулосага келдикки, лирик талқиннинг мазкур шаклига дахлдор ҳар қандай асар ижтимоийликдан мутлоқ холи бўлиши мумкин эмас. Шоирнинг ижтимоий вазиятлар, реал маиший турмуш воқелигидан таъсирланиши, унга ички ҳиссий-эмоционал муносабати медитатив шеърятнинг юзага келишига омил бўлади. В.Белинский эса ўз даври рус жамиятида фақат танқидчи-адабиётшунос сифатида эмас, балки фидойи ватанпарвар, ижтимоий-сиёсий ғоялар тарғиботчиси, рус турмуш маданиятини янгилаш, замонавийлаштириш тарафдори сифатида майдонга чиққан, бир умр ўз фаолияти давомида ушбу позициядан чекинмаган шахс эди. Медитатив лирикага хос ботинийлик, ижтимоий муаммоларнинг ички эволюцияси тасвири фонида берилиши уни тўла қоноатлантира олмас эди. В.Белинский нисбатан очиқ, аниқ ижтимоий мақсадга йўналтирилган шеърятни маълум маънода интимлашган шеърятдан устун қўйганини айти жиҳатдан табиий қабул қилиш керак.

Замонавий ўзбек медитатив лирикасининг тарихий-адабий, маънавий-маърифий омилларини белгилайдиган муҳим манбалардан бири фақат соф лирик жанр эмас. Балки эпик кўлам, эпик образлар мутаносиблиги асосига қурилган халқ қаҳрамонлик эпослари, мифологик тасаввурлар ҳам медитатив лириканинг туб асослари ҳисобланади. Яна бир асоси – бу ўзбек мумтоз ёзма адабиётидир. Аҳмад Югнакийнинг “Ҳибатул ҳақойик”, Бурҳониддин Рабғузийнинг “Қиссаси Рабғузий” асарларида, Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Сўфи Оллоёр, Бобораҳим Машраб, Заҳириддин Муҳаммад

¹¹ Бу ҳақда қаранг: В.Г.Белинский. Мақолалар. – Т.: Ўзбекистон, 1948; Муравьев В.С. Медитативная лирика. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987; Юдкевич Л. Медитативная лирика. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974; Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1983; Адабий тур ва жанрлар. 2-жилд. Лирика. Коллектив. – Т.: Фан, 1992.

¹² Юдкевич Л. Медитативная лирика. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974. – С. 204.

Бобур, Турди Фароғий, Муҳаммадризо Огаҳий, Хўжаназар Хувайдо, Муҳаммад Аминхўжа Муқимий, Зокиржон Фурқат каби қатор мумтоз шоирлар шеърлятида замонавий ўзбек медитатив лирикасига асос бўлган жиҳатлар талайгина. XX аср ўзбек шеърлятининг энг ёрқин намояндалари ижодида кузатиладиган умуминсоний, умумфалсафий, умумпсихологик мотивлар, образ ва тимсолларнинг илдизлари мана шу улкан шеърлят хазинасига бориб тақалиши ишда атрофлича баён қилинди.

Гарчанд, “медитатив лирика” термини биринчи бобда қайд этганимиздек, Европада пайдо бўлиб, ўзининг оригинал намуналарини инглиз сентиментализм шеърлятида намоён этган бўлса-да, уларнинг илдизлари бевосита Шарққа келиб боғланади. Ислон даври Шарқ адабиётлида кўзга яққол ташланадиган жавонмардлик, ахийлик этикаси ва унинг тасаввуф шеърлятида акс этиши ўрта асрларда салиб юришлари билан Шарқни кўриб қайтган рицарлар шеърлятига кучли таъсир кўрсатган. Бу ҳақда қиёсий адабиётшунослик масалалари билан жиддий шуғулланган олимлар Н.Комилов, Ф.Сулаймонова асарларида алоҳида қайдлар учрайди¹³. Натижада Фарб шеърлятида ҳам ўлимга ибрат назари билан қараш, ўлимни боқий инсон умрининг бир ўтиш палласи дея талқин қилиш, жамият турмуш тарзи ва табиат экзотикасини қарама-қарши қўйиш, инсоният болалиги ҳақида мушоҳада-мулоҳазага берилиш, марсиявийлик, йўл хотиралари асосида ҳиссийатлар эркинлигини куйлаш, саёҳатда ҳаёт фалсафасини англаш мотиви, индустуриядан хавфсираш ва она табиат бағрига интилиш, “қабристон поэзияси”, ўлимни эслаш, ўтмишдаги идеал аждодлар, туғишганлар, эрта тарк этган муҳаббатга бағишловлар, шоир “мен”ининг ижтимоийлашуви каби медитатив лирикага хос хусусиятлар аста-секинлик билан, динамик тарзда шаклланиб, такомил босқичини эгаллади. Бундан келиб чиқадики, ўзбек шеърлятининг ҳам архаик: фольклор ва мифга хос даврида, ҳам классик даврида медитатив лирикага оид элементларнинг кўплаб учраши тасодиф эмас. Айни пайтда, ўзбек классик шеърлятининг медитатив лирикага хос қатор хусусиятлари, унинг анъана тарзида асрлардан асрларга ўтиб яшаб келаётгани ислон маърифати, дунёда рўй бераётган воқеликни ислон ақидалари асосида тушуниш ва бадий тушунтириш тамойиллари билан бевосита боғлиқдир.

Ўзбек мумтоз адабиётлида медитатив лирика хусусиятларини намоён этган асарлар тўртта муҳим таянч-асосга эга. Бунинг биринчиси, ислон таълимоти акс этган Қуръон, Муҳаммад алайҳисалом ҳадислари, улардан кейин яшаган дин уламолари, авлиёларнинг асарлари; иккинчиси, халқ оғзаки поэтик ижодининг янги поэтик шаклда, ислон адабиётлига мослаштирилиши; учинчиси, Шарқ тасаввуф адабиётли анъаналари; тўрттинчиси, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Атойи, Саккокий, Лутфий, Навоий сингари ислон муҳитлида шаклланган шоирларнинг индивидуал талантлари ва дунёни медитатив идрок этиш йўл-усулларидир.

¹³ Қаранг: Комилов Н. Ибн Сино ва Данте. – Т.: Ўқитувчи, 1982; Сулаймонва Ф. Шарқ ва Фарб. – Т.: Фафур Фулом НМИУ, 1997.

Ўзбек фольклори намуналари ва кўп асрлик мумтоз шеърият табиатини ўрганиш шуни кўрсатадики, замонавий ўзбек шеъриятида кўзга ташланаётган медитатив лирика ҳодисаси сира ҳам тасодиф ёки ўзга халқлар адабиётидан таъсирланиш натижасида пайдо бўлган шеърият эмас. У ўзининг соф миллий асосларига эга бўлиб, генетик хоссаларини XX аср ва ундан кейинги давр ўзбек замонавий шеъриятида яққол намоён этмоқда. Айни пайтда замонавий ўзбек шеъриятига мансуб медитатив лирика жаҳид шеърияти, 60-90-йиллар шеърияти, мустақиллик даври шеърияти каби хронологик контекстда ўзининг анъанавий ва янги жиҳатлари билан ўзига хослик касб этади. Ишда замонавий ўзбек шеъриятига хос хусусиятнинг бир қиррасини медитатив лириканинг илмий-назарий тамойиллари асосида холис баҳолаш ҳақиқий санъат ҳодисасини теранроқ идрок этишга ёрдам бериши илмий асосланди.

Диссертациянинг иккинчи боби “XX аср 20-30-йилларида ўзбек медитатив лирикаси” деб аталади. Унинг “XX асрнинг 20-йиллар шеъриятининг фалсафий-медитатив хусусиятлари тадқиқи” деб номланган биринчи фаслида, XX асрнинг 20-йиллар шеъриятининг фалсафий-медитатив хусусиятлари ва уларни илмий жиҳатдан асосли ёритиш усули борасидаги назарий қарашлар акс эттирилган.

XX аср ўзбек адабиётининг сарбонларидан Чўлпон ва Фитратлар билан бирга давр адабий жараёнида иштирок этган Ҳ.Ҳ.Ниёзий, А.Авлоний, Боту ва Элбек каби ўз даврининг етук шоирлари борки, уларнинг ижодий меросини ҳам шеърий медитация нуқтаи назаридан, хусусан, шоирларнинг кўнгил оламини, турли сафар ё саёҳатлар жараёнида ёзган таъсирли шеърларини, бутун вужуд-вужудидан бир лаҳзада отилиб чиққан айрим бағишлов ёки марсия йўсинида ёзганларини кузатиш яхши самара берди.

Фитратнинг машҳур “Миррих юлдузига”, “Менинг кечам”, “Шарқ” каби шеърларида ижтимоий мазмун кучли. Адабиётшуносликда марсиявий мазмунли бағишловлар ёки бирор шахсга бағишлаб ёзилган шеърлар ҳам медитатив лириканинг намунаси сифатида характерланади. Фитратнинг “Беҳбудийнинг сағанасини изладим” шеъри Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ўлими муносабати билан, уни соғинган шогирднинг дил изҳори сифатида ёзилган. Аслида Беҳбудий қатли туфайли бу типдаги шеърий марсия, Чўлпон ижодида ҳам бор. Аммо Фитратнинг Беҳбудийнинг қабрини излаши – бу ўзига хос алоҳида ҳодисадир. Чунки улар маслакда, маънавиятда, устоз-шогирдликда бир-бирига жуда яқин бўлган адабий шахсиятлар саналади. Шу сабабли Фитрат ўз шеърида:

“Ботувда қизариб турган булутдан

Ёзилган кўнглимга мотам ёғарди”,

деб аламини ёзади. Шеър моҳиятига кўра адолат билан адолатсизлик, ҳақиқат билан ноҳақлик ўртасидаги антитеза асосига қурилган. Бунинг ифода сабабчиси албатта маърифтпарвар бир инсон – Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг қатл этилишидир.

Давр шеърляти медитативлик деган илмий-назарий тушунча асосида шу пайтгача тахлил қилинган эмас. Ҳолбуки, Фитрат ва Чўлпон каби шоирларнинг шеърларига хос фазилатларни ўз номи, дунё адабиётшунослигида бор истилоҳ билан аташ бу давр адабий меросининг ўзига хос бир қиррасини намоён қилади.

Чўлпоннинг “соф кўнгил лирикаси”, табиат лирикаси, йўл хотиралари, бағишлов каби йўналишда ёзган шеърларида жаҳон адабиётидаги фалсафий-медитатив лирика намуналари билан бир қаторда турадиган асарларнинг борлиги XX аср ўзбек шеърлятининг юксак ғоявий-бадий даражасидан дарак беради. Гўзаллик инсонни ўзига шайдо қилади. Дунёда таъби, диди, фаҳм-фаросати турлича бўлган инсон кўп бўлганидек, уларнинг гўзалликка ошнолиги ҳам турлича. Аммо чинакам гўзаллик қошида – у табиат ходисасими ёки оддий бир аёлми, у сўз нафосатими ёки юрак тўлқиними – нима бўлганда ҳам инсонларнинг юрак уришларида бир хиллик сезилади. Хусусан, Чўлпоннинг “Гўзал” шеъридан олинган эстетик завқ кўпчиликида бир хил ёки бир-бирига яқин кечади. Зеро, “Шеърят – ҳис-туйғулар гулшани. Биз Чўлпоннинг “Гўзал” сингари лирик шеърларини ўқиганимизда, қалбимиз шу гулшандан таралган нафосат ифори билан тўйинади”¹⁴. Бундай юракдаги туйғунинг медитатив ифодаси шеърни адабиётнинг боқийлик гулшанига мушарраф қилиши аниқ, албатта.

Мен суйган суюкли шунчалар гўзал,

Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!!!

Шеърга нисбатан бирёқлама муносабатда бўлиш оқибатида “Гўзал” типидagi шеърлар ўз тароватини йўқотиши ҳам мумкин. Одамлар юрагида кўрқув туйғуси ҳукмрон бўлса, ундай одамларнинг рухий ҳаёти қарахтланади, гўзалликка эҳтиёж хиралашади. Ҳатто энг зўр орифлар ҳам ҳолсизланиб, гўзаллик самосига кўтарила олмай қоладилар. “Даҳо санъаткорлар яратган гўзалликни англаш, унинг моҳиятини идрок эта билиш, сирларини кашф этиб, бу гўзалликни қалб мулкига айлантириш учун, биринчи навбатда, санъаткорга қассобдек, прокурордек, жаллоддек бўлиб эмас, унга муҳаббат ва хайрихоҳлик билан муносабатда бўлмоқ керак”¹⁵. Латиф шеърнинг медитатив хусусиятида кўчим, метафора алоҳида аҳамият касб этади.

Эрта тонг шамоли сочларин ёзиб,

Ёнимдан ўтганда сўраб кўрамен.

“Гўзал” шеърида шоирнинг фикри табиат оламига, айримлари осмон жисмларига кўчиб ўтади. Чўлпон “тонг юлдузи” деган маънони англатар экан, шунга мос равишда унинг ижодида юлдуз образи кўп қўлланади. “Гўзал” шеърида даставвал “энг ёруғ юлдуз”га юзланади. Шоир ўзи излаётган ҳақиқатни юлдуздан, ойдан сўрайди. “Шоирнинг лирик қаҳрамони

¹⁴ Каримов Н. Уч буюк сиймо: Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ойбек. – Т.: Mumtoz so‘z, 2019. – Б. 295.

¹⁵ Шарафиддинов О. Чўлпонни англаш. – Т.: Ёзувчи, 1994. – Б. 18.

– фикр кишиси. Унинг фикр йўллари кенг. У фикрлаб ҳақиқат ахтаради. Ҳақиқатга талпиниб, мушоҳадаларга берилади”¹⁶. “Тўзал” шеърини мумтоз адабиётдаги ошиқ ва маъшуқа образлари ифодасининг анъаналари фониди таҳлил этган Чўлпоншунос Дилмурод Қуронов шоирнинг асосий ниятини истиқлол ғояларига боғлайди. Бундаги шоирнинг ижтимоий дардини бошқа шеърлари (дейлик, “Мен ҳам севаман”, “Алданиш” каби) билан уйғунликда, улардаги пафосни битта махражга келтириб таҳлил этади. Шарқ шеърятидан яхшигина хабардор бўлган шоир унинг ифода усулидан сўз айтиш имконияти чекланган шароитда моҳирона фойдаланди, салафлари қўллаган “ошиқ” ва “маъшуқа” тимсолларига янгича руҳ ва мазмун берди, янгича жилолантира билди¹⁷. Янгича жилонинг негизиди шоирнинг истеъдодли овозининг мумтоз бадий санъатлар билан йўғрилган акс-садоси бор. Шеърдаги такрорий сўзлар, бир қатор ўхшатиш ва сифатлашлар ўзига хос поэтик мазмун касб этади. Дарҳақиқат, “Унинг (“Тўзал” шеъри – Г.Э.) ажиб бир ички мусиқаси бор, юрагингизни чулғаб оладиган ажиб бир ришталари мавжуд, оддий тил билан баён қилиб бўлмайдиган жозибаси бор. Буларнинг бари бирлашиб, унга бетакрор сеҳр-жоду бағишлайди”¹⁸. Кўнгил шеърятини, соф лирик табиатга эга бундай шеърлар руҳий-психологик таъсири, медитатив хусусияти туфайли ўқувчининг бутун вужудини қамраб олади. Бу руҳий кайфиятни ўқувчи ҳам, ҳатто баъзан шеърни ёзган шоирнинг ўзи ҳам шарҳлашга ожиз қолади. Ҳақиқий санъат намунаси бўлган шеърнинг соҳир дунёси шундай тушунчаларни пайдо қилади.

Диссертациянинг ушбу фаслида ҳуррият тушунчаси миллатпарвар шоирлар учун доимо илҳом булоғи вазифасини ўтагани, замонанинг мураккаб бухронлари билан шоирларнинг эрка интилган кўнгли ўртасидаги тўқнашувларнинг шеърини ифодаси юзага келгани, бундай индивидуал ҳиссиёт билан ижтимоий дарднинг кесишган нуқтасида ўзбек медитатив лирикаси моҳиятан шахсий тушунчалар улкан умуминсоний пафос томон эврилиши илмий далилланган.

Бобнинг иккинчи фасли **“Медитатив лириканинг умрбоқийлик табиати”** деб номланади. Мазкур фаслда Ойбек, Ғафур Ғуллом, Мақсуд Шайхзода каби шоирларнинг шеърлари ўзининг фалсафий қуввати, Ҳамид Олимжон шеърятининг нафис лиризми, Усмон Носир лирикаси ўз шиддати билан адабиёт карвонининг олдинги сафларидан ўрин эгаллагани хусусида фикр юритилган.

Гарчанд, 30-йилларда адабий муҳитда ижодий эркинлик бўғилган бўлса ҳам, Ойбеклар авлоди ўз адабий меросида барҳаёт шеърларни ёзиб қолдирди. Кўнглини рамзларга кўмиб баён қилди. Бу авлод ижодида асрлардан асрларга ўтадиган шеърлар адабиётшуносларнинг доимий мурожаат объекти бўлиб қолди. Ойбекнинг кўплаб ижод намуналари “соф лирика” миқёси сифатида шеърят тарихи саҳифаларини безаб келади.

¹⁶ Ҳаққул И. Қалб ёлқини - сўнмас ёлқин. / Чўлпоннинг “Баҳорни соғиндим” китобида сўзбоши. Юлдузча, 1989. – Б. 8.

¹⁷ Қаранг: Қуронов Д. Чўлпон ҳаёти ва ижоди. – Т.: Ўқитувчи, 1997. – Б. 31.

¹⁸ Шарафиддинов О. Довондаги ўйлар. – Т.: Маънавият. 2004. – Б. 358.

Кейинги ўн йиллар давомида адабиётшуносларнинг диққатини тортган Ойбекнинг “Наъматак” шеъри турлича таъриф ва тавсифлар учун асос бўлди.

Нафис чайқалади бир туп наъматак
Майин рақсига ҳеч қоникмас кўнгил,
Ваҳший тошларга ҳам у берар фусун,
Сўнмайди юзида ёрқин табассум”.

Жумладан, Ойбекнинг қалб садоси сифатида янграган, шоирнинг метафорик, фалсафий-медитатив хусусиятга эга бу асари ўзбек шеъриятининг энг гўзал намуналаридан бири ҳисобланади. “Назаримда, ўшшайган бадқовоқ қоялар салтанатида уларнинг совуқ нигоҳларини писанд қилмай, бир сават оқ ҳарир гулларни қуёшга тутиб, нурга интилган наъматак тимсолида Ойбек ўзининг асл ниятини тасвирлаган”¹⁹, деб ёзади адабиётшунос О.Шарафиддинов. Дарҳақиқат, “Наъматак” шоирнинг кўнгилда шовуллаб ўсган ажиб бир гулдир. Унинг мазмун-моҳиятига шоирнинг мушоҳадавий тушунчалари сингдирилгандир. Ички психологик контраст яққол сезилади: гул билан қоя, ўшшайганлик билан табассум...

Ойбек умрининг лаҳзалари, тасаввур ва тафаккурининг фазилатлари ушбу ажойиб шеърида жамланган. Филология фанлари доктори У.Ҳамдам: “Инсон гўзалликка дуч келганда шошиб қолади, ҳаяжонга тушади, атрофни унутиб, бутун дунёси билан кўнглини ром этган борлиқ пойига кумуш қор янглиғ тиз чўқади, фикри ва зикри гўзалликни алқаш бўлади”²⁰, деб таъкидлайди. Шеър шоирнинг табиатдаги гўзаллик билан учрашув маҳалидаги ҳаяжонлари ва ҳайратларидан майдонга келган. Шоир бу табиат ҳодисасига ўз маҳорати билан турлича изоҳлар учун имкон берадиган кайфиятининг рангларида бўёқ берган. Зотан, ҳайрат – шоир кўнглидаги энг бебаҳо неъмат. Ҳайрат бўлмаган жойда шеър пайдо бўлмайди; ҳайратдан инсон юрак уришидаги маромлар ўзгаради, тафаккури ўзгача йўлларга киради, тасаввурида турли-туман манзаралар уйғонади. Бу шеърда нафосат билан важоҳат, мағрурият билан ожизлик ёнма-ён келади. “Инжу”, “чечак”, “чашма”, “ниҳол” – бу поэтик рангин, ноёб сўзлар шеърнинг ўзига хос тароватини кўрсатса, “ваҳший қоялар” шеърий тафаккурнинг бошқа бир мушоҳадага чорлайдиган қиррасини ўзида жамлайди. Ҳар бир шеър, ҳар бир жумла – лаҳзалар, предметларга, одамларнинг имо-ишоралари, табассумлари, ўй, хаёл, ниятларининг ўткинчи, бебақолигига қўйилган ёдгорликдир. Ёзувчи ушбу ёдгорликларни бир вақтнинг ўзида ҳам воқеликнинг ўзига, ҳам шиддатли оқим олиб кетаётган ўз ҳаётига қўяди. У яратаётган барча нарсалар қатъий равишда унинг ўзи билан ҳам қандайдир руҳий-маънавий алоқага эга. “Ижодкор яратган асарларида ўз тақдир-қисматининг, завқ-шавқ, қувончларининг, афсус, армон ва ғам-андуҳларининг зарралари, аломатлари баайни қон доначалари янглиғ айланади”²¹. Польшалик адабиётшунос Ян

¹⁹ Шарафиддинов О. Миллатни уйғотган адиб. Мустақиллик даври адабиёти. – Т.: Ғафур Ғулом НМИУ, 2006. – Б. 14.

²⁰ Ҳамдам У. Ойбекнинг сийратини сувратига айлантирган асар. Миллатни уйғотган адиб. – Т.: Университет, 2005. – Б. 49.

²¹ Ян Парандовский. Сўз кимёси. Жаҳон адабиёти, 2017. № 11. 182-бет.

Парандовскийнинг ўз ижоди билан жаҳоний мазмун касб этган барча улкан истеъдод эгаларининг ижодий биографиясига тааллуқли бўлган ушбу фикрини айти фазилатларга эга Ойбеклар авлоди, хусусан, уларнинг энг гўзал шеърларини ёзган лирик лаҳзаларига нисбатан қўллаш ҳам ўринли бўлади. Зеро, инсондаги ҳар бир қараш, ҳар бир туйғу гўзаллик қаршида юксалади, андуҳлар, ғам-аламларга бурканганда эгилади, букилади.

Замонасининг забардаст шоири Ҳамид Олимжоннинг завқли, ишқий лирикаси табиатида ҳам мушоҳадавийлик, фалсафийлик етакчилик қилади. Академик Наим Каримов унинг қалбларни завқларга ошно қиладиган шеърларидан бири “Ишим бордир ўша охуда” шеърининг майдонга келиш жараёнини жуда ўринли тасаввур қилган ҳолда ёзади: “Зеро, шеър сўз шаклида, ритмик бирликлар шаклида қоғозга тушмасдан аввал шоир хаёлида, ҳиссиёт ва кечинмаларнинг ғира-шира жилвалари шаклида пайдо бўлади, сўнгра у тобора ёришиб, аниқ қирралар касб этади”²². Олим шоир шеърининг майдонга келиши юзасидан фикр юритса, шоирнинг ўзи ҳам айти шеърда шеърӣ мисраларнинг, илҳом онларининг ҳарорати хусусида поэтик мулоҳазалар баён этади. Ўз вақтида шўро адабиётшунослиги Ҳамид Олимжон шеърятининг давр билан ҳамоҳанг қирраларига диққатни қаратади. Сир эмаски, бу шоир “бахт ва шодлик куйчиси” сифатида тавсифланди. Аммо унинг юрагидаги дардлари шеърларига тўкилган, ҳар бир инсон тафаккурини зўриқтирадиган шеърлари ҳам борлигини инобатга олмоқ лозим. Бадиий ижод учун ўлим мавзуси узоқ қадимдан мавжуддир. Зукко шеършунос Ботирхон Акрамов “ҳар бир истеъдодли шоир, дафъатан шеърят стихияси – “соф” лирика билан” танилишига урғу беради. Фикри давомидан шоирнинг ижтимоий бурчига диққатни қаратади. Табиийки, бундай “соф”лик ва ижтимоийликнинг ўзаро уйғунлиги ҳар бир даврнинг етук шоирлари ижодида кузатилади. Бу масалага олим Миртемир лирикасидаги образчилик, мажозий-рамзийлик, халқчиллик масалалари нуқтаи назаридан баҳо беради²³. Фитрат ва Чўлпон ижодида ўзига хос тарзда индивидуал лирик қаҳрамон фонида намоён бўлса, улардан кейинги авлод шоирларида нисбатан ижтимоийлашган лирик қаҳрамон кўринишида майдонга келди. XX аср ўзбек шеърятини табиатини истиқлол йилларида ўрганган адабиётшунос Улуғбек Ҳамдам бу масалага алоҳида тўхталади. “Янги ўзбек шеърятини” китобининг айрим фасллари “Лириканинг ижтимоийлашуви“, “Лириканинг мафкуравийлашуви” тарзида номланади. Секин-аста бу ижтимоийлик инсонга яқинлашиш адабий ҳодисасига У.Ҳамдам “Лирикада ижтимоий дарднинг инсонийлашуви” сифатида қарайди. Муҳокама қилган масалаларни ташқи ва ички омиллар кесимида асосли ўрганади ва қуйидаги умумлашган муҳим бир хулосани тақдим этади: “Шундай қилиб, XX асрда тубдан ижтимоийлашган ўзбек шеърятини бадиийлик даражаси нуқтаи назаридан иккига ажралмоқда: биринчиси давр муаммолари санъаткорона акс эттирилган, кўпнинг дарди шоир дардига айланган – шахсийланган

²² Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. – Т.: O‘zbekiston, 2008. – Б. 361.

²³ Қаранг: Ботирхон Акрамов. Оламнинг бутунлиги. – Т.: Ғафур Ғулом НМИУ, 1988. – Б. 58-100.

(персонификация ҳодисаси) шеърият. Бунга Чўлпон, Ғафур Ғулом, Асқад Мухтор, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон, Ҳалима Худойбердиева, Шавкат Раҳмон, Хуршид Даврон, Усмон Азим каби шоирлар шеърияти мисол бўла олади.

Иккинчиси даврга хос муаммоларни бадиийлик мезонларидан туриб эмас, балки уларнинг жамиятда тутган ўрни, долзарблигини қайд этиш ва жамоатчилик эътиборига ҳавола қилиш мақсадида ёзилган, баъзан назмбозлик маҳсули сифатида дунёга келган шеърият. Айни пайтда, ҳукмрон мафқурани улуғлаб ёзилган, бадиий жиҳатдан эса бўш-баёв шеърларнинг ўрни ҳам шу ерда”²⁴. Олимнинг фикрлари ўринли, албатта. Тадқиқотда давр шеърияти бадиий қиймат, поэтик кўлам, образлилик, эстетик пафос каби мезонларни қамраб оладиган фалсафий-медитация тамойилига суянган ҳолда баҳолаб таҳлил қилинди.

Бу давр шоирлари ижодида йўл хотиралари, кўнгил манзаралари, айрилиқдан келган аламлар табиат ҳодисаларига муштарак, шу билан бирга образлилик, мажозий-рамзийлик хусусиятлари билан уйғунлашиб, медитатив лирикага хос хусусиятларни намоён этиши илмий тадқиқ этилган.

Учинчи боб **“Миллий тарих ва идеал аждодлар образининг медитатив талқинлари”** деб номланган. Бобнинг биринчи фасли **“Медитатив шеъриятда миллий тарих, ижтимоий идеал ва фалсафий тафаккур талқини”** деб аталган. Унда ҳис-туйғу, образ, рамз, бадиий санъат, шоир субъекти, индивидуал услуби, лирик “мен”и; миллий тарих, ижтимоий идеал ва фалсафий тафаккур хусусида гап боради. Буларнинг барчаси шеъриятнинг ўзгармас ички қонуниятларидир. Ижодий жараён, ижод психологияси, ижодкор лабораторияси ҳақидаги тушунча ва талқинлардан келиб чиқадиган бўлсак, бу тушунчанинг ижодкор шахсияти билан боғлиқлиги маълум бўлади.

Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидовнинг аксар шеърларида эпизодик воқеа-ҳодиса, кичик бир деталдан улкан мушоҳада ва тарихий ассоциацияга қурилган медитатив талқин яққол намоён бўлади. Кенг планли метафорик кўчим шеърда истифода қилинган сўзларнинг медитатив доирасини кўламдорлик касб этишига олиб келади. Сўз кетидан қутилмаган сўз келиши, сўзларнинг маъно ва тажнис ўйинлари – барчаси шу улкан шоирнинг исмига, эркин руҳига тўла мос келганини айтмоқ лозим.

“Иш ўлдирмас, ишқал ўлдирар,
Жон заволи юз ёшмас, кўз ёш”.

Бунда “иш” билан “ишқал”, “юз ёш” билан “кўз ёш” метафорик кўчимли, таъсирли, чин маънодаги шарқона топилмалардир”²⁵. Бу жиҳат шоирнинг лирик-медитатив жиҳатдан мустаҳкам анъаналарга айланиб бўлган шеърият мезонларига янгилик қўша олганидан далолат беради.

Адабиётшунос, маълум маънода воҳидовшунос аталишга-да ҳақли шеършунос У.Норматовнинг қуйидаги фикрлари юқоридаги

²⁴ Улуғбек Ҳамдам. Янги ўзбек шеърияти. – Т.: Адиб, 2012. –Б.83-84.

²⁵ Каримов Б. Руҳият алифбоси. – Т.: Ғафур Ғулом НМИУ, 2016. – Б. 89.

хулосаларимизнинг ҳақлигига яққол далилдир: “Эркин Воҳидовни кўплар биринчи галда “Тонг нафаси”, “Ёшлик девони”даги рубобий тароналар, “Тирик сайёралар”, “Шарқий қирғоқ”, “Яхшидир аччиқ ҳақиқат” каби тўпламларидан жой олган ўткир фуқаролик туйғуси билан тўлиб тошган ижтимоий шеърлар, чуқур драматизм, теран фалсафий ўй-мушоҳадалар билан йўғрилган “Нидо”, “Руҳлар исёни” дostonлари муаллифи сифатида биладилар. Айни пайтда шоир ҳажв, юмор бобида ҳам беназир ижодкордир. XX аср иккинчи ярми миллий шеърини ҳажвчилигимизда ҳеч қайси шоир Эркинчалик “кўб ва хўб” ёзган эмас”²⁶. Демак, Юқоридаги таҳлилларимизни У.Норматов фикрлари билан уйғунлаштирадиган бўлсак, Э.Воҳидов шеърини ўзининг илк намуналаридан эътиборан медитатив лирика хоссаларини намоён этиб келган. Медитативлик лириканинг бошқа адабий турлардан фарқланишига омил бўладиган муҳим унсурлардан биридир. Чунки лирика “оламнинг ботиний шакли” (Г.В.Ф.Гегель) бўлиб, бу тур характерини тўла ифодалайди. Медитативлик шоирнинг ўз-ўзига ва ташқи оламга индивидуал муносабатидир. Э.Воҳидовнинг “Инсоният тарихи”, “Самарқанд”, “Ҳофизга”, “Ўзбегим”, “Пушкин”, “Орзу чашмаси”, “Келажакка мактуб”, “Инсон қасидаси”, “Эски ҳаммом, эски тос” каби шеърларида медитатив лириканинг қатор хусусиятлари акс этган. Уларни муаммо юзасидан кузатиш ушбу шеърларда афсона ва реал тарих уйғунлиги, саёҳат таассуротлари, шахс талқини, келажак ҳақида мушоҳадалар, шахс ва жамият, инсон ва табиат, ижтимоий муаммолар каби медитатив лирикага хос жиҳатлар уйғунлашиб кетганини кўрсатади.

Ўткир ижтимоий дард, ижтимоий “мен”нинг юзага қалқиб чиқиши, тарих ва аждодларга мурожаат, бунинг натижасида мушоҳадавий-фалсафий жиҳатдан қамровдор лирик концепциянинг илгари сурилиши, сафар-саёҳат мотивлари, ушбу мотивларнинг бевосита миллат тарихи билан боғланиши, фожиавий ҳолатларга ечим топишнинг индивидуал усуллари, воҳидовча киноя, “ним табассум” (Б.Каримов) Э.Воҳидов медитатив лирикасининг ўзига хос жиҳатларидир. Бундай лирик талқинлар табиий ҳолатда миллий шеъримиз тараққиётига ҳам катта таъсир кўрсатгани шубҳасиз.

Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов ижодида медитатив лирикага хос специфик хоссаларни ифодаладиган шеърлар жуда кўп. Улуғвор йиғи, ер ости дунёси ва ўлим фалсафаси, турли бағишловлар, лирик “мен”нинг ижтимоийлашуви билан уйғун ҳолда акс этади. Ушбу далилларнинг барчаси А.Орипов шеърини медитатив лириканинг ўзига хос индивидуал намунаси сифатида ўрганишни талаб этади. Медитатив лирикада шоир ўз давридан туриб тарихий ҳодисалар ҳақида субъектив мушоҳада юритиши, тарихий фактлар асосида давр муаммоларини медитатив акс этириши мумкин. Айниқса, шоирнинг нисбий марсиявийлик принципи акс этган “Паҳлавон Маҳмуд”, “Мўмин Мирзо”, “Алишер”, “Отелло” сарлавҳали шеърларида рамзийлик ва киноявийлик ижтимоий дардни яширин ифода этиш имконини оширган. А.Орипов Навоий, Бобур, Фурқат,

²⁶ Норматов У. Ижод сеҳри. – Т.: Шарқ, 2007. – Б. 162.

Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, Асқад Мухтор, Эркин Воҳидовларга бағишлаб ёзган шеърларида ўз лирик объектларининг ҳаёт тарзи, характер хусусиятлари, ўз рухий-ижтимоий муносабатидан келиб чиқиб лирик мушоҳада юритади. Ҳар бирининг лирик талқини мазмунига монанд ўз замони муаммоларига диққат қаратади. Навоийда жаҳоншумуллик, Бобур ва Фурқатда Ватан соғинчи, Ойбекда туйғулар нозиклиги, Ғафур Ғуломда фалсафа ва ўқтамлик, Абдулла Қаҳҳорда инсонпарварлик, Асқад Мухторда тафаккур етакчилиги медитатив талқин марказига қўйилади. Шоирнинг ўтли шеъриятида Ватаннинг ўтмиши, бугуни ва эртаси параллел чизиқларда кесишгандек гўё. Соҳибқирон Амир Темур барпо этган ва бошқа буюк аждодларимиз саъй-ҳаракати пайваста бўлган улкан давлат маҳобатини, ёвқур боболаримиз нафаси ва қатъиятини ҳис қилгандек бўламиз, аини замонда буюк аждодларимизнинг қасоскор руҳи Ватан ҳурлигига чорлаётгандек. Шоир шеърларида миллий руҳият ва идеал аждодлар образи чуқур лиризм, ўзига хос ижтимоий драматизм билан муштаракликда талқин этилади.

Ўзбек медитатив лирикасининг яна бир нозик қирраси йирик шоира, Э.Воҳидов ва А.Орипов каби шоирларнинг замондоши, маслакдоши Ҳалима Худойбердиева шеъриятида кўзга ташланади. “Ҳалима Худойбердиевнинг шеърларидаги ватанпарварлик жонфилолик, мардонаворлик маъносига уйқаш. Шеър руҳи лаҳзада сизни забт этади. Эҳтиросларнинг тошиб келган оқими қаърига тортиб кетади. Сўзлар алланечук жонли-жисмли туйғуларнинг тиғиз сафидек, уларни ёриб ўтқудек куч-қудрат йўқ”²⁷. Ҳ.Худойбердиева шеъриятига хос медитативлик биринчи навбатда Ватан ўтмиши, у ҳақдаги эҳтиросли мушоҳадалар, миллатнинг шонли ўтмиши ва бугуннинг бадий синтези билан уйғунлашиб кетади. Ҳ.Худойбердиевнинг Ватан, шахс ва воқеа-ҳодисаларга қаратилган теран ва мазмундор бағишловлари жуда кўп. Ўзбек медитатив лирикасининг етакчи хусусиятларидан бўлган бу жиҳат Ҳ.Худойбердиевада ўзига хос лирик оҳангларда ўз ифодасини топадики, у ўзининг она, аёл руҳияти билан қоришиқлиги нуқтаи назардан Э.Воҳидов, А.Ориповлар шеъриятидан кескин фарқланиб туради. Шоира Ватанга гўё тирик жонзотдек, одамдек, ҳатто ўзининг тукқан онасидек мурожаат қилади. Адабиётшунос Қозоқбой Йўлдошевнинг: “Шоира қисмда бутунни, бутунда бўлақлар шодасини кўра билади. Шу боис шеърларида тасвири имкон қадар ўзига яқинлаштиради”²⁸, деган сўзлари юқоридаги фикримиз тасдиғига хизмат қилади.

Ҳ.Худойбердиева шеърларида Ватан, миллат, ўзбек, ўзлик, имон, виждон, садоқат, вафо, сабр тушунчалари дин, диёнат, Яссавий, Улуғбек, Навоий, Машраб, Бобур каби идеал аждодлар тушунчалари билан бирикиб кетади. Худди шу жиҳатига кўра миллийлик сарҳадларини ёриб ўтиб, умумижтимоий кўлам касб этади. Шоиранинг тарихий ўтмиш ва идеал аждодлар шахсияти ҳақидаги шеърларида аждодларнинг ўткинчи дунё

²⁷ Орипов А. Жонфилолик //Худойбердиева Ҳ. Танланган асарлар. – Т.: Шарқ, 2019. – Б. 7.

²⁸ Йўлдош Қ. Сўз ёлқини. – Т.: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – Б. 180.

ҳақидаги хулосаларини чуқур мушоҳада қилади. Ўз замонасидаги дунёпарастлар қиёфасига чизгилар беради. Ўзи ва ўзига ўхшаган маҳзун юракларга малҳам қўяди. Медитатив мушоҳада жараёнида лирик “мен”, “муаллиф” ва “ўқувчи” учлиги қалбида катарсис ҳолатини уйғотади.

Етакчи хусусияти самимийлик ва соғинч бўлган шеърларда, бизнингча, композицион, структур тузилишнинг ўзидаёқ медитативлик яққол намоён бўлади. Чуқур мушоҳада, ботиний изтироб ва армон оҳангини лирик ифодалашда композиция, структура ҳам бирдек хизмат қилади. Маълум бўляптики, сўз ва сўз орқали ифодаланган ҳиссий материалнинг шоир ғоясини ифодалашга хизмат қиладиган, ўқувчи ҳис-сезгиларига таъсир ўтказадиган тартибда жойлашуви фақат ижодкор маҳорати ва ижодий нияти билан боғлиқ эмас. Объект ҳақидаги чуқур медитатив мушоҳада, воқеалик муҳакамаси жараёнидаги пафос, объект-шахсга нисбатан меҳр-муҳаббат, армоннинг мавжудлиги шеърнинг қурилиш жиҳатларини белгилашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Теран мушоҳада, бошқаларникига ўхшамайдиган идеал маънога интилиш адабий истеъдоднинг бир белгисидир. Медитатив шеърятда миллий тарих, ижтимоий идеал ва фалсафий тафаккур ҳамда ўзгалар унчалик эътибор ҳам бермайдиган ҳодисалар, турмуш воқеалари, одамлар, характерлар, ҳолатлар, оддийгина деталлар ҳақиқий истеъдод эгасини чуқур мушоҳада юритишга ундайди. Натижада лирик медитативлик, оригинал шеър дунёга келади.

Мазкур фаслда миллий ўтмиш ва идеал аждодлар мавзуси юқорида шеърлари таҳлил этилган уч шоир шеърятда алоҳида ўрин тутиши исботланган. Ҳар учала шоир тарихий ўтмиш ва уни нурлантириб турган комил аждодларига юксак ҳурмат билан қарайди. Уларнинг ҳаёт йўлларини ибрат сифатида лирик талқин қилади. Шоирлар асарларида ўз ички дунёсига, бу орқали жамият руҳиятига разм солади. Жамият кишисини, келажак авлодни комилликка ундайди; эзгуликка йўғрилган комиллик фалсафасини медитатив мушоҳада йўли билан поэтик талқин этади.

Учинчи бобнинг **“Медитатив шеърятда тарихий ўтмиш ва аждодлар образининг метафориклашуви”** деб номланган иккинчи фаслида медитатив лирикага хос фалсафий мушоҳадакорлик, ассоциатив тарзда ўтмиш воқелигига қайтиш, аждодлар образини поэтик идрок этиш, географик худудлар ва ўз ботини ичидаги сафар оҳанглари ўз-ўзидан метафорик идрок ва талқинни талаб этиши асосланган.

Метафориклашув асосида реал воқелик, табиат, жамият, шахс тушунчаларининг бадий қамров майдони кенгайди. Шеърини асар бадииятнинг чек-чегарасиз дунёсини худди шу тарзда мукамал акс эттиришга эришади. Метафора майдонга келиши учун уч нарса зарур бўлади: биринчиси, реал воқелик; иккинчиси, диний, мифологик, ҳаёлий тасаввурлар тизими; учинчиси, шоир, муаллиф субъекти. Бунга қўшимча равишда яна бир нарсани ҳам қайд этиш лозим. XX аср ўзбек шеърятининг тадрижий тараққиёт жараёнини кузатиш шуни кўрсатдики, ижтимоий муҳит

эрксизлиги, сиёсий тузум тазйиқлари кучайган даврларда ҳам метафориклашув жараёни тезлашган. Бу жараёнда жаҳон шеъриятидан таъсирланиш, адабий таъсир масаласини ҳам истисно деб бўлмайди.

Рауф Парфи, Шавкат Раҳмон, Матназар Абдулҳаким, Усмон Азим, Йўлдош Эшбек, Ҳалима Аҳмедова каби шоирлар ижодини ёнма-ён қўйиб ўрганиш бизни шундай хулосага олиб келадики, мана шу типдаги шоирлар ижодида медитативликнинг метафориклашган шакли етакчилик қилган. Худди шу жиҳатдан келиб чиқиб, учинчи бобда хронологик тизимдан чекиниш, мазкур шоирлар лирикасини метафориклашув муаммоси юзасидан ўрганиш зарурати пайдо бўлди.

Р.Парфи адабий-тарихий хронологияга кўра Э.Воҳидов, А.Ориповлар билан бир қаторда туради. Аммо унинг лирикаси ўз характери, воқеликни поэтик акс эттириш усули жиҳатидан юқоридаги икки йирик замондошидан фарқ қилади. Бу усул айнан метафориклаштириш усули бўлиб, биринчи навбатда Р.Парфи шахсияти билан боғлиқдир. “Ҳар қандай адиб ижодининг моҳиятини унинг шахсиятидан қидирган маъқул, - деб ёзади бу ҳақда адабиётшунос Қ.Йўлдошев. – Негаки, ижодкор ҳамиша ўз шахсияти доирасида ва унинг даражасида мавжуд бўлади. Чунки ижод жараёни ва унинг натижасида ҳам асосан яратувчи шахснинг қирралари намоён бўлади. Рауф Парфи шеърлари синчиклаб ўқилса, шоирнинг ҳамишалик норози руҳи сезилиб туради... У, биринчи навбатда, ўзидан норози... Дунё ҳодисаларидан мазмун талаб этади, аммо бунга имкон тополмайди”²⁹. Дарҳақиқат, шахснинг имконсизлиги, эрксизлиги уни ижодий сублимацияга олиб келади. Яъни у жамият ичида, қўли билан қилиши керак бўлган амалларни юзага чиқариш имконини топмаганидан кейин уни сўзга, шеърга кўчиради. Сўз эрки йўқ жойда эса поэтик тафаккурда рамзлашув кучаяди. Натижада ижтимоий, миллий, шахсий дардлар бир бутун метафорага кўчади.

Р.Парфининг “Дилоромнинг кўзлари” асари учта мустақил сонетни мазмунан ва шаклан боғлаган ягона асар. Бунда шоир барча айтмоқчи бўлган гапларини “кўз” метафорасига юклайди. Чунки шеър 1977 йилда ёзилган бўлиб, у вақтлар на шахс эрки, на сўз эрки учун муҳит бўлмагани бизга маълум. Р.Парфигача шеърини асарнинг бундай ғаройиб тузилмаси XX аср шоирларида учрамайди. Уч сонет доирасида лирик тасвир этилган поэтик ғоя улар ўртасидаги тадрижийлик, узвийликни таъминлайди. Ҳар учала сонетдаги биринчи катренлар муқоясасиданок фикримизнинг асослилиги аёнлашади.

Биринчи катренда сўз ҳақиқатдан ҳам аёл кўзлари устида кетаётганга ўхшайди. Ундаги “йўлсиз ўрмон”, “қора ёлқинлик” сулув аёл кўзларидаги маъюсликни акс эттиради. Ўқувчи кўз олдида аёлнинг маъюс қора кўзлари жонланади. Лекин нима учун шоир Дилоромнинг кўзларини дарахтлари тиғиз, йўл топиб юришнинг иложи бўлмаган ўрмонга ўхшатапти? Ўрмондаги қоронғулик ичида ёлқинлик қанчалар сулув аёл кўзларидаги чакноқни беради? Қолаверса, мунг ва ёлқин сўзлари семантик жиҳатдан бир-бирига зид

²⁹ Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 370.

эмасми? Ўрмон тушунчаси миллий менталитетимизда у қадар ёрқин эмас. Ўзбекистонда том маънодаги ўрмонлар йўқ. Демак, бу ердан бошқа, матн ости маъносини изламоқ керак. Мана шу маъно айнан метафориклаштирилган маъно бўлади. Ҳақиқий ўрмондаги қора ёлқинлик қайси ҳолатда майдонга келади. Қачонки, қоронғу тунда, ўрмон қарида ўт ёқилса худди шу ҳолатни кузатиш мумин. Шунда ўрмон янада қоронғилашади. Унда ёқилган гулхан эса ёрқинроқ кўринади. Бундан келиб чиқадики, кўз қароғи метафораси тасвирланган бу ўрмон миллий эмас, узок Россия ўрмонлари. Унинг маъюслиги, тинглаётган лирик қаҳрамонни энтиктириши тарихнинг бирон фожиали нуқтасини акс эттиради. Дилоромнинг маъюс кўзлари метафораси асосида шоир тарихнинг қора нуқталари, Сибир ўрмонларига сургун қилинган зиёли юртдошларимиз оғир қисматини ифодалайди. Совуқ тунларда ўрмонда дарахт кесаётган, гулхан ёлқинига исинишга-да имкон топмаётган, тарихнинг қора ўрмонлари ичида сўнган Усмон Носир каби ватандошларимиз фожиасини кўрсатади. Иккинчи катрендаги “йўлсиз ўрмон”, “кўхна жароҳат”, “ғариба увлаётган ой”, “инграётган хаёл” ўхшатишлари ушбу фикрларимизни янада қувватлаб тушади. Ҳақиқатданда, қатағонга учраган ватандошларимиз учун бу ўрмондан чиқиб кетадиган йўл йўқ эди. Ушбу фожианинг кўхна жароҳат эканлиги эса, буюк салтанатлар қурган миллатнинг ички низолар, молпарастлик, лоқайдликка берилиб номуносиб рақибларга енгилганига ишоратдир. Увлаётган ой қадим туркийларнинг кўк Тангрига эътиқод қилиши, бўри авлоди эканига ўқувчи эътиборини тортиши билан бирга, шонли тарихи бўла туриб хору зорликка мубтало этилган миллат зиёлилари фожиасини кучайтириб кўрсатишга хизмат қилади. Учинчи катрендаги нечун “кулмайсан”, “қанот ёзмайсан” сингари риторик сўроқлар муаллифнинг шу воқеага медитатив муносабатини ифодалайди. Чунки эндиликда миллат кулгини унутган, ўзлигидан бегоналашган бир манқуртга айланган. Эрклик қанотлари қайрилган:

“Занжирми Шарқ қизининг кўлларинда,
Бир куч топилмасми, кишан синмасми,
Туркистон, Туркистон энди кулмасми?...”

деган мисраларининг Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир оҳанглари эслатиши, нисбатан очиқроқ акс этган мазмуни шундан далолат беради. Лирик қаҳрамон шуни англаган, шундан қайғуда. Аммо кулдиришга, қанот ёздиришга қодир эмас. Шундан ғамгин, шундан аламли. Худди шу ўринда шоир “мен”и лирик қаҳрамонга айланиб, лирик “мен” эса ижтимоий “мен”га айланганини яққол ҳис қилиш мумкин. Қ.Йўлдошев юқорида қайд этилган тадқиқотида ушбу шеърини асардаги барча ҳолат, ҳис-туйғулар тасвирини лирик қаҳрамоннинг ёри, суюқлиси, маъшуқаси деб тушунади. Бу фикрни кенгайтиришга зарурат бор. Тўғри, лирик объект шоирнинг маъшуқаси. Фақат бу маъшуқа аёл эмас, суюкли Ватандир. Метафора, мажоз, пейзаж тасвири, ҳаёт ва ўлим ҳақидаги фалсафий мушоҳадалар Р.Парфи шеърятининг туб асосида туради.

Хоразм диёрининг булбулнаво шоири М.Абдулҳаким ҳам ўзининг медитатив мушоҳадаларини фақат семантик усуллар орқали эмас, стилистик усулларни янгилаш билан ҳам ифода этади. Ишда бу масалалар ҳам муҳокама қилинди.

Худди А.Орипов, Э.Воҳидов, М.Абдулҳаким, Ш.Раҳмонларда бўлгани каби Усмон Азим шеърлятида ҳам лирик қаҳрамоннинг халқ бадий хотираси томон ассоциатив сайёҳати кузатилади. Шоир халқнинг эртак ортидаги хотирасига ўзбек ўқувчисини жалб қилар экан эртак воқелиги унинг учун мажоз вазифасини ўтайди. Ўқувчини мушоҳадага ундаш баробарида янги медитатив маъно касб этади. Агар бундайин жихатлар Ш.Раҳмон ва М.Абдулҳакимда анъанавийроқ шаклда акс эттирилса, У.Азим Р.Парфи йўлидан бориб, эркин ифода услубини танлайди. У.Азимнинг Навоидан бошлаб қатор шоирларга бағишловлари бор. Бобур, Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Ойбек, Шайхзода. Уларнинг аксарияти шеър бағишланган шахснинг “сўнгги кўшиғи” тарзида берилади. Бундай шеърлий талқиннинг масъулияти катта, албатта. Ёндашувнинг рамзий характерда эканини истисно қиладиган бўлсак, бирон ижодкорнинг сўнгги сўзи нима бўлганини ҳеч ким била олмайди. Ҳатто ҳар қандай ўлаётган одам ҳам “сўнгги сўзим шу” дейишдан кўрқади. Чунки кимнинг сўнгги сўзи қандай бўлишини Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. Шунинг учун бу руҳдаги шеърлар талқинида эҳтиёт бўлиш лозим.

Хуллас, Р.Парфидан бошлаб ўзбек шеърлятида воқеликни медитатив талқин этишининг бир мунча янги шакли – метафорик тасвир тамойили етакчиликини қўлга олган. Табиат, жамият, шахс, ботин туйғуларини метафорик тасвирлаш урфга кирган. Ш.Раҳмон, М.Абдулҳаким, У.Азим, Й.Эшбек, Ҳ.Аҳмедовалар шеърлятида бундай жихатлар изчил кузатилиши билан бир қаторда, ҳар бир шоир медитативликни метафорик акс эттиришда ўзига хос мазмун ва шаклни намоён этган.

Р.Парфида миллий ўтмиш, тарихий шахслар фожияси, ботиний изтиробларининг лирик метафораси тарзида намоён бўлса, М.Абдулҳакимда вақт ва жой метафорасининг уйғунлашуви, Ш.Раҳмонда миллий аура ва жангавор руҳ, У.Азимда пейзаж, Ҳ.Аҳмедовада ранглар метафораси етакчилиги кузатилади. Тадқиқотда ушбу шоирларнинг барчасида метафора тарихий медитатив мушоҳада, марсиявийлик, “ботинга сафар”, ёлғизланган “мен”, ижтимоий изтироб ҳолатларини акс эттириш учун асосий поэтик восита экани ёритилган.

Диссертациянинг тўртинчи боби **“Мустақиллик даври ўзбек шеърлятида медитативлик муаммоси”** деб аталган. **“Истиқлол даври лирикасида диний-маърифий мавзудаги шеърларнинг медитатив хусусияти”**га бағишланган биринчи фаслида мустақиллик даврига келиб ўзбек шеърляти янгилашиш, поэтик мазмун-моҳиятига кўра ўзгаришга юз тутгани ҳақида гап боради. Шоирлар қалбида сақланиб келган узок даврлар мобайнида айта олмаган этиқодий туйғуларини шеърлий йўсинда баён

килишди. Истиқлолдек ажойиб бир неъмат шоирларга руҳий эркинлик ва улкан адабий имкониятлар берди.

Аслида ўзбек адабиёти тарихида, мумтоз шеърятда диний-маърифий мавзунинг чуқур фалсафий таҳлиллари, баёнлари кузатилади. Лириканинг дин ва тасаввуф, маърифат ва ҳикмат билан уйғун қирралари Аҳмад Яссавий ҳикматларида, Алишер Навоийнинг лирик меросида, Машраб, Хувайдо, Ҳазиний каби шоирларнинг ғазалиётида яққол кўзга ташланади. Бу шоирларнинг адабий мероси хусусида, айнан диний фалсафага, тасаввуф таълимотига боғлиқ равишда бир қанча тадқиқотлар амалга оширилгани ҳам маълум, албатта³⁰.

Шўро даври ўзбек шеърятини медитатив лирикага хос жуда кўп қирралар намоён бўлган ва умри узоқ бўлган шеърини дурдоналар яратилган бўлса ҳам, диний-маърифий, диний-тасаввуфий шеърлар ёзишнинг имкони ҳам, иложи ҳам бўлмади. Бунга давр сиёсати, бадиий адабиёт устида юритилган мафкуравий сиёсат изн бермади. Зеро, бадиий адабиёт устидан юритилган ҳукмрон мафкуравий тамойиллар давр ижодкорлари олдига қўйган талаблари анча бошқача, яъни дину диёнатдан узоқ эди. Эътиқод билан боғлиқ тушунчаларнинг бадиий ифодаси учун йўллар ёпилган эди. Аксинча, атеистик руҳда ёзилган шеърлар тарғиб-ташвиқ қилинар, қўллаб-қувватланар ва минбарларда баланд овозда жаранглар эди. Шундай бир шароитда мумтоз анъаналар, инсоннинг камолотини намоён қиладиган тасаввуфий тариқатларнинг бадиий ифодаси деярли хотирадан ўча борди.

Аммо мустақиллик шарофати ўзбек шеърятини учун, янгилангаётган ўзбек лирикасига замонавий мавзулар тақдим этди. Узоқ ўтмиш анъанаси янгиланди. Мустақиллик йилларида адабиёт билан ислом дини ўртасидаги муносабатларда ҳам кескин бурилиш юз берди. Ўзбек адабиётининг ислом фалсафасидан ва ислом таълимотидан илҳомланиб, ундан таъсирланиб, ўрни келганда ўзи ҳам унга муайян таъсир кўрсатиб ривожланиши энди расман тан олинган факт бўлиб қолди. Шу сабабдан бу масалага бағишланган катта-кичик илмий асарлар пайдо бўла бошлади. Улар дин ва адабиёт алоқаларининг қадимийлиги ва кўламдорлигини кўрсатиш билан бирга, бу соҳада қилиниши лозим бўлган ишларни аниқлашга ҳам ёрдам бермоқда³¹. Диний масалалар генезиси узоқ тарихларга бориб тақалишини таъкидлаган адабиётшунос О.Шарафиддинов бу мавзунинг бадиий ифодаси учун ҳам ижод аҳлидан истеъдод талаб қилинишига урғу берган.

Адабиётшуносликда назарий жиҳатдан бундай уйғунлик пўртаналари, жўшқинликлари ҳам бевосита медитация ҳодисаси билан изоҳланади. Истиқлол йилларида Мирзо Кенжабек ижодида ҳам янги саҳифа очилди ва шеърларида диний мотив кучайди. Шоир лирик қаҳрамонларининг муножотлари юксак бир даражаларга кўтарилди. Лирик қаҳрамон табиатан Аллоҳни эслайдиган ва эслатадиган қиёфа касб эта боришида шоирнинг

³⁰ Бу ҳақда Н.Комилов, И.Ҳаккул, С.Рафиддинов, О.Жўрабов ва бошқа олимларнинг илмий тадқиқотлари, рисола ва монографиялари нашр бўлган.

³¹ Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. Шарқ, - Т.: 2004. – Б. 181.

“Ибодат” шеъри жуда муҳим саналади. Аслида ибодат жараёни, Яратгувчига юкиниш, эҳтиёжларини сўраш палласида одам бу дунёда узилади ва ўзини бошқа дунёда тасаввур қилади. Бу ҳол ибодат ҳаққонияти, хушуъ ва хузуъ ҳолати билан боғланган бўлади. Айнан ибодат жараёнида одамнинг бутун вужуди ва руҳонияти медитатив кайфиятга тўла бўлади. М.Кенжабекнинг мустақиллик йиллари диний-маърифий йўналишда ёзилган “Ибодат” шеъри дунё, тириклик, охират дарди, умр мазмуни устида фикрлашга чорлаш эътиборидан метитатив лириканинг энг яхши намуналаридан бири саналади.

Инсоннинг эътиқодий амаллари, ўз руҳиятини такомиллаштириш бобидаги ҳаракатларида баъзан жазба ва жозоба бўлади. Одам тушунчалар, бебаҳо гўзал ҳис-туйғуларни бошидан кечиради. Инсонларни тўғри йўлга бошлайдиган ҳикматларга дуч келса, уларни яхши шоирлар шеърга солади. Ҳадисларнинг шеърга солиниш ҳодисаси ҳам истиқлол йиллари шеъриятига хос муҳим бир хусусият саналади. Аслида бу ҳол мумтоз шеъриятда “Арбаъийн” атамаси билан машҳурдир. Ҳадисларни шеърга солган Шукур Қурбон ўзининг қирқта тўртлигини мумтоз шоирлар анъанасига эргашган ҳолда “Арбаъийн” деб атади. Диний-маърифий мазмундаги шеърларда ўзига хос инсон умри – ҳаёт йўлининг инъикоси кузатилади. Бундай “йўл”, сайру саёҳат, табиийки, медитация ҳодисасига мазмунан боғланади.

Шу жиҳатдан қараладиган бўлса, истеъдодли шоир Аъзам Ўктам шеърлари муҳим. Шоирнинг “Тараддуд”, “Қирқинчи баҳор”, “Икки дунё саодати” каби китобларидаги шеърлар инсоннинг эътиқодий тушунчаларининг шеърий талқини саналади. Аъзам Ўктам шеърияти ва инсоний қирраларига доир айрим жиҳатлар ушбу иқтибосда ўз ифодасини топган, албатта. Шоир Аъзам Ўктам шеърлари мазмун-моҳиятига сингдирилган медитативлик хусусиятлари бевосита диний-маърифий, одамнинг иймон ва эътиқоди билан боғлиқлиги кўзга яққол ташланади. Шу авлоднинг яна бир намояндаси Эшқобил Шукур ва Абдували Қутбиддин ижодида ҳам юқорида таҳлил қилинган мазмунли шеърларга ҳамоҳанг ижод намуналари учрайди. Шунингдек, Эшқобил Шукур шеърларида йўл билан йўловчи образларига кўп мурожаат қилади. Унинг тасаввурида тоғдан пастга қараб кетган йўл – бу болаликни, ёшликни эслатади. “Йўл”га нисбатан ташхис қўлланган. Болалик, ёшлик шу йўлда сайёҳ бургут, девона шамол билан гаплашади. Шунда ҳайратланган шоир:

“Тоғда жилға каби жилдираган йўл,
Сен асли йўлмисан, йўловчими ё?”³²

деган тараддудга тушади. Кўнгил розлари Алишер Навоий, Чўлпон, Эркин Воҳидов ва Абдулла Ориповлардан ўтиб Сирожиддин Сайид ва Иқбол Мирзоларга етиб келди. Иқбол Мирзонинг дастлабки шеърий тўпламларидан бири “Кўнгил” деб аталади. Ундаги жамланган шеърлардан бири “Эй дил” деб аталади. “Эй, дил, не истайсиз ялонғоч кўкдан”, “Эй, дил, оғримайсиз, чекмайсиз алам” деб шоир ўз юрагига, кўнглига мурожаат қилади. Алоҳида таъкидлаш керакки, юқорида номлари зикр этилган шоирлар қаторида

³² Эшқобил Шукур. Кўз юмиб кўрганларим. – Т.: Akademnashr, 2013. 39-бет.

диний-маърифий мавзудаги шеърларни бошқа кўплаб – Фахриёр, Баҳром Рўзимухаммад, Ҳалима Аҳмедова, Зебо Мирзаева каби шоир ва шиоралар ижодида ҳам учратиш мумкин. Замоनावий ўзбек шеъриятида узоқ ўтмиш бу кунгача етиб келган поэтик анъаналар қайта бўй кўрсатди. Буларда ҳадисларни шеърга солиш ҳодисаси кузатилади. Ўз шеърларида шоирлар диний мавзунини билимдонлик билан талқин қилдилар. Диний мавзу ифодасида ислом тарихидаги ҳодисаларга тасаввуфий ҳаёт кечирган алломаларнинг ибратли ҳаёт тарзига мурожаат қилиш ҳолатлари ҳам бўлди. Дунё адабиёти ўз моҳиятига кўра диний-маърифий мавзудан узилмаганини, фақат собиқ шўролар замонида миллий адабиётларга бу мавзу учун изн берилмаганини, истиқлол йилларида эса қайтадан кун тартибига чиққани ҳамда диний-маърифий шеърларнинг жуда яхши намуналари майдонга келганини таъкидлаш лозим бўлади.

Мазкур фаслда диний-маърифий шеърларнинг ўзбек мумтоз адабиётидаги кўринишарига диққат қаратилди ва бу анъананинг замоनावий ўзбек шеъриятида қайтадан давом эттирилгани Абдулла Орипов, Мирзо Кенжабек, Шукур Қурбон каби шоирлар ижоди мисолида кўрсатиб берилди. Ҳадисларнинг шеърий талқинларида инсонга таъсир қиладиган поэтик унсурлар қўлланди. Замоновий ўзбек шоирларидан Аъзам Ўктам, Эшқобил Шукур, Абдували Қутбиддин, Сирожиддин Саййид, Иқбол Мирзо шеърларида ҳам диний-маърифий мазмундаги шеърлар қалб ҳолати, кўнгил армонлари, комиллик мартабаси каби тушунчалар доирасида муҳокама қилинди. Бу мавзу Фахриёр, Баҳром Рўзимухаммад, Ҳалима Аҳмедова, Зебо Мирзаева каби шоир ва шиоралар ижодини ҳам четлаб ўтгани йўқ. Аслини олганда жаҳон адабиёти ўз моҳиятига кўра диний-маърифий мавзудан узилмаганини, фақат собиқ шўролар замонида миллий адабиётларга бу мавзу учун изн берилмаганини, истиқлол йилларида эса қайтадан кун тартибига чиққани ҳамда диний-маърифий шеърларнинг жуда яхши намуналари пайдо бўлганига урғу бериш ўринли экани кўрсатилган.

Тўртинчи бобнинг **“Ўзбек модерн шеъриятида медитативликнинг намоён бўлиши”** деб номланган иккинчи фаслида ўзбек замоновий шеъриятининг мавзуга алоқадор қирралари хусусида фикр юритилади.

Ўзбек модерн шеъриятида медитативлик муаммоси ҳақида шеърий манбалар асосида фикр юритишдан олдин адабиётшунослигимиздаги бир муаммога тўхталиб ўтишнинг зарурати бор деб ўйлаймиз. Бу муаммо модернизмга адабиётшунослик ва адабий танқиднинг муносабати масаласидир. “Бугунги ўзбек шеърияти ўз тараққиётининг муҳим ҳаётий ҳодисаларни тасвирлаш ва долзарб муаммоларни акс эттиришдан кўнгил манзараларини чизиш ва руҳий ҳолатларни моддийлаштириш босқичига ўсиб ўтди. Тўғри, бугун долзарб кундалик ҳодисаларга бағишланган, муҳим сиёсий воқеалар ёки одам кўнглини ижтимоий моҳияти ифодаланган тизмалар яратилаётир. Лекин аксар ҳолларда чин шеърият *кўнгил ҳолатини манзаралаштириши, сезимлар чигаллиги ва изтироблар рангини чизиши,*

рангларининг товушини беришга тутинган”³³. Ўзбек модерн шеъриятига мансуб, юқорида номлари саналган ва баъзи саналмаган шоирлар ичида Фахриёр, Б.Рўзимухаммадлар шеърияти тадқиқотчиларимиз, машхур олимлар томонидан етарли даражада ўрганилган ва матбуот саҳифаларида турли баҳс-мунозараларга сабаб бўлган (Қ.Йўлдош, С.Мели, У.Ҳамдам, Н.Эшонкул, Э.Очилов мақолалари) эди. Шуларни назарда тутиб, ишнинг охириги боби сўнги фаслида нисбатан кам эътибор қаратилган ёш модерн шоирлар ижоди мисолида фикр юритишга ҳаракат қилинган.

Медитатив лириканинг муҳим йўналишларидан бири Европада кенг тарқалган “қабристон поэзияси”дир. Бу шеърият Эдуард Юнг, Томас Грей, Томас Кид, Ж.Ж.Руссо каби инглиз ва француз шоирларинигина эмас, руснинг А.Пушкин, М.Лермонтов, А.Белий, В.Бальмонт, А.Ахматова, М.Цветаева каби шоирларини ўз таъсирига тортган. Бу шеърият Европада азалдан бўлган элегиявий, марсиявий лирик талқиндан тубдан фарқ қилади. Бунда лирик “мен” ўлимнинг ўзини эмас, унинг туфайли туғилган лирик мушоҳадани лирик усулда тасвирлайди. Ўлим ҳодисасини фалсафий-медитатив талқин қилади.

Жараёндаги йирик шоир Й.Эшбекнинг “Қабристон” шеъри эса Европа ёки уларга эргашиб ёзилган ўзбек “қабристон поэзияси” тамойилларидан таъсирланмасдан, балки сўфиёна тарих, сўфиёна руҳ, диний-исломий талқинига кўра оригинал асар ҳисобланади. Бу шеърнинг қабристон образларига оид бир қирғоғи. Унда бир марҳумнинг дафн манзарасини асос қилиб ўз лирик қаҳрамонини воқеликнинг икки қирғоғига бўлиб юборади. Биринчи қирғоқда дафнга келган лирик “мен”. У ўлимдан ваҳимага тушган, тезроқ “юзига фотиҳа тортиб” бу даҳшатли жойдан кетишни хоҳлайди. Ўзидан ўлим соати ҳали узоқлигидан таскин излайди. Ҳали “ёшман” деб ўйлайди. Кейин шу туйғунинг “сабабчилари” ҳақида сўз кетади. Улар учта: “кўнгил”, “ақл”, “нафс”. Кўнгил-жон тор маконларга сиғмайди. Унинг яратилиш тийнати шундай. Тана кўмилгани билан уни кўмиб бўлмайди. У – абадий. Иккинчиси ақл. Ақл дунё ишларини ўйлайди. Бола-чақа, дунёда қолиб кетаётган мақсад ва орзулар уни ўлимдан кўрқитади. Аммо ақл туйиб турган бундай ҳиснинг бошида нафс туради. Нафсни енгиш, ўлимга кўндириш ўта қийин иш. У ер остида ётишни сира истамайди. Қачонки шу нафс ўлдирилар экан, ҳозиргина дафн этилган майитдек, инсон “Ўлмасдан бурун ўлади”. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳадисларига мувофиқ мўминга айланади. Бундайлар лирик “мен” замондошлари ичида бўлмаса ҳам ўтмиш аждодлар орасида бор эди. Инсон мана шу зотларга интилмоғи, ўз нафсини ўлдирмоғи, ўлмасдан бурун ўлмоғи лозим. Шеърнинг хулосаси шунга олиб келади.

Ўзбек модерн шеъриятида кўзга ташланаётган бу каби ўзига хос хусусиятлар Й.Эшбекдан кейин шеъриятга кириб келган авлод шоирлари ижодида ҳам яққол сезилади. Масалан, шоир Бобомурод Эралининг

³³ Йўлдош Қ. Ёник сўз. – Т.: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 315.

“Сукунат сибизғаси” деб номланган мўъжаз шеърий тўплами ўзининг композицион қурилиши биланоқ медитатив лирика хоссаларини намоён этади.

Оқ булут сузиб юрар. Яшил қабо кияр боғ,
Ой чиққанда, дарахтлар ширин хаёлга чўмар.
Ўтлар узра чопқиллаб баҳорнинг эркатоёи
Далалару боғларни ажиб ифорга кўмар.
*Муҳаббатга йўл очар қордан бўшаган сўқмоқ...*³⁴

Тўплам уч қисмдан иборат қилиб шакллантирилган бўлиб, биринчи қисм табиат ҳодисаларининг лирик талқинидан, иккинчи қисм машҳур шахсларга қаратилган “Бағишловлар”дан, учинчи қисм эса йил фаслларига бағишланган “Қасидалар”дан ташкил топган.

Баъзи шоирларда медитатив лириканинг асос ғояларидан ҳисобланадиган ҳаёт ва ўлим масаласи парадоксал усулда талқин қилинади. Ҳаёт ва ўлим солиштирилар экан, инсон ҳар икки дунёни яшашга маҳкум экани ҳақидаги фалсафий хулоса ишонарли ташбеҳлар воситасида лирик баён қилинади. Модерн шоираларимиздан Ойдиннисо ижодида ҳам медитативликнинг бошқа шоираларимизга ўхшамаган бир жиҳати етакчилик қилади. Юқоридаги назарий бобларда таъкидланганки, медитатив шеъриятнинг туғилишида инсоннинг техникалашувига қарши бир исён руҳи муҳим ўрин тутаяди. Аммо одамизот маданийлашгани сари бу жараённинг тезлашиб бориши, нафс истакларининг кўнгил истаклари устидан пайдарпай ғалабага эришуви шоирона қалбларни изтиробга солади, кўтарган исёнларининг ҳатто ўз нафслариданда ҳимоя қила олмасликлари уларни таҳликага туширади ҳамда маҳзун бир йиғига мубтало этади. Кузатилишига кўра, Ойдиннисо шеъриятида худди шу характердаги маҳзун руҳ кезиб юради.

Шоира Х.Рустамовани тадқиқотчилар ўлим ҳақида энг кўп ёзган ижодкор сифатида билишади. Баъзида бундай шеърлар яхши баҳоланса, баъзан танқидий фикрлар ҳам билдирилади. Шоира шу каби ранг-баранг қарашларга муносабат сифатида ёзган шеърида ҳам ҳар икки тушунчанинг моҳиятини беришга уринади. Х.Рустамова шеърларида медитатив лириканинг фаол компоненти бўлган икки фалсафий тушунча – “ер ости” ва “ер усти” – лирик муқояса асосида нозик мушоҳада қилинади. Ойдиннисо шеъриятида эса умумни хусусийлаштириш ва “ҳузн” масаласи бош планга чиққанки, бу ҳам медитатив лирикага хос “тушкунлик” концептининг ўзбек модерн муҳитига хос янгича кўринишидир.

Шоира Гўзал Бегим шеърларида “йўл хотиралари”нинг мураккаб ва ички шакли лирик-медитативликнинг модернча усулида ифодаланган. Аммо бадиий адабиётнинг бошқа жанрларида кўплаб учрайдиган йўл хотираларидан турлича фарқланиб туради. Шоира умр йўли, сафар йўли, ижод йўлидан кўра “ботин йўли”нинг медитатив фалсафий жиҳатига кўпроқ диққат қаратади. Г.Мўминова шеърларида реал тарихий далиллардан замонга

³⁴ Эрали Б. Сукунат сибизғаси. – Т.: Akademnashr, 2012. – Б. 3.

оид лирик умумлашмалар чиқариш, лирик контрастлар асосида янги концепцияларни далиллаш тамойили етакчилик қилади.

Модерн шеърляти, яъни Р.Парфи ижодида бўй чўзган янги анъана ундан кейинроқ Фахриёр, Б.Рўзимухаммад, Й.Эшбек, З.Мирзаева, Б.Эрали, Х.Рустамова, Д.Ражаб, Б.Бегматов, Гўзал бегим, Гулноз Мўминова, Ойдиннисо ва бир қатор ёш шоиру шоиралар томонидан давом эттирилди. Бу шеърлятда ташқи ҳодисаларга нисбатан инсон ички оламини тафтиш этиш, ботинда кечаётган зиддиятлар, тушунарсиз курашларни янги шаклда лирик тасвир этиш, ички “мен”нинг кенг имкониятларини шеърда акслантириш медитативликнинг нисбатан янги кўринишини намоён қилади.

ХУЛОСА

Ўзбек шеърлятининг яқин тарихда босиб ўтган йўлига назар ташланадиган бўлса, ранг-баранг бадий ҳодисаларга, поэтик ҳақиқатларга дуч келиш мумкин. Бу ҳол шеърлятимизни дунё адабиётшунослигида мавжуд бўлган энг муҳим илмий-назарий мезонлар билан баҳолаш ва таҳлил этиш имконини бериши намоён бўлади. Шу эътибордан замонавий ўзбек шеърлятига хос бўлган медитация ҳодисаси батафсил тадқиқ қилинар экан, бу изланиш ва ўрганишлар натижасида ўзбек шеърлятига хос бўлган масалалар хусусида бир қанча умумлашма хулосалар чиқариши имкони пайдо бўлади.

1. Ўзбек адабиётида медитатив лирика намуналари бўлган шеърля асарларни узоқ ва яқин тарихда учратиш мумкин. Гарчанд, бу ҳодиса ва тушунчанинг генезиси Европа адабиётшунослигида вужудга келган бўлса ҳам, унинг илдизларини шарқона тафаккурдан, дейлик ҳиндларнинг йога машқлари ёки сўфиларнинг тасаввуфона ҳаёт тарзида ҳам кузатиш мумкин бўлади. Ўзбек адабиётшунослигида илк бор медитатив лириканинг бадий-тарихий, ижтимоий-фалсафий, илмий-назарий тушунча ҳамда ўзбек лирикасига хос поэтик ҳодиса экани илмий асослаб берилди.

2. Ўзбек мумтоз адабиёти таянган ва медитатив лирика хусусиятларини намоён этган асарлар тўртта муҳим таянч-асосга эга. Бунинг биринчиси, ислом таълимоти акс этган Қуръон, Муҳаммад алайҳиссалом ҳадислари, улардан кейин яшаган дин уламолари, авлиёларнинг асарлари; иккинчиси, халқ оғзаки поэтик ижодининг янги поэтик шаклда, ислом адабиётига мослаштирилиши; учинчиси, Шарқ тасаввуф адабиёти анъаналари; тўртинчиси, ўзбек мумтоз шоирларининг ислом муҳитида шаклланган дунёқараши асосидаги асарлар негизи ва дунёни медитатив идрок этиш йўл-усулларидир.

3. Ўзбек фольклори намуналари ва кўп асрлик мумтоз шеърлят табиатини ўрганиш шуни кўрсатадики, замонавий ўзбек шеърлятида кўзга ташланаётган медитатив лирика ҳодисаси сира ҳам тасодиф ёки ўзга халқлар адабиётидан таъсирланиш натижасида пайдо бўлган шеърлят эмас. Ўзбек халқ қахрамонлик эпослари, мавсум ва маросим кўшиқларидаёқ фалсафий

рух, одам ва олам, дунё ва унинг моҳияти ҳақида халқона қарашлар, талқин ва тавсифлар ўрин олган. Бундай талқинларнинг бир тармоғи ислом дини ва ундаги ақидавий маъно-мазмунга бориб боғланса, иккинчи бир тармоғи халқ донолиги, ҳаёт тажрибалари давомида англаган ҳикматлари, чиқарган ҳисса ва хулосаларидан келиб чиқади.

4. Медитативлик ўзининг соф миллий асосларига эга бўлиб, генетик хоссаларини XX аср ва ундан кейинги давр ўзбек замонавий шеърлятида яққол намоён этди. Шу билан бирга замонавий ўзбек шеърлятига тегишли медитатив лирика жаҳид шеърляти ва ундан кейинги давр шеърлятининг хронологик контекстда ўзининг анъанавий ва янги жиҳатларини кўрсатди. Медитатив лириканинг халқона бадий тафаккур, мумтоз поэтика, ўзбек халқи тарихидаги фаол ижтимоий ҳодиса билан боғлиқ томони, айна ҳодисанинг миллий заминлари шоирларнинг ўзига хос овози, услуби, манераси, ғоявий-эстетик принциплари асосида далилланди;

5. Дунё шеърляти таъсирида пайдо бўлган ва янгиланган ўзбек лирикаси ўтган асрнинг 20-30-йилларида ўзига хос мазмун, ҳар бир ўқувчини таъсирлантирадиган моҳият билан майдонга чиқди. ўзбек миллий уйғониш даври лириканинг медитатив хусусиятлари А.Фитрат, А.Чўлпон, Ҳ.Ниёзий, У.Носир, Ойбек, Ғ.Ғулом, Ҳ.Олимжон, Миртемирлар шеърлятининг марсиявийлик, бағишлов, сентименталлик каби медитатив лирикага хос бадий-эстетик жиҳатлари таҳлилий кўрсатилди. Хусусан Чўлпон, Фитрат ижодида медитативлик жуда яхши намуналари кузатилади. Уларнинг шеърлярига хос фазилатларни ўз номи билан, дунё адабиётшунослигида бор истилоҳ билан аташ шоир шеърля меросининг ўзига хос бир қиррасини намоён қилади. Чўлпоннинг “соф кўнгил лирикаси”, табиат лирикаси, йўл хотиралари, бағишлов каби йўналишда ёзган шеърлярида жаҳон адабиётидаги фалсафий-медитатив лирика намуналари билан бир қаторда турадиган асарларнинг борлиги XX аср ўзбек шеърлятининг юксак ғоявий-бадий даражасидан дарак беради.

6. Ҳуррият тушунчаси миллатпарвар шоирлар учун доимо илҳом булоғи вазифасини ўтади. Замонанинг мураккаб бухронлари билан шоирларнинг эрқка интилган кўнгли ўртасидаги тўқнашувларнинг шеърля ифодаси юзага келди. Бундай индивидуал ҳиссиёт билан ижтимоий дарднинг кесишган нуқтасида ўзбек медитатив лирикаси моҳиятан шахсий тушунчалар улкан умуминсоний пафос томон эврилди. Ойбек мансуб бўлган адабий авлод ўз поэтик меросида барҳаёт шеърлярни ёзиб қолдирди. Кўнглини рамзларга кўмиб баён қилди.

7. Замон шеърлятидаги медитатив лириканинг қатор хусусиятлари акс этган асарларни кузатиш уларда афсона ва реал тарих уйғунлиги, саёҳат таассуротлари, шахс талқини, келажак ҳақида мушоҳадалар, шахс ва жамият, инсон ва табиат, ижтимоий муаммолар каби медитатив лирикага хос жиҳатлар уйғунлашиб кетганини кўрсатади. Ўткир ижтимоий дард, ижтимоий “мен”нинг юзага қалқиб чиқиши, тарих ва аждодларга мурожаат, бунинг натижасида мушоҳадавий-фалсафий жиҳатдан камровдор лирик

концепциянинг илгари сурилиши, сафар-саёҳат мотивлари, ушбу мотивларнинг бевосита миллат тарихи билан боғланиши, фожиавий ҳолатларга ечим топишнинг индивидуал усуллари, воҳидовча киноя медитатив лирикасининг ўзига хос жиҳатларидир. XX аср ўзбек поэзиясида медитатив лириканинг жанрий янгиланишдаги ўрни, поэтик хусусиятлари, эволюциясининг эпик кўлам-халқ ижоди билан уйғунлиги ва поэтик тафаккур асоси бўлмиш – рамз, метафора, ташбех, истиора ҳамда бошқа шеърий санъатларнинг миқёси, миллий тарих, ижтимоий идеал, фалсафий тафаккурнинг лирик-медитатив намоён бўлиш тамойиллари асосланди.

8. Медитатив лирикада шоир ўз даврдан туриб тарихий ҳодисалар ҳақида субъектив мушоҳада юритиши, тарихий фактлар асосида давр муаммоларини медитатив акс эттириши мумкин. XX асрнинг улкан шоири Абдулла Орипов шеъриятида бу жиҳат яққол кўринади. Шоирнинг қатор шеърларида рамзийлик ва киноявийлик ижтимоий дардни яширин ифода этиш имконини бергани аниқ, албатта.

9. А.Орипов бир қатор адабий шахсиятларга бағишлаб ёзган шеърларида ўз лирик объектларининг ҳаёт тарзи, характер хусусиятлари, ўз руҳий-ижтимоий муносабатидан келиб чиқиб лирик мушоҳада юритади. Шоирнинг лирик талқинлари мазмунига монанд бўлган жаҳоншумуллик, юрт соғинчи, туйғулар нозиклиги, фалсафа ва ўктамлик, инсонпарварлик, тафаккур етакчилиги каби хусусиятлар медитатив талқин марказига кўйилади.

10. Ҳ.Худойбердиеванинг тарихий ўтмиш ва идеал аждодлар шахсияти ҳақидаги шеърларида аждодларнинг ўткинчи дунё ҳақидаги хулосаларини чуқур мушоҳада қилади. У замонасидаги дунёпарастлар қиёфасига чизгилар беради. Ўзи ва ўзига ўхшаган маҳзун юракларга малҳам кўяди. Медитатив мушоҳада жараёнида лирик “мен”, “муаллиф” ва “ўқувчи” учлиги қалбида катарсис ҳолатини уйғотади.

11. Шахс ботини ва ижтимоий воқеликни уйғун ҳолатда метафорик ифодалаш, медитатив мушоҳадакорликнинг субъективлашуви Р.Парфи лирикасида эътиборан сезиларли даражада реаллашди. Айнан метафориклашув боис биз Р.Парфи, М.Абдулҳаким, Ш.Раҳмон, У.Азим, Ҳ.Аҳмедовалар шеъриятида шахсининг, миллатнинг, миллат тарихидаги мудҳиш бир воқеанинг очиқ-ойдин эмас, матн ости – “эзоп тили” орқали берилган тасвирини кўрамиз. Бу янги анъана Р.Парфидан бошланган. Р.Парфидан кейинги шоирлар ижодида ҳам изчил давом этган. Ҳозирги ўзбек шеъриятидаги етакчи ғоялар билан медитатив лириканинг уйғунлиги, ушбу шеърият вакиллари ўзбек халқининг бадиий-эстетик тафаккур ривожига кўшган улуши ва уларнинг асосий ғоявий йўналиш, шаклий-услугий хусусият, композицион ранг-баранглик, полифоник оҳангларга алоҳида эътибор берилгани ҳамда илмий-назарий жиҳатдан миллий қадриятлар, идеал аждодлар образининг метафорик акс эттирилиши исботланди:

12. Айни жиҳатлар Р.Парфида миллий ўтмиш, тарихий шахслар фожиаси, ботини изтиробларининг лирик метафора тарзида намоён бўлса,

М.Абдулҳакимда вақт ва жой метафорасининг уйғун шаклда метафориклашуви, Ш.Раҳмонда миллий аура ва жангавор рух, У.Азимда пейзаж, Ҳ.Аҳмедовада ранглар метафораси етакчилиги кузатилади. Энг муҳими, ушбу шоирларнинг барчасида метафора тарихий медитатив мушоҳада, марсиявийлик тамойили, “ботин ичида сафар”, ёлғизланган “мен”, ижтимоий изтироб ҳолатларини акс эттириш учун асосий поэтик восита вазифасини бажарган.

13. Диний-маърифий мавзуда ёзилган шеърлар моҳиятига Круьони карми суралари, ҳадисларда келган ҳикматлар сингдирилди. Хусусан, А.Орипов, М.Кенжабек, А.Ўктам, А.Қутбиддин каби шоирлар шеърӣ меросида комилликка, ахлоқӣ покликка, ҳақиқатгӯйликка тегишли адабий тамойиллар етакчилик қилади.

14. Ўзбек модерн шеърӣяти Р.Парфи бошлаб берган янги анъана ундан кейинроқ Фаҳриёр, Б.Рӯзимуҳаммад, Й.Эшбек, З.Мирзаева, Б.Эрали, Б.Бегматов, Х.Рустамова, Д.Ражаб, Б.Бегматов, Гўзалбегим, Гулноз Мўминова, Ойдиннисо ва бир қатор ёш шоир ва шоиралар томонидан давом эттириляпти. Бу шеърӣятда ташқи ҳодисаларга нисбатан инсон ички оламини тафтиш этиш, ботинда кечаётган зиддиятлар, тушунарсиз курашларни янги шаклда лирик тасвир этиш, ички “мен”нинг кенг имкониятларини шеърда акслантириш медитативликнинг нисбатан янги кўринишини намоён қиляпти. Шарқ адабиётига хос ижтимоий-фалсафӣй, диний-маърифий мавзуларнинг мустақиллик даври ўзбек шеърӣятида лирик талқин этилиши ўзбек модерн шеърӣятида медитативлик *муаммоси* орқали очиб берилди.

15. Й.Эшбек шеърӣяти мустақил, бошқа шоирлар шеърӣятидан кескин ажралиб турадиган қатор хусусиятларга эга бўлишига қарамасдан ўта кам эътибор қаратилган ижод намуналари бўлиб ҳисобланади. Й.Эшбек янги ўзбек шеърӣятининг етакчи анъаналарини оригинал лирик образлар, рамз ва тимсоллар, услуб ранг-баранглиги билан бойитган шоирларимиздан. Ундан кейин шеърӣятга кириб келган Б.Эрали ва Б.Бегматов шеърларида эса бағишловлар, йўл хотиралари, локаллаштирилган макон ва бадий жихатдан хаёллашган, фантастиклашган замон воситасида янги талқин қилинади. Бу жихатлар фақат мазмун ва лирик сюжетда эмас, балки лирик композицияда ҳам ёрқин намоён бўлади.

16. Х.Рустамова шеърларида медитатив лириканинг фаол компоненти бўлган икки фалсафӣй тушунча – “ер ости” ва “ер усти” – лирик муқояса асосида нозик мушоҳада қилинади. Ойдиннисо шеърӣятида эса умумни хусусийлаштириш ва “ҳузн” масаласи бош планга чиққанки, бу ҳа медитатив лирикага хос “тушқунлик” концептининг ўзбек модерн муҳитига хос янги кўринишидир.

17. Шоира Гўзал Бегим шеърларида “йўл хотиралари”нинг мураккаб ва ички шакли лирик-медитативликнинг модернча усулида ифодаланган. Аммо бадий адабиётнинг бошқа жанрларида кўплаб учрайдиган йўл хотираларидан турлича фарқланиб туради. Шоира умр йўли, сафар йўли, ижод йўлидан кўра “ботин йўли”нинг медитатив фалсафӣй жихатига кўпроқ

диққат қаратади. Г.Мўминова шеърларида реал тарихий далиллардан замонга оид лирик умумлашмалар чиқариш, лирик контрастлар асосида янги концепцияларни далиллаш тамойили етакчилик қилади. Буларнинг ҳаммаси ўзбек модерн шеърятининг одам ва оламни ҳиссий-лирик идрок этишда янги йўл ва усуллар кашф этаётганидан далолат беради.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIK DEGRES
Dsc.03 / 30.12.2019.Fil.19.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE NAMED AFTER
ALISHER NAVOIY**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE**

Ernazarova Gulnoza Khamraevna

MEDITATIVE NATURE OF MODERN UZBEK POETRY

10.00.02 – Uzbek literature

**OF THE DOCTOR OF SCIENCE (DSC) ON PHILOLOGICAL
SCIENCES**

Toshkent – 2020

The subject of the doctoral dissertation (DSc) is registered in the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number V2020.3.DSc / Fil237.

The doctoral dissertation was completed at the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

The abstract of the dissertation is available in three languages (Uzbek, English, Russian (resume) on the website of the Academic Council (www.navoiy-uni.uz) and on the Information and Education Portal "Ziyonet" (www.ziyonet.uz).

Scientific adviser:

Karimov Bakhodir Nurmetovich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents:

Yakubov Islamjon Akhmedjanovich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Damin Turayev
Doctor of Philological Sciences, Professor

Khasanov Shavkat Akhadovich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Leading organization:

**State Literature Museum named after
Alisher Navoi of the Academy of Sciences of the
Republic of Uzbekistan**

The defense of the dissertation will be held on 24.2020, at december 10:00 at the meeting of the Academic Council of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi Dsc.03 / 30.12.2019.Fil.19.01 in 2020 (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib street , 103. Tel: (99871) 281-42-44; fax: (99871) 281-42-44; fax: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Center of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi registered under № (Address: 100100, Tashkent, Yakkasaray district, Yusuf Khos Hojib Street, 103. Tel: (99871) 281-42- 44; fax: (99871) 281-42-44; (www.navoiy-uni.uz).

The abstract of the dissertation was distributed on december « 21 » 2020.
(Posting registry № 21 as of december « 21 » 2020)

Sh.S.Sirojiddinov
Academic Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences,
professor

K.U.Pardaev
Scientific Secretary of the One-time Scientific Council
based on the Scientific Council awarding degrees,
Doktor of Philological Sciences

D.R.Yusupova
Academic Council awarding degrees Chairman
of the scientific seminar, Doctor of
Philological Sciences, professor

INTRODUCTION (Doctoral (DSc) dissertation annotation)

Topicality and necessity of the research theme. In world literature the necessity to study and interpret the problems of literary history and the analysis of literary works related to the literary process at the level of meditative lyricism also raises serious issues in the field of philology. Unique samples of world literature are being studied in the context of the global scientific problem of the present century. In the process there are ample opportunities to carry contextually proficient, qualitatively new scientific researches in the humanities. Using it more effectively literary science has also gone the way of looking at its object with a new perspective and a deeper understanding of the problems of meditative lyricism. Analytical study of meditative lyricism is important for understanding the laws concerning the poetic way of thinking of human. The social environment is always closely connected with the literary-spiritual and the cultural life. The innovations and changes in the mind and spirit of today's people are reflected first of all in literature and art. A large-scale study of the lyrical genre on the basis of a specific theoretical problem, which requires a serious approach, especially within literary genres, is one of the current issues of modern literary criticism.

A new theory of meditative lyricism in world literature is aimed at a deeper comprehending of its historical development in earlier periods. The most important task in this field in literature is related to the interpretation of meditative lyricism. The research work pointed out at the importance of the problem of showing the role and significance of meditative lyricism in the development of literature. Indeed, the study of the problem of meditative lyricism in poetry is also important in determining the specific nature of the poetry of a particular period. The renewed artistic thinking in poetry has changed the worldview of the readers intensely. This, in its turn, led to a renewed attitude to fiction and poetry; and also caused the certain changes in scientific and theoretical interpretations. There have been changes in modern poetry, especially in traditional poetic forms. That is, the social principles, the realities of life that excited the hearts of today's creators, inspiring them to creativity and passion, have changed, and thus an artistic evolution has taken place in poetry. At the same time, experiments have emerged to depict lyrical thoughts and feelings in an abstract way and in an abstract form.

It is important to reconsider the examples of Uzbek poetry that have emerged over the past hundred years during the period of independence, to study the renewed, modern-style lyrical works in the context of appropriate theoretical principles. Indeed, the social policy of our independent country aims such noble goals as "awakening a holistic view of the life, scientific and creative activity of great scientists and thinkers, educating the younger generation in the spirit of humanistic ideas and national pride."³⁵ The study of the works of the representatives of Jaded literature such as Abdurauf Fitrat, Abdulkhamid oqli

---

³⁵ Мирзиёев Ш.М. Адабиёт, санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий олами юксалтиришнинг мустахкам пойдеворидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси //Халқ сўзи. – Тошкент, 2017, 4 август.

Chulpon, Khamza Khakimzoda Niyaziy, Usmon Nasir; poets of the former Soviet Union such as Oybek, Gafur Gulyam, Khamid Olimjon, Mirtemir; the poets and poetesses who wrote mature works both during the Soviet era and during the years of independence, Erkin Vokhidov, Abdulla Oripov, Omon Matchon, Rauf Parpi and Khalima Khudoiberdiyeva; poets creating their literary works in specific direction such as Yuldash Eshbek, Eshkobil Shukur, Fakhridin Nizomov, Bakhrom Ruzimukhammad, Azam Uktam, Khalima Akhmedova, Zebo Mirzayeva, Gulnoz Muminova, Oydinniso and Gozal Begim under the problem of "meditative lyricism" leads to complex theoretical conclusions about modern Uzbek poetry. Scientific research based on this theoretical problem provides an opportunity to clarify the national history, the ideal way of life of our great thinkers, the national spirit, social and individual psychology of the individual, the cultural aura of the period in lyrical interpretation, all of which testify the actuality of the problem put before the research and its relevantness to the priorities of the directions of the scientific work having been carried in the republic.

This dissertation serves in implementation of the tasks set out in Presidential Decree PD-4797 of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi", PD-5850 of October 21, 2019 "On the measures of deep improving the prestige and status of the Uzbek language as the state language", Decree No. PQ-3271 of September 13, 2017 "On a comprehensive program of measures to develop the system of publishing and distribution of book products, increase and promote the culture of reading books and book readers", Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated February 16, 2018 No 124-D-number "On holding an international conference on theme "On actual issues of international study and promotion of Uzbek classical and modern literature", Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis dated December 28, 2018 and in other normative-legal acts to a certain extent.

Conformity of the research to the priorities of the development of science and technology of the Republic. The dissertation was completed in accordance with the priorities of the development of science and technology of the Republic "Ways of formation and implementation of a system of innovative ideas in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state."

Review of foreign research on the topic of the dissertation³⁶

---

³⁶ Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи <https://arts.unimelb.edu.au/nceis>; <https://www.westernsydney.edu.au>; <https://slc.umd.edu/persian/about>; <http://nelc.uchicago.edu>; <https://nelc.osu.edu>; <http://ut.ac.ir>; <http://www.um.ac.ir>; <https://www.amu.ac.in>; <http://www.du.ac.in/du>; <http://www.istanbul.edu.tr/tr>; <https://www.ankara.edu.tr>; <http://gazi.edu.tr>; <https://www.orientalstudies.az/ru>; <http://literature.az/?lang=aze>; <http://www.kaznu.kz/ru>; <http://www.iaas.msu.ru>; <https://www.ivran.ru>; <https://spbu.ru>; <http://www.orient.spbu.ru/ru>; <http://www.orientalstudies.ru>; <http://orientalstudies.org.ua/uk/home>; <http://zoa.dmt.tj>; <http://iza.tj/ru/institut-yazyka-literatury-vostokovedeniya-i-pismennogo-naslediya-imrudaki>; <http://tashgiv.uz/ru>; <http://navoiy-uni.uz/uz-k>; <http://www.samdu.uz> ва бошқа манбалар асосида амалга оширилди.

The problem of meditative lyricism and modern Uzbek poetry is having been investigated in such recognized by world-renowned scientific centers and universities as, Oxford University (UK), Cambridge University (UK), Humboldt University (Germany), the University of Sorbonne (France), Kyoto University (Japan), National University of Seoul (South Korea), Central European University and "Open Society" Institute (Budapest, Hungary), Manchester University (UK), Georgia University Institute of Ecology (USA), Massachusetts Institute of Technology (USA), Indiana University (USA), Istanbul University, Ankara University, Karabuk University (Turkey), Russian State University for the Humanities, Moscow State University (Russia), The Institute of Literature of the National Academy of Sciences, Baku Eurasian University (Azerbaijan), Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore (Uzbekistan).

The following scientific results have been obtained in world poetry, in particular, in the study of modern poetry: the evolution and genesis of meditative lyricism, artistic, aesthetic, cultural and historical, philosophical factors, mythopoeics, the formation of meditative interpretation in world lyricism, the factors of development (the University of Sorbonne (France), Kyoto University (Japan), Manchester University (UK), Indiana University (USA), Ankara University, Karabuk University (Turkey), Russian State University for the Humanities, Moscow State University (Russia)).

Research work is carried out in the following priority areas of investigation of creative laboratories of modern poets with the help of new approaches and concepts in world literature: socialized views of poetry called the Jadid period, genre and subject matter of Uzbek poetry of the Soviet period, national poetry after the 90s, promotion of the social freedom, the idea of independence, the existence of man and the human being, the ideal of the person, the reflection of national psychology in it, the appearance of the features of the genre, image, lyrical hero, metaphor in Uzbek lyrics and working out of the principles of development.

The degree of the study of the problem.

In world literature, most Russian literary and scientific sphere since the last century have been published a number of studies on the principles of meditation in lyric poetry, the relationship of meditative lyricism with lyrical genres, meditative lyricism and its leading representatives, meditative lyricism and literary period, literary trends, creative methods³⁷. Modern Uzbek poetry and the problem of reflection of meditation in it has not been specifically studied in Uzbek literature. However, the problems of the poetic features, genres, extent of images, lyrical composition, lyrical experience, "pure lyricism", its relationship with classical poetry, folklore, classical style and images, nationality, weight and rhyme are

---

³⁷ Литературный энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1987; В.Г.Белинский. Мақолалар. Ўзбекистон давлат нашриёти. – Тошкент: 1948; Муравьев В.С. Медитативная лирика // Литературный энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1987; Хализев В. Теория литературы. – Москва: Высшая школа, 1994; Шелли П.Б. Ғарб шамоли. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014; Пospelов Г.Н. Лирика. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1976; Эпштейн М. Природа, мир, тайник вселенной. – Москва: Высшая школа, 1990; Э.Кассирер. Сила метафоры / Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990; Жирмунский В.М. Композиция лирических стихотворений / Теория стиха. – Ленинград: Сов.писатель, 1975.

studied in detail. At present, the works of modern poetry of the twentieth century: Chulpon, Fitrat, Khamza, Usman Nasir have been studied by our researchers in the framework of various theoretical and scientific problems. The art, images and ideological features of the poetry of Oybek, G.Gulom and Kh. Olimjon are analyzed. Analytical conclusions, theoretical generalizations about the works of such traditional poets as E.Vakhidov, A.Oripov, O.Matjon, Kh.Khudoyberdiyeva, M.Abdulkhakim, U.Azim, Sh.Rakhmon, Kh.Davron, A.Uktam, E.Shukur; and modern poets such as R.Parfi, Y.Eshbek, Fakhriyor, B.Ruzimukhammad, Kh.Akhmedova, Kh.Rustamova, Z.Mirzaeva, Aydinniso, Guzal Begim, G.Muminova are reflected in articles, pamphlets, monographs and dissertations³⁸.

In these works, modern Uzbek poetry was studied according to the following principles: 1) the study of literary and social events of a certain period on the basis of sociological principles (in the form of Jadid poetry, wartime poetry, independence poetry); 2) in terms of the principles of development of the lyric, the evolution of the theme and the idea; 3) within the framework of any theoretical problem; 4) according to the poetic features of the certain poet's lyrics; 5) the leading literary direction in modern poetry, in terms of the properties of the manifestation of literary directions and trends. The leading principle of the research is to study the socio-historical, individual-psychological, theoretical-poetic aspects of poetry, to make theoretical generalizations about it, to determine its practical directions in the researches connected with social phenomena as a literary period. In the works devoted to the principles of development of Uzbek poetry, the factors constituting the perfection of poetry, the problem of internal poetic principles reflect the general picture of research.

In the interpretation of theoretical problems, the poetic principles reflected in modern poetry are considered. In the analysis of the poetics of a certain poet, the

---

³⁸ Жумабоева Ж. XX аср ўзбек шеърлятида психологик тасвир маҳорати. – Тошкент: Навоий, 2000; Жўрақулов У. Худудсиз жилва. – Тошкент: Фан, 2006; Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007; Йўлдошев Қ. Сўз ёлкини. – Тошкент: Фафур Ғулом НМИУ, 2018; Йўлдошев Қ. Очкич сўз. – Тошкент: Тафаккур, 2019; Каримов Б. Рухият алифбоси. – Тошкент: Фафур Ғулом НМИУ, 2016; Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. 1-китоб. – Тошкент: O'zbekiston, 2008; Мамажонов С. Бизнинг Чўлпон. – Тошкент: Ёзувчи, 1997; Миллий уйғониш. – Тошкент: Университет, 1993; Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007; Раҳимжонов Н. Мустақиллик даври ўзбек шеърляти. – Тошкент: Фан, 2007; Ғафуров И. Ҳаё – халоскор. – Тошкент: Шарқ, 2007; Ҳамдамов У. Янгиланиш эҳтиёжи. – Тошкент: Фан, 2007; Ҳаққул И. Тасаввуф ва шеърлят. – Тошкент: Фафур Ғулом НМИУ, 1991; Қурбонбоев И. Медитатив шеърлят // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2000; Жабборов Н. Замон. Мезон. Шеърлят. – Тошкент: Фафур Ғулом НМИУ, 2015. Муллаҳўжаева Р. Тафаккур янгиланиши (Шавкат Раҳмон ижоди мисолида). – Тошкент: Мухаррир, 2019; Афоқова Н. Абдулла Орипов лирикасида бадий санъатлар: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент, 1997; Жабборова Д. Истиклол даври ўзбек адабиётшунослигида Чўлпон шеърляти ва насрий асарлари талқини: Филол. фан. б-ча фалс. д-ри. ...дисс. автореф. – Самарқанд, 2018; Мирзаева Д. Ҳозирги ўзбек шеърлятида бадий тафсил: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1994; Турдимов Ж. Лирик кечинма табиати: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1999; Ҳайитов А. 90-йиллар ўзбек лирикасида анъана ва бадий изланишлар: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2004; Қурбонбоев И. 90-йиллар ўзбек шеърлятида образлилик: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2005; Сабирдинов А. Ойбек шеърлятида сўз ва образ: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 1999; Сувонова Ж. Ҳозирги ўзбек шеърлятида бадий изланишлар (У.Азим ижоди мисолида): Филол. фан. номз. ...дисс. – Тошкент: 2000; Хўжамкулов У. Миртемир лирикасида сўз ва образ: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2004; Шарипова Л. XX асрнинг 70-80-йиллари ўзбек шеърлятида фольклоризмлар: Филол. фан. номз. ...дисс. автореф. – Тошкент: 2008; Шарипова Л. XX асрнинг иккинчи ярми ўзбек шеърляти бадий тараккиётида фольклор: Филол. фан. д-ри. (DSc) ...дисс. автореф. – Тошкент: 2019.

main criteria are mainly the genres, images and characters that lead in the work of this poet, the definition of artistic style serves as the main criteria of the research. In studies involving literary trends, the lyrical description, expression, and style of the same direction or literary method serve as the object of study.

It should be noted that modern Uzbek literature and poetry have achieved certain successes in the above-mentioned research, pamphlets and monographs, and have prepared a scientific basis for university and school textbooks and manuals. However, the problem of "meditative lyricism" in modern Uzbek poetry has not yet been comprehensively studied. This study aims to fill the same space in our modern literature.

Relevance of the dissertation research with the plans of the scientific research works of the higher education institution where the dissertation was completed.

The dissertation was completed within the research plan of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoiy on the topic "Literary theory and current problems in the study of modern literary process."

The aim of the research is to study scientifically the examples of Uzbek poetry in the context of meditative lyricism, which emerged in the early twentieth century to date in determining the meditative nature of modern Uzbek poetry.

The tasks of the research work are as follows:

To clarify the history of the origin of the concept of meditative lyricism, its philosophical foundations, scientific and theoretical features in the context of world literature;

to substantiate the fact that meditative lyricism was consistently formed and developed in Uzbek folklore, classical literature, poetry of the early twentieth century, the features of meditative lyricism have a national fundament on the basis of spiritual-enlightenment, artistic-historical factors;

to show the principles of meditative lyricism in Uzbek poetry of the national revival period;

to reveal aspects of meditative lyricism, such as "Marsianism", "Dedication", "Sentimentality" reflected in the poetry of Oybek, G.Gulom, Kh.Olimjon and Mirtemir who created during the Soviet era;

Clarification of the principles of lyrical interpretation of national history, social ideals and philosophical thinking reflected in the works of E.Vokhidov, A.Oripov, Kh.Khudoyberdiyeva;

Scientific research of new forms and content in the poetry of such poets as R.Parfi, Sh.Rakhmon, M.Abdulkhakim, U.Azim, Y.Eshbek, Kh.Ahmedova and scientific substantiation of the metaphorical reflection of the historical past and the image of ancestors in the lyrics of poets who presented the exact results;

lyrical interpretation of religious and enlightenment themes in Uzbek poetry of the independence period, definition of the principles of meditation in modern Uzbek poetry.

The object of research is the poetic works of such poets and poetesses as A.Fitrat, A.Chulpon, H.Niyaziy, U.Nosir, Oybek, G.Gulam, Kh.Olimjon, Mirtemir, E.Vakhidov, A.Oripov, R.Parfi, Kh.Khudoyberdieva, Sh.Rakhmon, M.Abdulkhakim, U.Azim, Y.Eshbek, Kh.Ahmedova, Kh.Rustamova, Z.Mirzo, Aydinniso, B.Erali, Guzal Begim and others in which the principles of meditative lyricism are reflected.

The subject of research is the historical, philosophical, aesthetic factors of meditative lyricism, its manifestations in world poetry, the historical past in Uzbek poetry, the interpretation of ideal ancestors, dedications, road memories, the socialization of lyrical "I", the problem of privatization of national and universal and to define the author's literary-aesthetic point of view.

Methods of the research work. Analytical, comparative-historical, comparative-typological, hermeneutic, contextual analysis methods were used to clarify the theme of the dissertation.

The scientific novelty of the research is:

for the first time in Uzbek literature it was proved on the basis of examples that meditative lyricism is an artistic-historical, socio-philosophical, scientific-theoretical concept and a poetic phenomenon inherent in Uzbek lyricism;

the aspect of meditative lyricism related to international artistic thinking, classical poetics, an active social phenomenon in the history of the Uzbek people, the national background of this phenomenon is proved by examples of the unique voice, style, manner, ideological and aesthetic principles of poets;

meditative features of the lyric poetry of the Uzbek national renaissance period and reflection of "Marsianism", "Dedication", "Sentimentality" genres in the poetry of A.Fitrat, A.Chulpon, Kh.Niyaziy, U.Nosir, Oybek, G.Gulam, Kh.Olimjon and their aesthetic aspects are revealed;

the role of meditative lyricism in Uzbek poetry of the twentieth century, its poetic features, the harmony of its evolution with epic folklore and the extent of symbolic, metaphorical, allegory and other poetic arts, national history, social ideals, philosophical thinking based on the principles of meditative manifestation are proved;

the harmony of meditative lyricism with the leading ideas of modern Uzbek poetry, the contribution of the representatives of this poetry to the development of artistic and aesthetic thinking of the Uzbek people and their main ideological direction, formal-stylistic features, compositional diversity, polyphonic melodies and national-theoretical values and a metaphorical reflection of the characters of ideal ancestors has been proven;

lyrical interpretation of socio-philosophical, religious and enlightenment themes of Eastern literature in modern Uzbek poetry of the independence period was revealed through the problem of meditation.

Practical results of the study are as follows:

this research plays an important practical role in the development of the concept of meditative lyricism as an artistic-historical, socio-philosophical,

scientific-theoretical concept, a poetic phenomenon specific to the lyrical type and the emergence of new theoretical principles in literary criticism;

медитатив лириканинг халқона бадиий тафаккур, мумтоз поэтика, ўзбек халқи тарихидаги фаол ижтимоий ҳодисалар билан боғлиқлиги, жаҳоний поэтик ҳодисанинг миллий заминга эғалиги илмий тадқиқот ва илмий ўқув жараёни учун хизмат қилади; the connection of meditative lyricism with international artistic thinking, classical poetics, active social events in the history of the Uzbek people, the national basis of the world poetic phenomenon serve for the process of scientific research and scientific education;

Uzbek literature of the national renaissance period, in particular, poetry of A.Fitrat, A.Chulpon, H.Niyazi, U.Nosir, lyrical works of Oybek, G.Gulam, H.Olimjon, Mirtemir, which appeared in the former Soviet Union, serves as a theoretical source for a deeper understanding of the artistic and aesthetic aspects of meditative lyricism, such as "Marsianism", "Dedication", "Sentimentality";

interpretation of national history, social ideals and philosophical thinking in the context of meditative lyricism reflected in the works of E.Vakhidov, A.Oripov, H.Khudoyberdieva R.Parfi, Sh.Rahmon, M.Abdulhakim, U.Azim, Y.Eshbek, H.Ahmedova, the lyrical analysis of national history, ideal values and metaphorical images of ancestors, the analysis of socio-philosophical, religious and enlightenment themes of Eastern literature in modern Uzbek poetry on the basis of the ideology of independence play an important role in formation of ideological, scientific-artistic thinking in young generation.

The reliability of the results of the research. Theoretical and practical generalizations based on the approaches and methods used in the study, the achievements of world and Uzbek literature; the renewal of methods of comparative-historical, comparative-typological, hermeneutic, structural analysis on the basis of direct examples of national poetry, the discovery of new aspects; the results obtained are explained by the approval of authoritative scientific organizations, competent structures.

Scientific and practical significance of research results.

The scientific significance of the research is that it is a basic scientific source in the preparation of monographs, textbooks and manuals in the field of Literary Theory, Introduction to Literary Criticism, Modern Uzbek Literature, New Uzbek Literature, Fundamentals of Artistic Analysis, Literary Process, History of Uzbek Literary Criticism. Observations on the issues of meditation, methodological uniqueness in poetry are explained by the fact that it fills the image of the creative phenomenon.

The practical significance of the research is that it can be used in the conduct of special courses and special seminars on the history of literature, literary theory, basics of artistic analysis, modern Uzbek literature, improving the knowledge of doctoral students, undergraduates, masters and bachelors degrees.

Implementation of the research results. Based on the results of the study of the nature, historical, philosophical and artistic foundations of meditative lyric poetry in modern Uzbek literature:

in the comparison of meditative features of the Uzbek meditative lyric poetry of the 20-30s of the XX century (Oybek, G.Gulom, Kh.Olimjon) with Russian-European lyric poetry (Pushkin and others), national and world poetry of artistic and philosophical aspects: The scientific conclusions of the comparative-typological study were used in the fundamental project FA-F1-G040 "Uzbek literature in the aspect of comparative literature: typology and influence" (2012-2016). (Reference of the Academy of Sciences No. 11/3 / 1255-2452 of 11 November 2020). As a result, in the comparative study of the nature of meditative lyricism in modern Uzbek poetry with the literature of other nations, in particular, it became the basis for the coverage and accurate assessment of important problems of comparative literature, such as typology, literary influence;

In the preparation and publication of a textbook on the description and interpretation of the character of Alisher Navoi Reference No. A-1-118 in 2015-2017"(Handbook of the Ministry of Higher and Secondary Special Education No. 89-03-3303 of September 14, 2020) was used. As a result, the meditative nature of religious-enlightenment poems in the lyrics of the independence period actually served to enrich the scientific conclusions of the project, the question of its connection with Islamic enlightenment, mystical ideas and its importance;

to come into scientific-theoretical conclusions such as the emergence of meditative lyricism in Uzbek poetry, the study of genesis, genres and periods, the analysis and interpretation of examples of meditative poetry in the lyric poetry of the 20-30s of the last century were relied on Turkmenistan-Uzbekistan Literary Relations "section used by Azerbaijani Uzbek scholars (reference book of the Nizami Ganjavi Institute of Literature dated September 18, 2020). As a result, the study of the thematic and ideological scope of meditative lyric poetry in Uzbek poetry of the independence period, the study of the leadership of religious and enlightenment motives in modern Uzbek poetry and the specific issues of meditation were the basis for strengthening foreign scholars' knowledge about Uzbek literature;

conclusions on scientific problems related to the comparative analysis of modern Turkic poetry have been applied to the teaching process of modern Turkish dialects and literature at Istanbul University of Turkey (Reference of Dr. Emek Usenmez of Istanbul University, Turkey, October 12, 2020). As a result, the courses organized at Istanbul University on such courses as "Literary Process", "Modern Uzbek Poetry" helped to increase the effectiveness of the course, the development of manuals and guidelines in the field;

Jadid poetry, works of poets of the Soviet era and scientific innovations on modern literature were used in the formation of the script of the program "Presentation" of the National Television and Radio Company of Uzbekistan "History of Uzbekistan" (reference No 02-40-12-25 dated December 3, 2020 National Television and Radio Company of Uzbekistan). As a result, scientific discussions were held on the historical and philosophical foundations of meditative lyricism, the spiritual and enlightenment factors of modern Uzbek poetry, and young researchers were provided with scientific and theoretical information;

The Kashkadarya regional branch of the Writers' Union of Uzbekistan used the "master classes" held at the Abdulla Aripov School of Creativity in the preparation of the program of cultural and educational events dedicated to the life and work of poets for 2018-2020 (reference No. 01-03-06 / 740 dated September 4, 2020). As a result, in the lyrics of young poets and poetesses R.Parfi, Sh.Rakhmon, M.Abdulkhakim, U.Azim, Y. Eshbek, Kh.Akhmedova the metaphorical features of the image of national history, values, ideal ancestors are revealed.

Approbation of the research results. Approbation of research results. The results of the dissertation were discussed at 9 scientific conferences, including 6 international and 3 republican scientific-practical conferences.

Announcement of the research results. A total of 28 works on the topic of the dissertation, including 1 monograph, 19 articles in scientific journals recommended by the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, including 11 articles in republican and 8 articles in foreign scientific journals.

The volume and Structure of the dissertation. The content of the dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of references. The total volume of the study is 272 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The relevance and necessity of the dissertation topic is based, the aims and tasks, object, subject, scientific novelty and practical value of the research is clarified, the scientific and practical significance of the results are analyzed, the implementation of the research, publication and dissertation structure is informed in the introductory part of the research.

The first chapter of the dissertation, entitled "**The concept of meditative lyricism and its historical, philosophical and artistic foundations**" consists of two units. The first unit is entitled "**History of meditative lyric, philosophical, scientific and theoretical Features**". In order to evaluate modern Uzbek poetry from a new perspective to reflect on the concept of "meditative lyricism" is one of the main tasks not only of the first unit but of the whole research work, because it is widely used in world literature. Unfortunately, modern Uzbek poetry is not evaluated on the basis of such scientific and theoretical criteria. Uzbek poetry contains various forms, different experiences, influences from world poetry. As a result of research based on the scientific and theoretical content of the concept of meditative lyricism is clarified, it becomes clear that there are many examples of this type of lyricism in Uzbek poetry. It has become necessary today to call a literary event by its name, to make an objective assessment of real talents, to

distinguish a work of art, and to draw useful generalizations about modern Uzbek poetry.

Meditative lyricism (lat. *Meditatio* - deep thinking, thinking in a certain direction) - a work of poetry that is close to philosophical lyricism in terms of genre and theme, but does not fully correspond to it. Poems relating to meditative lyricism are built on the basis of individual observation, based on direct observation, thought, and an understanding of the mysterious laws of existence³⁹. This source states that meditative lyricism is derived from the Latin word "meditatio" and that this artistic-philosophical term means "deep and clearly focused observation" and is genre-thematically close to poetry, especially philosophical lyricism. Such lyrical poems are distinguished by their "observational" nature, their focus on the mysteries of the laws of existence, and the glory of the poet's "I". According to the history of meditative poetry, it originated in Christian poetry. For example, the poems of Gregory Nazianzin in medieval Byzantine poetry and Juan de la Cruz in 16th century Spanish poetry can be examples of this. In such poetic works, religious concepts and feelings are more expressed. The best example of meditative lyricism is the work of Edward Jung, a representative of English sentimental poetry, entitled "Complaint or Night Thoughts on Life, Death and Eternity"⁴⁰ (1742 - 1745). Likewise, T. Gray's "Elegy written in a Rural Cemetery" (1751) also served to define the genre specificity of meditative lyricism. In nineteenth-century Russian literature, a poetic letter, travel memoirs, or poems in the spirit of a travelogue, elegiac poems combined with the view of natural landscapes are good examples of meditative lyricism.

The concept of meditation significantly increases the extend of any poetic genre, regardless of the laws of lines and weight in poetry⁴¹. In the broadest sense, literary science has the right to evaluate the art, literary aspect, genre, content and individual forms of a literary work on the basis of the criteria of meditation. Only then will the beauty of the work of art, its literary and aesthetic influence, its poetic level become clear.

As a result of research, the following system has emerged as a categorical feature of meditative lyricism:

1. Self-examination of the lyrical protagonist in the process of revealing his/her inner world;
2. The presence of emotionality in the poetic text;

---

³⁹ Литературный энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – С. 214.

⁴⁰ Каранг: <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke9/ke9-5232.htm>

⁴¹ Мирошникова О.В. Лирика К.К. Случевского (жанрово-композиционное своеобразие): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л.: 1983. – С.16.

3. Giving observational generalizations about man and the universe in the harmonious expression of thought and feeling.

Actually, a work that is far from meaning and feeling does not suit to anyone's heart. Unless the poet himself is amazed and excited, poems of this category can not find a place in the hearts of others. Examples of meditative lyricism include the most beautiful and aesthetically pleasing works of the creators. As a result of such discussions, two types of meditative lyricism differ in their form of expression:

1. Recommend-meditative lyrics;
2. Descriptive-meditative lyrics⁴².

Recommend-meditative poems are more based on reality, including travel memories, lyrical poems written in the form of poetic letters.

Descriptive-meditative poems can be to some extent in recommend character, express the mental state of the lyrical subject, and express the general mood of the poet. In terms of content when studying a lyrical work in connection with meditation it is also classified as: 1. Spiritual-meditative poems; 2. Abstract-meditative poems.

The interplay between meditation and description can also be seen in examples of folklore. In seasonal songs, exclamation and appeal, question and shout come from within a person. G.N.Pospelov cites the arrival of spring in Russian folk songs and the processes of communication with it as a unique example of descriptive-meditative lyricism⁴³. When it comes to the history and peculiarities of meditative lyricism, it is also appropriate to speak about elegy, poetic letters, dedications, and a number of similar poems. Elegy is a poem with a philosophical content, expressing sad thoughts. This genre reflects more philosophical views, sad thoughts⁴⁴, and one of its forms in folklore is called "marsiya".

Analytical observation of the evolution of Uzbek poetry shows that: a) marsiyanism; b) travel and related to it road memories; c) recognizing that technical progress and industrial perfection are the killers of human emotions; d) cemetery poetry, philosophy of life and death; e) dedications (poems dedicated to the Motherland, person, events); f) socialization of the lyrical "I"; g) to be distinguished by the breadth of thought about the world and humanity; h) the connection with folklore and the long history of literature of the peoples of the

---

⁴² Пospelов Г.Н. Лирика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С.103.

⁴³ Пospelов Г.Н. Лирика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – С. 103.

⁴⁴ Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. – Т.: Akademnashr, 2010. – Б. 358-359.

world determines the nature of meditative lyricism. The research was conducted in accordance with this scientific-theoretical analysis and classification.

In the second unit, entitled "**Meditative lyricism and modern Uzbek poetry: spiritual-enlightenment, artistic-historical factors**", the problem-solving is to identify the spiritual-enlightenment, artistic-historical factors of meditative lyric patterns in modern Uzbek poetry, to show them on the basis of clear interpretations.

Indeed, the artistic-historical, spiritual-enlightenment roots of modern Uzbek meditative poetry are very deep. It has some important stages as an artistic phenomenon. In order to develop a clear idea about these stages first of all it is expedient to come to a certain point about aspects of meditative lyricism related to the social period and cultural environment, its historical forms that can be found in the world poetry, evolutionary and dynamic peculiarities, lyrical genres in which it appears as a formal-semantic property, in short, poetic criteria peculiar to meditative lyricism. Such kind of theoretical combination, complex interpretation besides being usable in the study of the Uzbek meditative lyricism on the base of scientific foundation give the opportunity of determining the proper peculiarities of this phenomenon in our national poetry.

A number of researches, terminological dictionaries show that the Russian critic V. Belinsky criticized examples of meditative lyrics, especially the poetry of the outstanding representative of meditative lyrics Lamartin⁴⁵. In L.Yudkevich's interpretation such an attitude has directly ironic essence. "In the Literature of the XIXth century the term of "meditative lyrics" was applied in ironic meaning⁴⁶. For instance, V.G.Belinskiy applies this term towards Lamartin's poems which are away from the realistic poetry and mostly full of idle sighs", - writes the scholar about this. Such kind of notes and confirmations besides blurring our imaginations about the nature of meditative lyrics, puts its relation with social events and real life under doubt. But in the process of systematic study of meditative lyrics examples we came to such a conclusion that, every kind of work belonging to this type of lyric interpretation cannot be absolutely free from sociality. Poet's feelings affected by social situations, realities of life and his sensitive-emotional reaction to them become a factor for occurrence of meditative poetry. V.G.Belinskiy was known not only as a literary critic in the Russian society, but he was a faithful patriot, a propagandist of socio-political ideas, a supporter of the attempts to renew

---

⁴⁵ Бу ҳақда қаранг: В.Г.Белинский. Мақолалар. – Т.: Ўзбекистон, 1948; Муравьев В.С. Медитативная лирика. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987; Юдкевич Л. Медитативная лирика. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974; Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1983; Адабий тур ва жанрлар. 2-жилд. Лирика. Коллектив. – Т.: Фан, 1992.

⁴⁶ Юдкевич Л. Медитативная лирика. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974. – С. 204.

the Russian life and modernize it and he was the one who always kept his position all his life. He could not be fully satisfied by the sensitiveness characteristic to meditative lyrics and expression of social problems given on the background of the image of inner evolution and dynamics. It must be naturally and legally accepted that V.G.Belinskiy preferred the poetry directed to an exact social purpose to the poetry intimated to a certain sense. Pure lyric genre is not the only important source that determines the historical-literary, spiritual-enlightenment factors of modern Uzbek meditative lyrics. The epic scale, the folk heroic epics based on the balance of epic images, the mythological imagery are also the fundamental foundations of meditative lyricism.

One of important sources of modern Uzbek meditative lyrics indicating to the historical-literary, ideological and enlightenment bases is an Uzbek classic written literature. There are a lot of peculiarities of meditative lyrics in the literary works of well-known Uzbek classic poets as Yassavy, Sulaymon Bokirgony, Suphi Olloyor, Boborakhim Mashrab, Zakhiriddin Mukhammad Bobur, Turdi Farogy, Mukhammadrizo Ogakhy, Khujanazar Khuvaydo, Mukhammad Aminkhuja Mukimiy, Zokirjon Furkat and in the literary work “Khibatul Khakhoyik” by Akhmad Yugnaky, “Kissai Rabguzy” by Burkhoniddin Rabguzy which were the bases of modern Uzbek meditative lyrics. It will be true to say that the best representatives of Uzbek poetry of XX century were inspired by them while creating their philosophical, psychological motives, characters and symbols.

Though the term “meditative lyrics” appeared in Europe and its original specimens were seen in the English sentimental poetry, their roots are connected with the Oriental literature. The etiquette of generosity peculiar to the Islamic period of the Oriental literature influences the knights’ literature after their attending the oriental countries during the wars. This fact was noted in their works by the scientists N.Komilov, F.Sulaymonova who carry the investigations on the problems of comparative literature⁴⁷. Finally the peculiarities of meditative literature as realizing the death as the transitive period of the permanent life of humans from one view to another; putting opposite the manner of life of the society and exotics of a nature; remembering the childhood; realizing the philosophy of life while travelling; remembering the ideal ancestors; odes devoted to the abandon of love; socializing the poet’s “I” began to be formulated step by step, dynamically. It can be determined that in both archaic and classic periods of the Uzbek literature the elements of meditative lyrics existed.

---

⁴⁷ Қаранг: Комилов Н. Ибн Сино ва Данте. – Т.: Ўқитувчи, 1982; Сулаймонва Ф. Шарқ ва Ғарб. – Т.: Фафур Ғулом НМИУ, 1997.

The works that reflect the features of meditative lyricism in Uzbek classical literature have four important bases. The first of them is the Quran, which reflects the teachings of Islam, the hadiths of Mukhammad, the religious scholars who lived after them, and the works of the saints; second, the adaptation of folk oral poetry in a new poetic form according to Islamic literature; third, the traditions of Eastern mystical literature; the fourth is the individual talents of poets being formed in an Islamic environment, such as Yusuf Khos Khojib, Akhmad Yugnakiy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy, Navoiy and their methods of meditative perceiving the world.

Specimens of Uzbek folklore and the study of the nature of centuries-old classical poetry show that the phenomenon of meditative lyricism in modern Uzbek poetry is by no means accidental or influenced by the literature of other nations. It has its own purely national basis, and its genetic features are clearly reflected in modern Uzbek poetry of the twentieth century and beyond. At the same time, meditative lyrics of modern Uzbek poetry acquires its originality with its traditional and new aspects in the chronological context, such as Jadid poetry, poetry of the 60s and 90s, poetry of the independence period. It is scientifically proved in the research, that an objective assessment of one aspect of the peculiarity of modern Uzbek poetry on the basis of scientific and theoretical principles of meditative lyricism helps to gain a deeper understanding of the real phenomenon of art.

The second chapter of the dissertation is called "**Uzbek meditative lyric poetry in the 20-30s of the XX century.**" The first unit of this chapter is entitled as "**Study of the philosophical and meditative features of the poetry in the 20-s of the XX century**" it reflects the theoretical views on the philosophical and meditative features of the poetry in the 20-s of the XX century and the methods of their investigation.

Along with the masters of Uzbek literature of the XX th century Chulpon and Fitrat there were mature poets of their time, such as Kh.Kh.Niyaziy, A.Avloniy, Botu and Elbek, who took part in the literary process of the period, it was a good result to observe the impressive poems written by them on theme of various travels or voyages, in the form of some dedication or marsiya erupted from their whole human bodies.

Fitrat's famous poems "To the Star of Mars", "My Night", "East" have a strong social content. In literature, dedications or poems dedicated to a person are also characterized as examples of meditative lyricism. Fitrat's poem "I sought the tomb of Bekhbudiy" was written on the occasion of the death of Makhmudkhoja Bekhbudiy as a verbal expression of an apprentice who missed him. In fact, due to the murder of Bekhbudiy, this type of poetic marsiya exists in Chulpon's literary

works. But Fitrat's search for Bekhbudiy's grave is a special case. Because they are literary personalities who are very close as teacher-discipleship to each other in profession, spirituality. That is why Fitrat expresses his sadness in his poem:

“From the red cloud at sunset

I was devastated. ”

The essence of the poem is based on the antithesis between justice and injustice, truth and wrong. The reason for this is, of course, the execution of an enlightened man - Makhmudhoja Bekhbudiy.

The poetry of the period has not yet been analyzed on the basis of the scientific-theoretical concept of meditation. However, calling the qualities of the poems of poets such as Fitrat and Chulpon by their own name, a term that exists in world literature, reflects a unique aspect of the literary heritage of this period.

Chulpon's poems, such as "pure heart lyrics", nature lyrics, road memoirs, dedications, along with examples of philosophical and meditative lyricism in world literature, testify to the high ideological and artistic level of twentieth-century Uzbek poetry. Beauty fascinates a person. Just as there are many people in the world with different tastes, and intellects, so are their acquaintances with beauty. But in the face of true beauty - whether it's a natural phenomenon or an ordinary woman, whether it's the subtlety of words or a wave of the heart - there's a sense of similarity in people's heartbeats no matter what. In particular, the aesthetic pleasure taken from Chulpon's poem "Beautiful" is often the same or close to each others'. After all, “Poetry is a flower-garden of emotions. When we read Chulpon's lyrical poems like " Beautiful", our hearts are filled with the fragrance of this flower⁴⁸. ” It is clear, of course, that the meditative expression of such a feeling in the heart makes the poem the flower of eternity in literature.

My beloved is so beautiful,

More beautiful than the moon, more beautiful than the day !!!

As a result of a one-sided approach to poetry, poems of the type of "Beautiful" may lose their freshness. When the feeling of fear reigns in the hearts of people, the spiritual life of such people becomes numb, the need for beauty dims. Even the best wise men are exhausted and unable to ascend to the heavens of beauty. "In order to understand the beauty created by genius artists, to discover its secrets and turn it into the property of the soul, one must first treat the artist with love and kindness, not as a butcher, prosecutor or executioner.⁴⁹" In the meditative feature of mild poetry, figurative meaning of a word, metaphor plays a special role.

Early morning wind passes me blowing hairs,

I'll ask it.

---

⁴⁸ Каримов Н. Уч буюк сиймо: Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ойбек. – Т.: Mumtoz so'z, 2019. – Б. 295.

⁴⁹ Шарафиддинов О. Чўлпонни англаш. – Т.: Ёзувчи, 1994. – Б. 18.

In the poem "Beautiful" some of the poet's thoughts move to the natural world, some of them to the celestial bodies. Chulpon means "morning star", and accordingly, the image of a star is often used in his literary works. In the poem "Beautiful" he first addresses to the "brightest star". The poet asks the truth he is looking for from the star, from the moon. "The poet's lyrical hero is a man of thought. His ways of thinking are wide. While thinking he seeks the truth. Striving for the truth he is devoted himself to observation.⁵⁰" Analyzing the poem "Beautiful" against the background of the traditions of expression of the images of lovers in classical literature, the investigator of Chulpon's literary activity, poet Dilmurod Kuronov connects the main intention of the poet to the ideas of independence. He analyzes the poet's social pain in harmony with his other poems (for example, "I love you too", "Deception" etc.), bringing their pathos to a single point. The poet, who was well acquainted with the poetry of the East, skillfully used his style of expression in the conditions of limited ability to speak, gave a new spirit and meaning to the symbols of "lover" and "mistress" used by his predecessors⁵¹. At the heart of the new polish is an echo of the poet's talented voice interspersed with classical art. The repetition of words in the poem, a series of analogies and adjectives acquire a peculiar poetic content. Indeed, it (the poem "Beautiful" - G.E.) has a wonderful inner music, a wonderful bond that will touch your heart, a charm that cannot be described in simple language. It all comes together and gives it a unique magic.⁵² The poetry of the soul, such poems of a purely lyrical nature, cover the whole body of the reader due to their spiritual-psychological effect, their meditative nature. This spiritual mood cannot be commented by both the reader and sometimes even the poet himself who wrote the poem. The magical world of poetry, which is an example of true art, gives rise to such notions.

In this unit of the dissertation it is proved that the concept of freedom has always been a source of inspiration for nationalist poets, also the poetic expression of the struggle between the hearts of the poets intended to the sky and the crisis of the period, the development of the Uzbek meditative lyrics in the cross of the individual feelings and social pains towards the great general humanitarian pathos are analyzed as well.

The second unit of the chapter is entitled "**The Lifetime Nature of Meditative Lyrics.**" In this unit it is considered that the poems of such poets as Oybek, Gafur Gulyam, Maksud Shaykhzoda have their philosophical power, the

---

⁵⁰ Ҳаққул И. Қалб ёлқини - сўнмас ёлқин. / Чўлпоннинг "Баҳорни соғиндим" китобида сўзбоши. Юлдузча, 1989. – Б. 8.

⁵¹ Қаранг: Куронов Д. Чўлпон ҳаёти ва ижоди. – Т.: Ўқитувчи, 1997. – Б. 31.

⁵² Шарафиддинов О. Довондаги ўйлар. – Т.: Маънавият. 2004. – Б. 358.

elegant lyricism of Hamid Olimjon's poetry, the lyrics of Usman Nasir are at the forefront of the literary caravan.

Although creative freedom was stifled in the literary environment in the 1930s, the Oybeks generation left a lasting legacy in their literary heritage. He described his heart filled in symbols. In the works of this generation, poems that have been passed down from century to century have become a constant object of appeal to literary critics. Many of Oybek's works adorn the pages of the history of poetry as a "pure lyric" scale. Oybek's poem "Dog rose", which has attracted the attention of literary critics for the last decades, became the basis for various definitions and descriptions.

An elegant swaying bush of dog rose
No satisfaction in hearts by its soft dance,
It will give sorcery to the wild stones,
There is endless bright smile on its face. "

In particular, this work of the poet, which sounded like the echo of Oybek's heart, has a metaphorical, philosophical and meditative nature, is one of the most beautiful examples of Uzbek poetry. "In my opinion, Oybek portrayed his true intentions in the image of dog rose presenting a basket of white silk flowers to the sun, striving for light, ignoring their cold gaze in the kingdom of the ugly rocks,⁵³" writes literary critic O. Sharafiddinov. Indeed, "Dog rose" is a wonderful flower that grows in the heart of the poet. Its essence is the poet's observational concepts. The inner psychological contrast is obvious: a rock with a flower, a smile with a frown...

The moments of Oybek's life, the qualities of imagination and thinking are summed up in this wonderful poem. Doctor of Philology U. Hamdam says: "When a person encounters beauty, he is in a hurry, excited, forgets his surroundings, kneels as a silver snow at the feet of a creature who is captivated by the whole world, and his thoughts and remembrance are applauded by beauty.⁵⁴" The poem arose from the poet's excitement and amazement at the encounter with the beauty of nature. The poet has painted this natural phenomenon with the colours of his mood, which with its skill allow for different interpretations. Indeed, amazement is the most precious gift in the heart of a poet. Where there is no wonder, poetry does not appear; from astonishment the rhythms of the human heart change, the mind enters into different paths, various scenes awaken in the imagination. In this poem, elegance and vulgarity, pride and weakness go hand in hand. "Pearl", "flower",

---

⁵³ Шарафиддинов О. Миллатни уйғотган адиб. Мустақиллик даври адабиёти. – Т.: Гафур Гулом НМИУ, 2006. – Б. 14.

⁵⁴ Ҳамдам У. Ойбекнинг сийратини сувратига айлантирган асар. Миллатни уйғотган адиб. – Т.: Университет, 2005. – Б. 49.

"spring", "sprout" - these are poetic coloured words show the unique freshness of the poem, while "wild rocks" embody an aspect of poetic thinking that invites another observation. Every poem, every sentence is a monument to the moments, to the objects, to the gestures, to the smiles of the people, to the transience, to the immortality of their thoughts, their imaginations and their intentions. The writer places these monuments both in reality itself and in his own life, which is carried by a violent waves. Everything he creates firmly has some kind of spiritual connection with him as well. "In the works of the creator, the grains of his destiny, his joys, his sorrows, his hopes and sadness, his blood grains become new"⁵⁵." It would be appropriate to apply this idea of the Polish literary critic Jan Parandowski to the creative biography of all the great talents whose work has gained worldwide significance, especially to the lyrical moments of the Oybeks generation, who wrote the most beautiful poems. After all, every look, every emotion in a person rises in the face of beauty, bends when it is covered with sorrows and pains.

In the nature of the cheerful, romantic lyrics of the great poet of his time Khamid Olimjon the observation and philosophy dominate. Academician Naim Karimov writes with a very realistic idea of the process of creation of one of his poems "I have an affair in that beer": "the poem appears in the form of words in the thoughts of a poet in the dim faint of his feelings before being written on the paper in the shape of rhythmic units then it becomes brighter and clearer."⁵⁶ While the scholar thinks about the emergence of the poet's poem, the poet himself in the same poem expresses poetic considerations about the warmth of the poetic lines, the moments of inspiration. In its time, Soviet literature draws attention to the aspects of Khamid Olimjon's poetry in sync with the times. It is no secret that this poet was described as a "singer of happiness and joy." But it must be taken into consideration that the pains of his heart are poured into his poems, and that there are also poems which strain the mind of every man. The theme of death for artistic creation has existed since time immemorial. The clever poet Botirkhon Akramov emphasizes that "every talented poet is known at once for the element of poetry - "with pure lyrics". His thoughts continue to focus on the poet's social duty. Naturally, such a harmony of "purity" and sociality is observed in the works of mature poets of each period. The scientist evaluates this issue from the point of view of figurative, metaphorical-symbolic issues in Mirtemir's lyrics⁵⁷. While in the works of Fitrat and Chulpon it appeared in a peculiar way against the background of an individual lyrical hero, in the poets of the next generation it appeared in the form of a relatively socialized lyrical hero. Ulugbek Khamdam, a

---

⁵⁵ Ян Парандовский. Сўз кимёси. Жаҳон адабиёти, 2017. № 11. 182-бет.

⁵⁶ Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. – Т.: O‘zbekiston, 2008. – Б. 361.

⁵⁷ Қаранг: Ботирхон Акрамов. Оламнинг бутунлиги. – Т.: Фафур Ғулом НМИУ, 1988. – Б. 58-100.

literary critic who studied the nature of twentieth-century Uzbek poetry during the years of independence, pays special attention to this issue. Some chapters of the book "New Uzbek poetry" are called "Socialization of lyrics", "Ideologicalization of lyrics". Gradually, this social approach to man became a literary phenomenon and Ulugbek Khamdam describes it as "The personification of the social pain in lyrics". He examines the issues discussed in terms of external and internal factors and draws the following important conclusion: "Thus, radically socialized Uzbek poetry in the twentieth century is divided into two in terms of artistic level: the first artistically reflects the problems of the time, general pain became the poet's pain – this is called personification (personification phenomenon) of the poetry. Examples of this are the poetry of such poets as Chulpon, Gafur Gulyam, Askad Mukhtor, Abdulla Aripov, Erkin Vokhidov, Omon Matjon, Khalima Khudoyberdiyeva, Shavkat Rakhmon, Khurshid Davron and Usmon Azim.

The second is poetry, written not to stand out from the artistic criteria of the period, but to emphasize their place in society, their relevance, and to bring them to the public's attention, sometimes as a product of poetry. At the same time, it is a place where the poems are written in honor of the ruling ideology, and which artistically empty poems⁵⁸." The scientist's opinion is reasonable, of course. In the research, the poetry of the period was evaluated and analyzed based on the principle of philosophical-meditation, which includes such criteria as artistic value, poetic scale, imagery, aesthetic pathos.

It has been scientifically investigated that in the works of poets of this period, road memories, emotional landscapes, pain from separation are common to natural phenomena, as well as combined with figurative, metaphoric and symbolic features, reflecting the characteristics of meditative lyricism.

The third chapter is entitled "**National history and meditative interpretations of the image of ideal ancestors.**" The first unit of the chapter is entitled "**The Interpretation of National History, Social Ideals, and Philosophical Thought in Meditative Poetry.**" It is spoken about the emotion, image, symbol, art, the subject of the poet, individual style, lyrical "I"; national history, social ideal and philosophical thinking in this unit as well. All these are the unchanging internal laws of poetry. From the concept and interpretations of the creative process, the psychology of creativity, the creative laboratory, it becomes clear that this concept is related to the creative personality.

In most of the poems of the Hero of Uzbekistan Erkin Vokhidov, an episodic event, a huge observation from a small detail, and a meditative interpretation of the historical association are clearly visible. The broad

---

⁵⁸ Улуғбек Ҳамдам. Янги ўзбек шеърляти. – Т.: Адиб, 2012. –Б.83-84.

metaphorical shift leads to the scaling up of the meditative range of words used in the poem. The unexpected word after word, the meaning of the words and the play of pun – all of this is in full accord with the name of this great poet and his free spirit.

"Work doesn't kill, trouble kills,"

The ruin of soul is not hundred years, but tears."

In this case, "work" and "trouble", "hundred years" and "tears" are metaphorical transmission, influential, truly oriental findings.⁵⁹ This aspect indicates that the poet was able to add novelty to the criteria of poetry, which has become a lyrically-meditatively strong tradition.

The following views of U.Normatov, a literary critic and poet, who deserves to be called an investigator of Vokhidov's works in a certain sense, are a clear proof of the correctness of the above conclusions: Erkin Vokhidov is known as the author of social poems, full of sharp civic feelings, with deep drama, deep philosophical reflections "Cry", "Rebellion of Spirits", which are included in such collections as "Breath of the early morning", "Divan of youth", "Alive planets", "Eastern shore", "The bitter truth is better". At the same time, the poet is a unique creator in the field of humor. In the second half of the twentieth century, no poet in our national poetic humor has written "more and better" than Erkin.⁶⁰ So, if we combine the above analysis with the thoughts of U.Normatov, E.Vokhidov's poetry from the very first examples has shown the properties of meditative lyricism. Meditation is one of the important elements that make lyrics different from other literary genres. Because the lyric is the "inner form of the universe" (G.V.F. Hegel), it fully expresses the character of the species. Meditation is the poet's individual attitude to himself and to the outside world. E.Vokhidov's poems "History of Humanity", "Samarkand", "To the singer", "My Uzbek", "Pushkin", "Fountain of Dreams", "Letter to the Future", "Ode to Human", "Old bath, Old basin" reflected a number of features of meditative lyrics. Observing them on the problem shows that in these poems the peculiarities of meditative lyrics are rendered in the combination of mythical and real history, travel impressions, interpretation of the person, observations about the future, personality and society, man and nature, social problems.

Acute social pain, the emergence of social "I", the appeal to history and ancestors, resulting in the promotion of observational-philosophical lyrical concept, travel motives, the direct connection of these motives with the history of the nation, individual ways to solve tragic situations, Vokhidov's sarcasm, his "half smile" (B. Karimov) are the peculiarities of E. Vokhidov's meditative lyrics.

⁵⁹ Каримов Б. Рухият алифбоси. – Т.: Фафур Фулом НМИУ, 2016. – Б. 89.

⁶⁰ Норматов У. Ижод сеҳри. – Т.: Шарқ, 2007. – Б. 162.

Undoubtedly, such lyrical interpretations naturally had a great influence on the development of our national poetry.

In the works of the Hero of Uzbekistan Abdulla Aripov there are many poems that express the specific features of meditative lyricism. The glorious mourning, the underworld life and the philosophy of death, the various dedications, are reflected in harmony with the socialization of the lyrical 'I'. All this evidence requires the study of A. Aripov's poetry as a unique individual example of meditative lyricism. In meditative lyric poetry, the poet can make a subjective observation of historical events from his time, meditatively reflect the problems of the period on the basis of historical facts. Especially in the poems of the poet "Brave Makhmud", "Mumin Mirzo", "Alisher", "Othello", which reflect the principle of relative Marsianism, symbolism and satire increased the possibility of hidden expression of social pain. A. Aripov in his poems dedicated to Navoiy, Bobur, Furkat, Oybek, Gafur Gulyam, Abdulla Kakhkhor, Mirtemir, Askad Mukhtor, and Erkin Vakhidov makes lyrical observations based on the way of life, character peculiarities, his psycho-social relations towards his lyrical objects. The lyrical interpretation of each of them focuses on the problems of that time which is similar to the content. In Navoiy, worldliness, in Babur and Furkat, nostalgia for the homeland, in Oybek, the tenderness of feelings, in Ghafur Gulyam, philosophy and amiableness, in Abdullah Kakhkhor humanity, in Askad Mukhtor, the leadership of thought is at the center of meditative interpretation. In the poet's fiery poetry, it is as if the past, present and future of the Motherland intersect in parallel lines. It is as if we feel the great love of the state, founded by Sakhikiran Amir Temur and the efforts of our other great ancestors, their breath and precision, as well as the vengeful spirit of our great ancestors calling for the freedom of the Motherland. In the poems of the poet, the image of the national spirit and ideal ancestors is interpreted in connection with deep lyricism and a peculiar social drama.

Another subtle aspect of Uzbek meditative lyricism can be seen in the poetry of Khalima Khudoyberdiyeva, who is the great poetess, a contemporary and a colleague of such poets as E.Vakhidov and A.Oripov. "Patriotism in Khalima Khudoyberdiyeva's poems is connected with selflessness and courage. The spirit of the poem captures you in an instant. The overflowing stream of passions conquers you at that moment. "Words like a dense line of some kind living and physical emotions and there is no power to tear them apart"⁶¹." The meditative nature of Kh.Khudoyberdiyeva's poetry is first of all combined with the past of the Motherland, passionate observations about it, the glorious past of the nation and

---

⁶¹ Орипов А. Жонфидолик //Худойбердиева Х. Танланган асарлар. – Т.: Шарк, 2019. – Б. 7.

the artistic synthesis of the present. There are a lot of meaningful dedications written by Kh.Khudoyberdiyeva, which are devoted to the Motherland, personality and events. This aspect, which is one of the leading features of Uzbek meditative lyricism, is reflected in Kh.Khudoyberdiyeva's unique lyrical melodies, which differ from the poetry of E.Vakhidov and A.Oripov in terms of its relation with the being mother and female spirit. The poetess addresses the Motherland as a living being, as a human creature, even as her own mother. Literary critic Kazakboy Yuldashev proves the above mentioned statement while saying: “The poetess can see the whole in a part, and a string of parts in a whole. That is why she brings the image as close as possible to herself in her own poems.”⁶²

In Kh.Khudoyberdiyeva's poems, the concepts of homeland, nation, Uzbek, identity, faith, conscience, loyalty, fidelity, patience are combined with the concepts of religion, and with the names of ideal ancestors such as Yassaviy, Ulugbek, Navoiy, Mashrab, Babur. In the same respect, it transcends the national boundaries and acquires a general social dimension. In the poems of poetess about the historical past and the identity of the ideal ancestors, she deeply observes the conclusions of the ancestors about the transient world. She draws figures of the worshipers of money and property of her time. She puts salve on her sad heart and hearts of others like herself. In the process of meditative observation in the heart of the lyrical trinity of “I”, “author” and “reader” evokes a state of catharsis.

In poems, the leading feature of which is sincerity and nostalgia, meditativeity is clearly manifested in the compositional structure. In deep observation, the composition and structure also serve as a lyrical expression of the tone of inner anguish and harmony. It is clear that the placement of emotional material expressed in words and phrases in an order that serves to express the poet's idea, influencing the reader's emotions, is not only related to the creative skill and creative intention of the writer. In the deep meditative observation of the object, the pathos in the process of discussion of events, the love for the object-person, the presence of desire are important factors in determining the structural aspects of the poem.

In deep observation, the pursuit of an ideal meaning that is unlike any other is a sign of literary talent. In meditative poetry, national history, social ideals and philosophical thinking, as well as events, life situations, people, characters, and simple details that others do not pay much attention to, encourage the true talent to observe deeply. In the result of which the lyrical meditation, an original poem appears.

---

⁶² Йўлдош Қ. Сўз ёлкини. – Т.: Ғафур Ғулом НМИУ, 2018. – Б. 180.

In this unit, the theme of the national past and ideal ancestors has been proved to have a special place in the poetry of the three poets whose poems have been analyzed above. All three poets hold in high esteem the historical past and the perfect to their ancestors who illuminated it. Lyrically interprets their way of life as an example. In their own works poets look at their inner world, and through it they look at the spirit of society. Society encourages people, encourages the next generation to perfection; through meditative observation poetically interprets the philosophy of perfection, which is rooted in goodness.

In the second unit of the third chapter, entitled as "**Metaphoricalization of the historical past and the image of ancestors in meditative poetry**" and based on the philosophical observation inherent in meditative lyricism, the associative return to the reality of the past, the poetic perception of the image of ancestors, the metaphorical perception and interpretation of geographical regions and the tones of travel within oneself.

On the basis of metaphorization, the artistic scope of the concepts of real actuality, nature, society, personality expands. The work of poetry achieves a perfect reflection of the boundless world of art in the same way. Three things are necessary for the metaphor to emerge: first, the real actuality; the second, a system of religious, mythological, fictitious imaginations; the third, the poet, the subject author. In addition, one more thing should be noted. Observations of the gradual development of Uzbek poetry in the XX century have shown that the process of metaphorization has accelerated even in times of social instability and increasing pressure from the political system. In this process, the influence of world poetry, the issue of literary influence, is no exception.

A parallel study of the works of such poets as Rauf Parfi, Shavkat Rakhmon, Matnazar Abdulkhakim, Usmon Azim, Yuldash Eshbek, Khalima Akhmedova leads us to the conclusion that the metaphorical form of meditation prevailed in the works of this type of poets. From the same point of view, in the third chapter there was a need to deviate from the chronological system and to study the lyricism of these poets on the problem of metaphorization. According to the literary-historical chronology, R.Parfi is on a par with E.Vokhidov and A.Oripov. But his lyricism differs from the above mentioned two great contemporaries in its character, in its method of poetic reflection of reality. This method is a method of metaphorization, which is primarily associated with the personality of R.Parfi. "It is better to look for the essence of any writer's work in his personality," - writes literary critic K.Yuldashev. - Because the creator will always exist within his personality and at its level. Because the process of creation and as a result of it, mainly the aspects of the creative person are revealed. If Rauf Parfi's poems are read carefully, one can feel the poet's always dissatisfied spirit ...

He is, first of all, dissatisfied with himself ... He demands content from world events, but he can't find an opportunity to it.⁶³” Indeed, the impossibility, the unfreedom of the individual, leads him to creative sublimation. That is, within society, when he does not have the opportunity to reveal what he must do with his hands, he transmits it into words, into poetry. Where there is no freedom of speech, symbolism intensifies in poetic thinking. As a result, social, national, personal pains move into a whole metaphor.

R.Parfi's work untitled as "Dilorom's eyes" is the only literary work that connects three independent sonnets in content and form. In this case, the poet loads all the words he wants to say into the metaphor of the "eye". Because the poem was written in 1977, we know that at that time there was no environment for either individual freedom or freedom of speech. Until R.Parfi, such a wonderful structure of the poetic work is not found in the poets of the XX century. The poetic idea, lyrically described in the framework of the three sonnets, provides a gradual, coherent relationship between them. From the comparison of the first quatrains in all three sonnets, the validity of our opinion becomes clear.

In the first quadrant, the word really seems to go over a woman's eyes. The "roadless forest" and "black flame" in it reflect the sadness in the eyes of a beautiful woman. The woman's sad black eyes appears in front of the reader. But why does the poet resemble Dilorom's eyes to a dense forest, a forest where it is impossible to find a way? How much flame in the darkness of the forest gives a gleam in the eyes of a beautiful woman? By the way, aren't the words anxiety and flame semantically contradictory? The concept of forest is not so bright in our national mentality. There are no real forests in Uzbekistan. So it is necessary to look for another, subtextual meaning here. This is exactly what metaphorical meaning is all about. In what situation does the black flame in a real forest occur? The same situation can be observed when, in the dark of night, a fire is lit in the middle of the forest. Then the forest gets more darker. The fire in it looks brighter. It follows that this forest, which depicts the metaphor of the eye, is not a national, but a distant Russian forest. Its frustration, the entralling of the lyrical protagonist who is listening to, reflects some tragic point in history. Based on the metaphor of Dilorom's sad eyes, the poet represents the dark spots of history, the hard fate of our educated compatriots exiled to the Siberian forests. It shows the tragedy of our compatriots, such as Usmon Nosir, who cut down a tree in the forests on cold nights, could not even warm himself by the flames, and perished in the dark forests of history. The analogies of the second quaternary, "roadless forest," "old wound," "impoverished roaring moon," "groaning fantasy," reinforce these ideas. In fact,

---

⁶³ Йўлдош Қ. Ёنيқ сўз. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 370.

there was no way out of this forest for our oppressed compatriots. Being the old wound of this tragedy is the hint to the defeat with the unequal enemies of the nation having built great reign and becoming apathy and worshiper of money and property at the result of inner conflicts. Roaring moon is used to attract the readers' attention to the fact that ancient Turkish prayed the sky heaven and the fact that they were the generation of wolves; together with these facts though having a bright history, the intelligence of the nation was obsessed to humble and sobbing, and this tragedy is also shown with the help of roaring moon. The rhetorical questions such as "why don't you smile?", "why don't you spread your wings out?" in the third quatrains express the author's meditative attitude towards these events. Чунки эндиликда миллат кулгини унутган, ўзлигидан бегоналашган бир манқуртга айланган. Because the nation has forgotten the smile now, become zombie as a stranger to himself. The wings of freedom are turned:

“Is the chain in the hands of the daughter of the East,
If a force is not found, if the shackles are not broken,
Turkistan, will Turkestan laugh then? ... ”

This is evidenced by the fact that his poems are reminiscent of the melodies of Chulpon, Fitrat, Usmon Nosir. The lyrical protagonist realizes this, he is saddened by it. But he can't make to laugh, he can't make to spread the wings. He is sadder; it's more painful for the author being unable. At the same time, it is clear that the poet's "I" has become a lyrical hero, and the lyrical "I" has become a social "I". In his above-mentioned research, K.Yuldashev understands that the whole situation in this poetic work, the image of emotions, is the wife, lover, beloved of the lyrical hero. There is a need to expand this view.

It is true, that the lyrical object is the poet's mistress. But not only this lover is a woman, it is a beloved Motherland. Philosophical observations about metaphor, description of the landscape, life and death are at the bases of R.Parfi's poetry.

The nightingale poet of Khorezm M.Abdulkhakim expresses his meditative observations not only through semantic methods, but also by updating stylistic methods. These issues were also discussed in the research.

Just like in A.Oripov, E.Vokhidov, M.Abdulkhakim, Sh.Rakhmon's creative activities there is an associative journey of the lyrical hero to the national artistic memory in Usmon Azim's poetry too. While the poet draws the Uzbek reader into the memory of the people behind the fairy tale, the reality of the fairy tale serves as a metaphor for him. As it encourages the reader to observe, it acquires a new meditative meaning too. If such aspects are reflected in a more traditional way in Sh.Rakhmon and M.Abdulkhakim's works, U.Azim follows the path of R.Parfi and chooses the style of free expression. U.Azim has dedicated

works to a number of poets, starting from Navoiy, Bobur, Abdulla Kodiriy, Fitrat, Chulpon, Oybek and Shaykhzoda. Most of them are given in the form of the “last song” of the person to whom the poem is dedicated. The responsibility of such a poetic interpretation is great, of course. With the exception that the approach is symbolic in nature, no one can know what the last word of any creator was. Even any dying person is afraid to say “this is my last word”. Because no one knows what the last word will be except Allah. Therefore, care must be taken in the interpretation of poems in this spirit.

Saying in short, since R.Parfi, a somewhat new form of meditative interpretation of reality in Uzbek poetry - the principle of metaphorical imagery - has taken the lead. Metaphorical depictions of nature, society, personality, and inner feelings have become a tradition. In the poetry of Sh.Rakhmon, M.Abdulkhakim, U.Azim, Y.Eshbek and Kh.Akhmedova the consistent observation of such aspects is followed; in addition each poet shows a specific content and form in the metaphorical reflection of meditation.

If in R.Parfi’s works the national past, the tragedy of historical figures are described in the form of the lyrical metaphor of inner suffering, in M.Abdulkhakim’s works the harmony of time and place, in Sh.Rakhmon’s works the national aura and fighting spirit, in U.Azim’s works the landscape, in Kh.Akhmedova’s works the dominating of the metaphor of colours are observed. The research highlights that metaphor is the main poetic tool for reflecting historical meditative observation, Marsianism, the “journey to the bottom,” the lonely “I,” and social distress in all of these poets’ works.

The fourth chapter of the dissertation is entitled "**The problem of meditation in Uzbek poetry of the independence period.**" The first unit, "**Meditative features of religious-enlightenment poems in the lyrics of the independence period**", tells about the renewal of Uzbek poetry during the period of independence, the transformation of its poetic content. The poets expressed in poetic terms the religious feelings which they had not been able to express during the long periods which had remained in their hearts. A great blessing like independence gave poets spiritual freedom and great literary opportunities.

In fact, in the history of Uzbek literature, in classical poetry, the deep philosophical analyzes and descriptions of the religious and enlightenment theme is followed. The harmonious aspects of lyricism with religion and mysticism, enlightenment and wisdom are clearly seen in the sayings of Akhmad Yassaviy, in the lyrical heritage of Alisher Navoiy, in the ghazals of poets such as Mashrab, Khuvaydo, Khazini. It is well known that a great deal of research has been done on

the literary heritage of these poets in connection with religious philosophy and mysticism⁶⁴.

Although in the Soviet-era the Uzbek poetry had many facets of meditative lyricism and longevity poems were created, there was neither possibility nor opportunities to write religious-enlightenment, religious-mystical poems. This was not allowed by the politics of the time, the ideological policy of fiction. After all, the requirements of the dominant ideological principles of fiction were very different from those of the artists of the time, that is, they were far from religion. Pathways were closed for the artistic expression of belief-related concepts. On the contrary, poems written in an atheistic spirit were promoted, supported, and resounded loudly in the platforms. Under such conditions, the classical traditions, the artistic expression of the mystical sects that reflect the perfection of man, almost disappeared from memory.

However, the glory of independence provided modern themes for Uzbek poetry and renewed Uzbek lyrics. The tradition of the distant past has been renewed. During the years of independence, there was a sharp turn in the relationship between literature and Islam. The development of Uzbek literature, inspired by and influenced by Islamic philosophy and Islamic teachings, has now become an officially recognized fact. For this reason, large and small scientific works on this subject began to appear. They not only show the antiquity and scale of the relationship between religion and literature, but also help to identify what needs to be done in this area⁶⁵. Literary critic O.Sharafiddinov noted that the genesis of religious issues goes back a long way and he pointed out that peculiar requirements are put before writers to express these themes literary: they are demanded to have a talent.

In literature, theoretically, such storm and excitement of harmony are also directly explained by the phenomenon of meditation. During the years of independence, a new page was opened in the works of Mirzo Kenjabek, and religious motives were strengthened in his poems. The prayers of the poet's lyrical heroes rose to a higher level. The poet's poem "Pray" is very important in the fact that the lyrical hero by nature acquires an image that remembers and reminds the God. In fact, in the process of praying, relying on the Creator, while asking for needs, man is interrupted in this world and imagines himself in another world. This state is associated with the state of truthfulness of worship, kindness and humility. It is in the process of prayer that a person's whole body and spirituality becomes filled with a meditative mood. M.Kenjabek's poem "Pray", written in the religious-

---

⁶⁴ Бу ҳақда Н.Комилов, И.Ҳаккул, С.Рафиддинов, О.Жўрабов ва бошқа олимларнинг илмий тадқиқотлари, рисола ва монографиялари нашр бўлган.

⁶⁵ Қаранг: Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. Шарқ, - Т.: 2004. – Б. 181.

enlightenment direction during the years of independence, is one of the best examples of metaphorical lyricism in terms of encouraging people to think about the world, life, the pain of the hereafter and the meaning of life.

Man's religious deeds are sometimes courageous and enticing in his efforts to improve his spirit. Man experiences insights, priceless beautiful feelings. When confronted with proverbs that guide people to the right path, they are put into poetry by good poets. The phenomenon of poeticization of hadiths is also an important feature of the poetry of the years of independence. In fact, this case is known in classical poetry by the term "Arbaiyn". Shukur Kurban used hadiths in his poems, called his forty quatrains "Arbaiyn" following the tradition of classical poets. Poems of religious and enlightenment content reflect a unique human life - a reflection of the way of life. Such a "path", travel is, of course, connected in essence with the phenomenon of meditation.

From this point of view, the poems of the talented poet Azam Uktam are important. The poems in the poet's books such as "Preparation", "The Fortieth Spring", "The Happiness of Two Worlds" are considered to be poetic interpretations of human religious concepts. It is obvious that the meditative features absorbed in the essence of the poems of the poet Azam Uktam are directly related to religious enlightenment, human faith and belief. In the works of another representatives of this generation Eshkobil Shukur and Abduvali Kutbiddin there are examples of works in harmony with the meaningful poems analyzed above. Also, in his poems Eshkobil Shukur often refers to the images of the road and traveler. In his imagination, the path down the mountain is reminiscent of childhood, youth. Diagnosis was applied to the "Road". Childhood, youth on this path speaks to the tourist eagle, the mad wind. The astonished poet said in hesitation:

“The road that trickled like a rivulet in the mountains,
Are you a path or a passenger? ⁶⁶”

The manifestation of the heart riches Sirojiddin Sayid and Ikbol Mirzo after Alisher Navoiy, Chulpon, Erkin Vokhidov and Abdulla Oripov. One of Ikbol Mirza's first collections of poetry is called "Heart". One of the collected poems in it is called "O heart". In this poem the poet treats to his heart: "O heart, what do you want from the naked sky?", "O heart, you don't pain, never get sad". It should be noted that in addition to the above-mentioned poets, poems on religious and enlightenment themes can be found in the works of many other poets and poetess, such as - Fakhriyor, Bakhrom Ruzimukhammad, Khalima Akhmedova and Zebo Mirzaeva. In modern Uzbek poetry, the poetic traditions of the distant past have

---

⁶⁶ Эшқобил Шукур. Кўз юмиб кўрганларим. – Т.: Akademnashr, 2013. 39-бет.

survived. There can be followed such phenomenon as using hadiths in poetry. The poets interpreted the religious theme in their poems skillfully. There have also been cases in which scholars who have lived a mystical life have treated to the exemplary way of life in the expression of a religious theme to the events of Islamic history. It should be noted that the world literature is not separated from the religious-enlightenment theme by its essence, only in the former Soviet Union national literature was not allowed for this topic, and during the years of independence it was revived and very good examples of religious-enlightenment poems appeared.

This unit focuses on the appearance of religious and enlightenment poems in Uzbek classical literature and the resumption of this tradition in modern Uzbek poetry is illustrated by the works of poets such as Abdulla Oripov, Mirzo Kenjabek and Shukur Kurbon. In the poetic interpretations of the hadiths were used poetic elements which influence the man. In the poems of modern Uzbek poets Azam Uktam, Eshkobil Shukur, Abduvali Kutbiddin, Sirojiddin Sayyid and Ikbol Mirzo the religious and enlightenment poems were discussed in the context of such concepts as the state of the heart, the desires of the heart, the career of perfection. This theme has not bypassed the works of poets and poetess such as Fakhriyor, Bakhrom Ruzimukhammad, Khalima Akhmedova and Zebo Mirzaeva. In fact, it is important to emphasize that world literature is not separated from the religious-enlightenment theme in its essence, only national literature was not allowed in the former Soviet era, but re-emerged during the years of independence and very good examples of religious-enlightenment poems appeared.

The second unit of the fourth chapter, entitled "**The manifestation of meditation in modern Uzbek poetry**", discusses the relevant aspects of modern Uzbek poetry.

We think that before speaking about the problem of meditation in modern Uzbek poetry on the basis of poetic sources, it is necessary to dwell on a problem in our literature. This problem is a matter of the attitude of literature and literary criticism to modernism. "Today's Uzbek poetry has moved from the depiction of important life events and current issues to the stage of painting scenes of heart and materializing of moods. It is true that today systems are being created that focus on current day-to-day events, important political events, or the social nature of the human heart. But in most cases, true poetry is *about depicting the state of heart, drawing the color of the confusion and suffering of the senses, giving the tone of the colors.*⁶⁷ " The poetry of Fakhriyor and B.Ruzimukhammadlar belonging to the above-mentioned and some of the non-enumerated poets of modern Uzbek

---

⁶⁷ Йўлдош Қ. Ёник сўз. – Т.: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 315.

poetry, has been sufficiently studied by our researchers, famous scholars and has caused various debates in the press (K.Yuldosh, S.Meli, U.Khamdam, N.Eshonkul, E.Ochilov's articles). With this in mind, in the last chapter of the research there have been tried to reflect on the example of the works of young modern poets which received relatively little attention.

The widespread of the one of the important directions of meditative lyricism which is known as "cemetery poetry" in Europe. This poetry affected not only English and French poets such as Edward Young, Thomas Grey, Thomas Kid, J.J.Russo but the Russian poets as A.Pushkin, M.Lermontov, A.Beliy, V.Balmont, A.Akhmatova and M.Tsvetayeva. This poetry is radically different from the elegiac, Marsian lyrical interpretation that has traditionally existed in Europe. In this case, the lyrical "I" does not lyrically describe death itself, but the lyrical observation born of it. Interprets the phenomenon of death philosophically and meditatively.

The poem "Cemetery" by the great poet Y.Eshbek is not influenced by European or Uzbek "cemetery poetry", but is an original work in terms of Sufi history, Sufi spirit, religious-Islamic interpretation. This is one aspect of the poem that belongs to the cemetery images. In it, he divides his lyrical protagonist into two sides of reality, based on the funeral scene of a deceased person. The lyrical "I" who visited the first shore to the funeral. He is terrified of death and wants to get out of this horrible place as soon as possible. He seeks solace because of being the hour of his death still in the distance. He thinks that he is still young. Then the talk is about the "causes" of this feeling. There are three of them: "heart", "mind", "lust". The heart does not fit into narrow spaces. Such is the essence of its creation. Once the body is buried, it cannot be buried. It is eternal. The second is mind. The mind thinks of worldly affairs. Children, the goals and dreams that remain in the world scare him to death. But lust is at the forefront of such a sensation. Overcoming lust and persuading it to death is a very difficult task. It doesn't want to lie down under ground at all. When this lust is killed, like a body that has just been buried; the man "dies before he dies." According to the hadiths of the Prophet, he became a believer. Such people existed among the ancestors of the past, though not among the lyrical "I" contemporaries. Man must strive for these people, kill his lust, and die before he dies. The conclusion of the poem leads to this.

Such peculiarities, which can be seen in modern Uzbek poetry, are also evident in the works of the generation of poets who entered poetry after Y. Eshbek. For example, a short collection of poems by the poet Bobomurod Erali, entitled "The Whisper of Silence", shows its meditative lyrical properties as soon as it is composed.

*A white cloud floats by. The garden, which wears green,
When the moon rises, the trees dream sweetly.
The coddled of the spring rushing over the grass
Cover the fields and gardens in a wonderful fragrance.
A snow-free path that opens the way to love ...*⁶⁸

The collection is formed of three parts, the first part consists of lyrical interpretations of natural phenomena, the second part of "Dedications" to well-known people, and the third part of "Poems" dedicated to the seasons.

One of the basic ideas of meditative lyricism the issue of life and death is interpreted in a paradoxical way in the works of some poets. When life and death are compared, the philosophical conclusion that man has to live in both worlds is lyrically conveyed through convincing metaphors. In the works of one of our modern poetess, Oydinniso, an aspect of meditation is also dominated that is different from our other poets. As it was emphasized in the above theoretical chapters in the birth of meditative poetry a spirit of rebellion against the technicalization of man plays an important role. But as human civilization progresses, the acceleration of this process, the gradual victory of the desires of the lust over the desires of the heart, afflicts the poetic souls, and the inability of their rebellions to protect themselves, even in their own lusts, endangers them and leads to mourning. It has been observed that in Oydinniso's poetry there is a sad spirit of the same character.

Poetess Kh.Rustamova is known by researchers as the author who wrote the most about death. Sometimes such poems are well appreciated, sometimes critical opinions are also expressed. The poetess also tries to convey the essence of both concepts in her poem, which she wrote in response to similarly diverse views. In Kh. Rustamova's poems, two philosophical concepts that are an active component of meditative lyricism - "under ground" and "above ground" - are carefully observed on the basis of lyrical comparison. In Oydinniso's poetry, the issue of general privatization and "sadness" comes to the fore, which is a new manifestation of the concept of "depression" in meditative lyricism, typical of the modern Uzbek environment.

In the poems of the poetess Guzal Begim the complex and internal form of "road memories" is expressed in a modern way of lyrical-meditative. But it differs from the road memories that are common in other genres of fiction. The poetess pays more attention to the meditative philosophical aspect of the "inner path" than the path of life, the path of travel, the path of creation. In G.Muminova's poems the

---

⁶⁸ Эрали Б. Сукунат сибизғаси. – Т.: Akademnashr, 2012. – Б. 3.

principle of making lyrical generalizations of the time from real historical facts, proving new concepts on the basis of lyrical contrasts prevails.

Modern poetry that is a new tradition in the works of R.Parfi was later followed by Fakhriyor, B.Ruzimukhammad, Y.Eshbek, Z.Mirzaeva, B.Erali, Kh.Rustamova, D.Rajab, B.Begmatov, Guzal Begim, Gulnoz Muminova and Aydinniso was continued by a number of young poets and poetesses. In this poetry the study of the inner world of man in relation to external events, the contradictions within the lyrical depiction of incomprehensible struggles in a new form, the reflection of the vast potential of the inner "I" in poetry shows a relatively new form of meditation.

CONCLUSION

If we look at the recent history of Uzbek poetry, we can come across colourful artistic events and poetic realities. This will allow us to evaluate and analyze our poetry with the most important scientific and theoretical criteria available in world literature. In this regard, a detailed study of the phenomenon of meditation inherent in modern Uzbek poetry as a result of this research and study, it is possible to draw a number of generalizations on issues specific to Uzbek poetry.

1.Examples of meditative lyric poetry in Uzbek literature can be found in the distant and recent history. Although the genesis of this phenomenon and concept originated in European literature, its roots can also be traced to Eastern thought, such as the Hindu yoga practice or the mystical lifestyle of the Sufis. For the first time meditative lyricism in Uzbek literature was scientifically substantiated as an artistic-historical, socio-philosophical, scientific-theoretical concept and a poetic phenomenon specific to Uzbek lyricism.

2. Works based on Uzbek classical literature and reflecting the features of meditative lyricism have four important bases. The first of these is the Quran, which reflects the teachings of Islam, the hadiths of Prophet Mukhammad, the works of the religious scholars who lived after them, and the works of the saints; second, the adaptation of folk oral poetry in a new poetic form, adjusted to Islamic literature; third, the traditions of Eastern mystical literature; the fourth is the basis of the works of Uzbek classical poets based on the worldview formed in the Islamic environment and the ways of meditative perception of the world.

3. Examples of Uzbek folklore and the study of the nature of centuries-old classical poetry show that the phenomenon of meditative lyricism in modern Uzbek poetry is by no means accidental or influenced by the literature of other

nations. Uzbek folk heroic epics, seasons and ceremonial songs contain popular views, interpretations and descriptions of the philosophical spirit, man and the world, the world and its essence. One branch of such interpretations is related to Islam and its doctrinal meaning, while the other branch is based on the wisdom of the people, the wisdom they have learned during their life experiences, and their conclusions.

4. Meditation has its own purely national basis, and its genetic properties are clearly reflected in modern Uzbek poetry of the twentieth century and beyond. At the same time, the meditative lyricism of modern Uzbek poetry has shown its traditional and new aspects in the chronological context of Jadid poetry and the poetry of the following period. The aspect of meditative lyricism related to international artistic thinking, classical poetics, an active social event in the history of the Uzbek people, the national background of this event was proved on the basis of the poets' unique voice, style, manner, ideological and aesthetic principles;

5. Uzbek lyric poetry which appeared under the influence by world poetry and renewed came into existence in the 20s and 30s of the last century with a unique content and essence that impressed every reader. Meditative features of Uzbek national renaissance lyrics were analyzed in the artistic and aesthetic peculiarities of meditative lyricism such as Marsianism, dedication, sentimentality in the poetry of A.Fitrat, A.Chulpon, Kh.Niyaziy, U.Nosir, Oybek, G.Gulyam, Kh.Olimjon and Mirtemir. In particular, there are very good examples of meditation in poetry of Chulpon and Fitrat. Calling the qualities of their poems by their own name, a term that exists in world literature, shows a unique aspect of the poet's poetic heritage. Chulpon's poems written in such directions as "pure heart lyrics", nature lyrics, road memories, dedication, along with examples of philosophical and meditative lyricism in world literature, testify to the high ideological and artistic level of twentieth-century Uzbek poetry.

6. The concept of freedom has always served as a source of inspiration for nationalist poets. There was a poetic expression of the clashes between the complex crises of the time and the poetic aspirations of the poets. At the crossroads of such individual feelings and social pain Uzbek meditative lyricism of personal concepts has essentially evolved into a vast universal human pathos. The literary generation to which Oybek belonged wrote living poems in its poetic heritage. He described his heart immersed in symbols.

7. Observation of the works which reflects a number of features of meditative lyric in contemporary poetry shows that they combine the characteristics of meditative lyricism, such as the combination of myth and real history, travel impressions, personal interpretations, observations about the future, personality and society, man and nature, social problems. Hard social pain, the

emergence of social "I", the appeal to history and ancestors, resulting in the promotion of observational-philosophical lyrical concept, travel motives, the direct connection of these motives with the history of the nation, individual ways to solve tragic situations, Vokhidov's sarcasm, are the peculiarities of meditative lyrics. The role of meditative lyricism in twentieth-century Uzbek poetry, its poetic features, the harmony of its evolution with epic folklore and the scale of symbolic, metaphorical, allegorical and other poetic arts, national history, social ideals, philosophical thinking are based on the principles of meditative manifestation.

8. In meditative lyric poetry, the poet can make a subjective observation of historical events from his time, meditatively reflect the problems of the period on the basis of historical facts. This aspect is evident in the poetry of the great poet of the twentieth century Abdulla Oripov. It is clear, of course, that the symbolism and irony in a number of the poet's poems allowed for the hidden expression of social pain.

9. In his poems dedicated to a number of literary figures, A. Oripov makes lyrical observations based on the lifestyle, character traits of his lyrical objects, his spiritual-social relations. Features such as worldliness, nostalgia, sensitivity of feelings, philosophy and domination, humanity, leadership of thought, which are consistent with the content of the poet's lyrical interpretations, are placed at the center of meditative interpretation.

10. In Kh.Khudoiberdiyeva's poems about the historical past and the identity of the ideal ancestors, she deeply observes the conclusions of the ancestors about the transient world. She describes the image of the worshipers of money and property of her time. She puts ointment on sad hearts like herself. In the process of meditative observation, the lyrical trinity of "I", "author" and "reader" evokes a state of catharsis in the heart.

11. The metaphorical expression of the inner person and social reality in a harmonious state, the subjectivization of meditative observation have been significantly realized in R.Parfi's lyrics. It is precisely because of metaphorization that we see in the poetry of R.Parfi, M.Abdulkhakim, Sh.Rakhmon, U.Azim and Kh.Akhmedova an image of a person, a nation, a terrible event in the history of the nation, which is given not through the text, but through the description in "Aesopian language". This new tradition began with R. Parfi. It continued in the works of poets after R. Parfi. The harmony of meditative lyricism with the leading ideas of modern Uzbek poetry, the contribution of the representatives of this poetry to the development of artistic and aesthetic thinking of the Uzbek people and their main ideological direction, formal and stylistic features, compositional diversity, polyphonic melodies and national-theoretical values, a metaphorical reflection of the image of ideal ancestors have been proved.

12. The same aspects are manifested in R.Parfi's works as the national past, the tragedy of historical figures are described in the form of the lyrical metaphor of inner suffering, in M.Abdulkhakim's works the harmony of time and place, in Sh.Rakhmon's works the national aura and fighting spirit, in U.Azim's works the landscape, in Kh.Akhmedova's works the dominating of the metaphor of colours are observed. Most importantly, in all of these poets, the metaphor served as the main poetic medium for reflecting the historical meditative observation, the principle of Marsianism, the "journey within", the lonely "I", the social distress.

13. The essence of the poems written on the theme of religion and enlightenment absorbed the chapters of the Quran, the wisdom of the hadiths. In particular, the poetic heritage of such poets as A.Oripov, M.Kenjabeq, A.Uktam, A.Kutbiddin is dominated by literary principles of perfection, moral purity, truthfulness.

14. Uzbek Modern poetry that is a new tradition in the works of R.Parfi was later followed by Fakhriyor, B.Ruzimukhammad, Y.Eshbek, Z.Mirzaeva, B.Erali, Kh.Rustamova, D.Rajab, B.Begmatov, Guzal Begim, Gulnoz Muminova and Oydinniso is being continued by a number of young poets and poetesses. In this poetry the study of the inner world of man in relation to external events, the contradictions within the lyrical depiction of incomprehensible struggles in a new form, the reflection of the vast potential of the inner "I" in poetry is showing a relatively new form of meditation. The lyrical interpretation of socio-philosophical, religious and enlightenment themes appropriate to Eastern literature in Uzbek poetry of the independence period was revealed through the problem of meditation in modern Uzbek poetry.

15. Y. Eshbek's poetry is an independent work, which, despite the fact that it has a number of features that differ sharply from the poetry of other poets, is a work that receives very little attention. Y.Eshbek is one of our poets who enriched the leading traditions of the new Uzbek poetry with original lyrical images, symbols and emblems, a variety of styles. In the poems of B. Erali and B. Begmatov who later entered the poetry, it is reinterpreted through dedications, road memories, localized space and artistically imaginative, fantastic times. These aspects are reflected not only in the content and lyrical plot, but also in the lyrical composition.

16. In Kh. Rustamova's poems, two philosophical concepts that are an active component of meditative lyricism - "under ground" and "above ground" - are carefully observed on the basis of lyrical comparison. In Oydinniso's poetry, the issue of general privatization and "sadness" comes to the fore, which is a new manifestation of the concept of "depression" in meditative lyricism, typical of the modern Uzbek environment.

17. In the poems of the poetess Guzal Begim the complex and internal form of "road memories" is expressed in a modern way of lyrical-meditative. But it differs from the road memories that are common in other genres of fiction. The poetess pays more attention to the meditative philosophical aspect of the "inner path" than the path of life, the path of travel, the path of creation. In G.Muminova's poems the principle of making lyrical generalizations of the time from real historical facts, proving new concepts on the basis of lyrical contrasts prevails. . All this testifies to the fact that modern Uzbek poetry is discovering new ways and methods of emotional and lyrical perception of man and the world.

НАУЧНЫЙ СОВЕТ Dsc.03/30.12.2019.Fil.19.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ *ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ
АЛИШЕРА НАВОИ*

---

*ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ УЗБЕКСКОГО
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ*

ЭРНАЗАРОВА ГУЛНОЗА ХАМРАЕВНА

**МЕДИТАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ
УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ**

10.00.02 – Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ
НАУК (DSc)**

Ташкент – 2020

Тема диссертации доктора филологических наук (DSc) была зарегистрирована за номером 2017.2.DSc/Fil/63 Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации на трех (узбекский, английский и русский (резюме)) языках размещен на веб-странице Научного совета (www.navoiy-uni.uz) и информационно-образовательном портале Ziyonet (www.ziyonet.uz).

Научный консультант:

Каримов Баходир Нурметович
Доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Якубов Исламжон Ахмеджанович
Доктор филологических наук
Дамин Тураев
Доктор филологических наук, профессор
Хасанов Шавкат Ахадович
Доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация:

Институт Узбекского языка, литературы и фольклора

Защита диссертации состоится 24 декабря 2020 года в 10:00 часов на заседании Научного совета Dsc.03/30.12.2019.Fil.19.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

С диссертацией можно познакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (зарегистрирована за номером ____). (Адрес: 100100, Ташкент, Яккасарайский район, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-42-44; факс: (99871) 281-42-44, (www.navoiy-uni.uz).

Автореферат диссертации разослан « 21 » декабря 2020 года.

(Протокол реестра рассылки от « 21 » декабря 2020 года).

Ш.С.Сирождинов
Председатель научного совета на основе совета по присуждению ученых степеней, д.ф.н., профессор

К.У.Пардаев
Ученый секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, д.ф.н., доц.

Д.Юсупова
Заместитель председателя научного семинара при научном совете по присуждению ученых степеней, д.ф.н.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации (DSc))

Целью исследования является научное обоснование образцов узбекской поэзии, созданной с начала XX в. по настоящее время в контексте медитативной лирики для определения медитативных особенностей узбекской поэзии.

Объект исследования: в качестве одного взяты поэтические произведения таких поэтов, как А. Фитрат, А. Чулпон, Х. Ниёзи, У. Носир, Айбек, Г. Гулям, Х. Олимжон, Миртемир, Э. Вохидов, А. Орипов, Р. Парфи, Х. Худойбердиева, Ш. Рахмон, М. Абдулхаким, У. Азим, Й. Эшбек, Х. Ахмедова, Х. Рустамова, З. Мирзо, Ойдинниси, Б. Эрали, Гузал Бегим, в которых отражены тенденции медитативной лирики.

Научная новизна диссертации включает следующие:

впервые в узбекском литературоведении обоснованы художественно-исторические, социально-философское, научно-теоритическое понятия медитативной лирики и то, что она является поэтическим явлением, присущим узбекской лирике, на основе приведенных примеров;

взаимная связь медитативной лирики с фольклорной поэтической мыслью, классической поэтикой, активными социальными явлениями в истории узбекского народа и национальная основа данных явлений аргументированы своеобразными голосами, стилем, манерой, идейно-эстетическими принципами поэтов;

отражение медитативных свойств лирики периода узбекского национального возрождения в таких лирических жанрах, как эпитафия, посвящение и сентиментальность в поэзии А. Фитрата, А. Чулпона, Х. Ниёзи, У. Носира, Айбека, Г. Гуляма, Х. Олимжона и Миртемира и их своеобразные художественно-эстетических аспекты раскрыты в данной диссертации;

обоснованы место медитативной лирики в жанровом обновлении узбекской поэзии XX в., гармоничность ее эволюции с эпическим размахом – народным творчеством, масштаб таких видов поэтического искусства, как символ, метафора, аллегория и т.п., что являются основой поэтической мысли и принципы лирико-медитативного проявления национальной истории, социального идеала и философской мысли;

доказаны гармоничность ведущих идей современной узбекской поэзии с медитативной лирикой, вклад представителей данной поэзии в развитие художественно-эстетической мысли узбекского народа, их особое внимание к основному идейному направлению, формально-стилистическим особенностям, композиционному разнообразию и полифоническому созвучию и метафорическое отражение национальных ценностей, образа предков (в качестве прообраза) с научно-теоретической точки зрения;

раскрыта лирическая интерпретация социально-философской и религиозно-просветительской тематики, свойственной восточной литературе, в

узбекской поэзии модернизма периода независимости через проблему медитативности.

Внедрение результатов исследования. На основе результатов по исследованию проблем особенностей медитативной лирики в современной узбекской литературе и их исторических философско-художественных основ:

научные выводы по сравнительному сопоставлению медитативных особенностей, касающихся главы об узбекской медитативной лирике 20-х и 30-х гг. XX в. (Айбек, Г. Гулям и Х. Олимжон) с русско-европейской лирикой и сравнительно-типологическому изучению художественно-философских характерных черт, свойственных лирике данного периода, сопоставляя национальную и мировую поэзию, были использованы в фундаментальном проекте на тему «Узбекская литература в аспекте сопоставительного литературоведения: типология и влияние» (2012-2016)б № ФА – Ф1-Г040. (Справка Академии наук № 3/1255-2452 от 11 ноября 2020 г.) В результате, это стало основанием для сравнительного изучения особенностей медитативной лирики в современной узбекской поэзии с литературой других народов, в частности, для освещения и точной оценки таких насущных проблем сравнительного литературоведения, как типология и литературное влияние;

в практическом проекте на тему “Подготовка и издание учебного пособия по изображению и интерпретации образа Алишера Навои”, № А-1-118, осуществленного в 2015 – 2017 гг. были использованы научно-теоретические выводы по вопросам освещения истории, философских и научно-теоретических свойств медитативной лирики и их связи с творчеством классических поэтов, в частности, с лирикой Алишера Навои (Справка Министерства высшего и средне-специального образования от 14 сентября 2020 г., № 89-03-3303). В результате, медитативные особенности стихов лирики периода независимости религиозно-просветительской тематики исламское просвещение, вопрос его связанности с идеями суфизма и значение послужили обогащению научных выводов в рамках проекта;

такие научно-теоретические выводы, как возникновение медитативной лирики в узбекской поэзии, исследование вопроса генезиса, жанров и периодов, анализ и исследование образцов медитативной поэзии, появившихся в лирике 20-х и 30-х гг. прошлого века были использованы азербайджанскими узбекологами из отделения “Азербайджанско-туркменско-узбекские литературные связи” Литературного института имени Низами-Генджави при Национальной академии наук Азербайджана (Справка Литературного института имени Низами-Генджави от 19 сентября 2020 г.). В результате изучения тематики и идейного масштаба медитативной лирики в узбекской поэзии периода независимости, аналитические выводы об исследовании лидирующего положения религиозно-просветительских мотивов в сегодняшней узбекской поэзии и вопросов ее своеобразной медитативности послужили основанием для укрепления знаний международных исследователей об узбекской литературе;

выводы по научным проблемам, связанным с сравнительным анализом современной поэзии тюркских народов были внедрены в учебный процесс современных тюркских наречий и литературных курсов (Справка Эмека Усенмеза, доктора Стамбульского университета Турции от 12 октября 2020 г.). В результате, это послужило повышению эффективности учебников по таким курсам, как «Литературный процесс» и «Современная узбекская поэзия» в Стамбульском университете, разработке пособий и методических инструкций в данной области;

научные выводы по диссертации были использованы для формирования сценария передачи «Такдимот» («Презентация») телеканала «История Узбекистана» Национальной телерадиокомпании Узбекистана (Справка телерадиоканала ГУП «Узбекистон» № 02-40-12-25 от 3 декабря 2020 г.). В результате, научные размышления были высказаны об исторических и философских основах медитативной лирики и морально-просветительских факторах узбекской поэзии, и научно-теоретические сведения были предоставлены молодым исследователям;

они также были использованы в подготовке программ культурно-просветительских мероприятий, посвященных жизни и творчеству поэтов в 2018 – 2020 гг. Кашкадарьинским областным отделением Союза писателей Узбекистана и в «мастер-классах», проведенных в творческой школе им. А. Орипова (Справка № 01-03-06/740 от 4 сентября 2020 г.) В результате, были раскрыты метафорические особенности национальной истории, ценностей, идеального образа предков в лирике Р. Парфи, Ш. Рахмона, А. Абдулхакима, У. Азима. Й. Эшбека и Х. Ахмедовой.

Структура и объем диссертации. Диссертации состоит из введения, 4-х глав, выводов и списка использованной литературы. Общий объем исследования – 272 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS
I бўлим (I часть; I part)

1. Эрназарова Г. Медиатив лириканинг илмий-назарий негизи хусусида. Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 2018-йил 12-сон. (10.00.00. № 9).
2. Эрназарова Г. Медиатив лирика ва унинг ўрганилиши. Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2019. 6-сон. (10.00.00. № 14).
3. Эрназарова Г. Ўзбек халқи оғзаки ва илк ёзма адабиётида медиатив лирика унсурлари. Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 2019. 11-12-сонлар. (10.00.00. № 9).
4. Эрназарова Г. Диний маърифий мавзудаги шеърларнинг медитатив талқини. Шарқ юлдузи, - Тошкент, 2020. 9-сон. (10.00.00. № 19).
5. Эрназарова Г. Медиатив шеърларда лирик кечинманинг ўрни. Илм сарчашмалари. – Урганч, 2020.

6. Эрназарова Г. Замонавий ўзбек шеърятининг медитатив тарихий асослари. Сўз санъати халқаро журнали, - Термиз, 2020. 4-сон. (Doi journal 10.26739/2181-9297)
7. Эрназарова Г. Медитатив шеърятда тарихий ўтмиш ва аждодлар образининг метафориклашуви (А.Орипов шеърятти мисолида). FarDU ilmiy xabarlar, 2020.
8. Эрназарова Г. Жадид шеърятининг фалсафий медитатив хусусияти. Tamaddun nuri. 2020. 2-сон.
9. Эрназарова Г. Ойбек шеърятига хос медитатив хусусиятлар. Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2020. 4-сон. (10.00.00. № 14).
10. Эрназарова Г. Истиклол даври лирикасида диний-маърифий мавзудаги шеърларнинг медитатив хусусияти. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎЗА илм-фан бўлими (электрон журнал), 2020. 11-сон.
11. Эрназарова Г. Йўлдош Эшбек шеърятда медитативлик хусусияти. “Ўзбекистонда хорижий тиллар” номли электрон илмий-методик журнал ва Интернет портали. 2020. 4-сон.
12. Эрназарова Г. Матназар Абдулҳаким шеърятига хос медитативлик. 2020. 11-сон.
13. Irnazarova G. Elements of “Meditate lyrics” in uzbek folklore. International Journal. Anglisticum. Literature, linguistics & interdisciplinary studies. Volume 8 Number 8 August 2019. (p-ISSN 1857-8179 e-ISSN 1857-8187 ICV. Impact Factor: 6.88.
14. Irnazarova G. The development of “Medidate lyrics” in the uzbek classical poetry. International Akademy of Theoretical & Applied Sciences. International Scientific Journal (Philadelphia, USA). 2019. Impact Factor: № 05 (73)
15. Irnazarova G. Peculiarities of meditative lyricism of uzbek classical poetry. International Akademy of Theoretical & Applied Sciences. International Scientific Journal (Philadelphia, USA). 2020. Impact Factor: № 06 (86)
16. Irnazarova G. Mediative interpretation in the poetry of Erkin Vohidov. International Akademy of Theoretical & Applied Sciences. International Scientific Journal (Philadelphia, USA). 2020. Impact Factor: № 06 (86). 30.06.2020
17. Irnazarova G. Abdulhamid Cholpanin go’no’l nazmi. “Go’ncel Sanat” ko’lto’r sanat edebiyat dergisi (ISSN: 2149-3693, Yil:12 Sayl:68. EYLO’L-EKIM 2020 Ederi 20 n.
18. Irnazarova G. Philosophical meditative character of jaded poetry. Samarkand Regional Center for Retraining and Advanced Training of Public Education Staff Samarkand, Uzbekistan.
19. Эрназарова Г. Относительно душевно-психологических аспектов медитативной лирики. SCIENCE AND WORLD International scientific journal №9(85), 2020, Vol.II
20. Ernazarova G. Ahmed Yesevi ve Aliser Navoi'nin eserlerinde lirik meditasyon. Azerbaycan elm merkezi, ELMI IS beynel xalq elmi jurnal. №8/57.

II бўлим (II часть; II part)

21. Эрназарова Г. Халқ кўнглининг меъмори. “Алишер Навоий ижодий меросининг мумбашарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни” Халқаро илмий-назарий анжуман – Навоий шаҳри.: 2017 йил. 219-221.
22. Эрназарова Г. Мактабда шеърий тушунчаларни англантиш. Қашқадарё ВХТХҚТМОҲМ нинг “Глобаллашув шароитида умумтаълим мактабларида замонавий таълим технологияларини жорий қилиш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси. Қарши, 2020. 272-273-б.
23. Эрназарова Г. Лирикада медиативликнинг намоён бўлиши. Қарши ДУ “Хорижий филология ва лингводидактиканинг долзарб масалалари” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари (05-06 май 2020). 21-23-б.
24. Медитатив лирика тушунчаси ва уни ўқитиш муаммолари. Малака ошириш тизимида интеграция ва инновцион тафаккур уйғунлиги масаласи: муаммо ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий онлайн конференцияси. 2020. 287-290-б.
25. Эрназарова Г. Масраб ғазалининг медитатив ўзига хосликлари. “Бадий адабиётда нутқ ва услуб муаммолари” Халқаро илмий-назарий анжуман – Фарғона- 2020 йил. 101-104-б.
26. Эрназарова Г. Марсия-йўқлов шеърларида медитативлик хусусияти. “Адабиётшуносликнинг долзарб масалалари”. Халқаро конференция материаллари. Т.:2020. 515-519-б.
27. Эрназарова Г. Абдулла Орипов тўртликлари медитатив лирика намунаси сифатида. “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” Халқаро илмий-назарий анжуман – Т.: 2018 йил. 366-369-б.
28. Эрназарова Г. Бир ўчиб, сўниб.... яна ёниш бор. Чўлпон ижоди ва замонавий адабий жароён (Республика конференцияси 29-30 ноябрь, 2018). 89-95.
29. Эрназарова Г. Абдулла Орипов ижодида тарихий шахслар сиймоси. Актуальные научные исследования в современном мире. Выпуск 10 (66) част 6 октябрь. 79-83-бетлар. 2020 г. ISSN2524-0986

Автореферат «Oltin bitiklar» журнали таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди (19.12.2020 йил).

Босишга рухсат этилди: 17.12.2020 йил
Бичими 60x84^{1/16}. «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда чоп этилди.
Шартли босма табағи 5,5. Адади 100. Буюртма № 20-12

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
“Фан” нашриёти давлат корхонаси босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Зиёлилар кўчаси, 13-уй.
100047, Тошкент ш., Яхё Ғуломов кўчаси, 70-уй